

STRATEJİK BAKIŞ

AREL USAM | E-Dergi

Ağustos 2022 | CİLT: 1 SAYI: 6

**BÜYÜK TAARRUZ ve BAŞKOMUTANLIK
MEYDAN MUHAREBESİ 100. YIL ÖZEL SAYI**

Sunuş

Türk milleti, tarih boyunca bağımsızlığı için zorlu savaşlar yapmış, büyük zaferlere imza atmıştır. Şüphesiz ki 100 yıl önce 26 Ağustos'ta Afyonkarahisar'da başlayıp 9 Eylül'de İzmir'de sonuçlandırılan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi hazırlık, icra ve müteakip aşamalarıyla; uygulanan diplomasi, askerî strateji ve taktiklerle, sergilenen liderlik ve stratejik dehayla, gösterilen kahramanlık ve yarattığı sonuçlar itibarıyla, dünya ve Türk siyasi ve askerî tarihinde ve Türk ulusunun kolektif hafızasında eşsiz bir yere sahiptir.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi, üzerinden bir asır geçmesine rağmen, emperyalizme ve onun maşası olan işgalci Yunan kuvvetlerine karşı kazanılan efsanevi zaferin adıdır. Bu zafer, sömürgecilik altında zulme uğrayan halklara bağımsızlık yolunda verdiği ilhamla küresel ölçekte etkiler yaratmıştır. Bu zaferden 11 yıl sonra 1933'te Atatürk'ün Mısır Büyükelçisine söylediği şu sözlerin ilk çağrışımı 26 Ağustos sabahı doğmuş olsa gerek:

“Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız!

Şimdi günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün doğu milletlerinin uyanışlarını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetlerine kavuşacak daha pek çok kardeş milletler vardır. Bu milletler bütün güçlüklerle, bütün engellere rağmen, mânileri yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe kavuşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine, milletlerarası hiçbir renk, din, ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve iş birliği çağı gelecektir.”

Bu kesin sonuçlu meydan muharebesinin neticesinde Anadolu topraklarındaki işgal sona erdirildiği gibi Türk Trakya'sı ayrıca bir askerî harekâta gerek kalmadan tek kurşun atılmaksızın geri alınmıştır. Sevr'i tarihin karanlıklarına gömen Lozan Barış Antlaşması'nın arkasındaki askerî dayanağı bu muharebeyle elde edilen zafer oluşturmıştır.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonucunda kazanılan zaferle birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün nihai hedefi olan tam bağımsız cumhuriyete, laik ve hukuk devletine, seküler ve çağdaş bir topluma giden sürecin önü açılmıştır. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri bu zaferle atılmıştır.

Büyük Zaferimizi onur ve gururla kutluyor, ulu önderimiz ve ebedi liderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ü, dava arkadaşlarını ve tüm şehit ve gazilerimizi minnet duygularıyla anıyorum.

Özgür GÖZÜKARA
Mütevelli Heyeti Başkanı

Sunuş

Ağustos ayları kadim Türk tarihinin zaferleriyle doludur. 1071’de Türklere Anadolu’nun kapılarını açan Malazgirt, 1473’te Akkoyunlulara karşı kazanılan Otlukbeli, 1514’te Safavilere karşı kazanılan Çaldıran, ardından 1516’da Suriye’nin fethini, Mısır’ın kapılarını açan Mercidabık, 1521’de Belgrad’ın fethi ve akabinde 1526’da Macaristan’ın büyük bölümünün Osmanlı hakimiyetine girmesiyle sonuçlanan Mohaç zaferleri, 1571’de Kıbrıs’ın fethi, Cumhuriyet döneminde 1974’te Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında Erenköy savunması bu zaferler arasında ilk akla gelenlerdir.

Bugün o büyük zaferleri onur ve övünçle anabiliyor olmamız ancak, Türk’ün zaferiyle sonuçlanan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi’yle mümkün olabilmıştır.

Atatürk diyor ki:

“Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer, ancak kendisinden daha büyük olan gayeyi elde etmek için gereken en belli başlı vasıta. Gaye, fikirdir. Zafer, bir fikrin elde edilmesine hizmeti nispetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin elde edilmesine dayanmayan zafer devamlı olamaz; o, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir âlem doğmalıdır; doğar! Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur.”

Büyük Taarruz, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk ordusunun işgalci güçlere son ve kesin darbeyi vurmasını sağlamak ve Anadolu’dan atmak için düşünüldü ve ayrıntılı şekilde planlandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 20 Temmuz 1922’deki oturumunda kendisine dördüncü kez olmak üzere Başkomutanlık yetkisi verilen Atatürk, taarruz kararını haziran ayında almış ve hazırlıkları gizli olarak yürütmüştü. Büyük Taarruz Ağustos’un 26’sını 27’sine bağlayan gece Afyon’da başlamış, Aslıhan civarında kuşatılan düşman birliklerinin Mustafa Kemal Paşa’nın bizzat idare ettiği Dumlupınar Meydan Muharebesi’nde imha edilmesi ile Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştı.

Öncelikle, bu onurlu zaferi bize armağan eden Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarına şükranlarımı sunuyorum. Biz bugünlere onların sayesinde geldik. Onlar o gün canlarını ortaya koymasalardı bugün Türkiye Cumhuriyeti yoktu ve bizler de bu zaferi kutluyor olmayacaktık. Ancak minnettarlığımız sözde kalmamalı. Onların bizlerden beklentisi özellikle uluslararası arenada ülkemizin çağdaş uygarlık seviyesine çıkmış olmasıdır. Bu da bilim ile, eğitim ile, azim ile mümkündür. Biz eğitimciler, geleceğimize vatan aşkını aşılamalı, bu vatan için yapılan fedakarlıkları unutturmamalıyız. Çok çalışmalı ve daha çok üretmeliyiz.

Zafer Bayramımızın 100. Yılında başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm silah arkadaşlarını ve vatanımız için canını feda eden tüm şehit ve gazilerimizi saygı ve minnetle anıyorum.

30 Ağustos Zafer Bayramımız Kutlu Olsun.

Prof. Dr. A. Ercan GEGEZ
Rektör

İÇİNDEKİLER

6

MONDROS ' TAN
MUDANYA'YA BÜYÜK
TAARRUZA GİDEN
SÜREÇTE DIŞ İLİŞKİLER
(Haldun SOLMAZTÜRK)

23

BÜYÜK TAARRUZ
ÖNCESİ ANKARA
HÜKÜMETİNİN DIŞ
POLİTİKASI
(Aslı KELKİTLİ)

30

BÜYÜK TAARRUZ'A GİDEN
YOL: ASKERÎ GELİŞMELER
(Alptekin TARTICI)

59

BÜYÜK
TAARRUZ'DA SÜVARİ
KOLORDUSU'NUN
HAREKÂTI
(Aytekin CANTEKİN)

71

BÜYÜK
TAARRUZ'DA
HAVA KUVVETLERİ
(Hüseyin FAZLA)

80

BÜYÜK TAARRUZ'DA
GENERAL TRİKOPİS'İN
ESİR ALINIŞI
(Ali ERDİNÇ)

126

BÜYÜK
TAARRUZ ve BASIN
(Murat MENGÜ)

135

BÜYÜK
TAARRUZ ve İSTİKLAL
HARBİ'NİN TÜRK
EDEBİYATINDA YERİ
(Ali TAŞTEKİN)

143

BÜYÜK TAARRUZ
ve İSTİKLAL
SAVAŞI'NIN TÜRK
SANATINDAKİ YERİ
(Ceyhun BERKOL)

Arel USAM Dergi

Cilt: 1, Sayı: 6

Yayın Tarihi: Ağustos 2022

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ayşe Yiğit ŞAKAR

Prof. Dr. Nurdan ÇOLAKOĞLU

Prof. Dr. C. Uğur ÖZGÖKER

Doç. Dr. Oktay BİNGÖL

Doç. Dr. Aylin ERDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi Selma ŞEKERCİOĞLU
BOZACIOĞLU

Editör ve Sorumlu Müdür

Doç. Dr. Ali Bilgin VARLIK

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Şura ÖZTÜRK

Yasal Uyarı

Dergide yer alan makaleler yazarların şahsi görüşlerini içermekte olup, hiç bir kurum ve kuruluşu veya çalışanlarını bağlamaz. Dergide yayınlanan makalelerin her hakkı mahfuz olup, eğitim ve öğretim maksadıyla uygun atıf/ gönderme kuralları çerçevesinde kullanılabilir.

41

**BÜYÜK TAARRUZ ve
BAŞKOMUTANLIK
MEYDAN
MUHAREBESİ
(Ali Bilgin VARLIK)**

86

**İSTİKLÂL
HARBİ'NDE SIHHIYE
(Enver DURAN)**

150

**OTUZ AĞUSTOS
(Ali TAŞTEKİN)**

MONDROS'TAN MUDANYA'YA BÜYÜK TAARRUZ'A GİDEN SÜREÇTE DIŞ İLİŞKİLER

Haldun SOLMAZTÜRK

(E) Tuğgeneral, Dr., hsolmazturk@yahoo.com

“Memleketimizde bulunan düşmanları silah kuvvetiyle çıkarmadıkça, çıkarabilecek Millî mevcudiyet ve kudretimizi fiilen ispat etmedikçe, diplomasi sahasında ümide kapılmak caiz değildir. ... İnsanlık, adalet, mertlik icaplarını, bütün bu vasıflara sahip olduğunu gösterenler talep edebilir. Efendiler, cihan, imtihan meydanıdır. Türk milleti, bunca asırlardan sonra yine bir imtihan, hem bu defa en çetin bir imtihan karşısında bulunduruluyordu. İmtihanda muvaffak olmadan, lütufkarane muameleler beklemek bizim için caiz olabilir miydi?”

(Nutuk, 2015: 487)

Türk milletinin imtihan vakti

Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'nı çok ağır koşullarda, yenilgiyle bitirdi. Mondros Mütarekesi¹ 30 Ekim 1918'de imzalandığında, Osmanlı'nın da müttefiklerinin de savaşı sürdürecektir askeri ve ekonomik gücü kalmamıştı.² Atatürk o dönemi şöyle anlatıyor:

“Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harbi Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir mütarekename imzalanmış. Ordunun elinden silahları ve cephane si alınmış ve alınmakta. İtilaf devletleri, mütareke hükümlerine riayete lüzum görmüyorlar. İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilayeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. İtilaf devletlerinin rızasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor” (Nutuk, 2015: 31).

Bu manzara Türk tarihinde yeni bir kırılma noktasına işaret ediyordu. İmparatorluğun fiilen yıkıldığını görenler farklı arayışlar içindeydiler.

Trakya'da—mümkün olursa (!) Batı Trakya'yı da ekleyerek bir Trakya cumhuriyeti kurmak isteyenler vardı. Bunlar İngiltere'nin, o olmazsa Fransa'nın yardımına güveniyorlardı. Doğu vilayetleri de bölgesel bir çaba içindeydiler. ‘Türklük-Kürtlük-Ermenilik meselelerini’ bilimsel, teknik ve tarihi yönleriyle inceleyip ‘Müslüman’ unsurların haklarını korumaya ve İtilaf devletlerini bu bölgeyi Ermenilere bırakmama yönünde ikna etmeye (!) çalışıyorlardı. Trabzon ve civarında bir Rum Pontus devleti kurulması ihtimaline karşı yine yerel girişimler vardı. Öte yandan, İslamcı ve Kürtçü örgütler yanında İngilizleri³ ya da Amerikalıları ‘kurtarıcı’ görenler de vardı.

İçine düşülen felaketten kurtuluş çareleri düşünülürken iki konu öne çıkıyordu. Öncelikle, padişah ve halifeye bağlı ve sadık kalmak esastı. Daha da önemlisi İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri karşımıza almak bir yana, gücendirmekten dahi kaçınılmalıydı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan yanındayken bile yenilen Osmanlı şimdi tek başına ‘büyük devletlere’ nasıl karşı koyabilirdi? Sonunda Atatürk'ün “Memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar şah-

¹ Mondros Mütarekesi, Limni'nin Mondros limanında İngiliz Agamemnon zırhlısında imzalanmıştır. Osmanlı'nın ateşkes talebini İngiltere'ye ileten, bir gemiyle Midilli'ye gönderilen—1916'da Ku'ta esir alınan İngiliz tümeninin komutanı—Tümğ. Charles Townshend'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nu, İngiliz ‘dostu’ olarak tanınan Bahriye Nazırı Rauf Bey temsil etmiştir. Mondros, bir ateşkes olarak o kadar ağır koşullar taşır ki Osmanlı'ya bir devlet olarak fiilen son vermiştir. Rauf Bey bu ateşkese imza atmış olmanın yükü altında hep ezilmiş ve Lozan'a İnönü yerine kendisi gitmek istemiş, Lozan dönüşü İnönü'yü tebrik etmemek için başbakanlıktan istifa etmeyi tercih etmiştir.

² Bulgaristan 29 Eylül 1918'de ateşkesi kabul etti. Böylece, müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan'la irtibatı kesilen Osmanlı İmparatorluğu da Mondros Ateşkes Anlaşmasını 30 Ekim 1918'de imzaladı. Hemen arkasından Avusturya-Macaristan 3 Kasım 1918'de, Almanya da 11 Kasım 1918'de ateşkese gittiler.

³ İstanbul'daki İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeleri arasında Padişah Vahdettin ve Başbakan Damat Ferit de vardı.

si menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler” diye tarif ettiği durum ortaya çıktı; İstanbul hükümeti ile o devletler doğal müttefikler haline geldiler.

İşte Kurtuluş Savaşı'nda mücadele içeride ve dışarıda bu ‘doğal’ ittifaka karşı verildi ama asıl dış cephedeki başarı yani Kurtuluş Savaşının uluslararası ilişkiler boyutundaki etkin siyaset ve strateji sonuçta belirleyiciydi. “Millî hakimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti tesis etmek” ancak böyle mümkün oldu.

Ama bu kolay olmadı. Çünkü Atatürk'ün en yakın çalışma arkadaşları içinde İstanbul'a yani padişah ve halifeye sadakatle bağlı kalan ya da savaşta yenildiğimiz işgalci müttefik ülkelerden anlayış bekleyen, hatta yardım umanların oluşu bu mücadeleyi daha da zorlaştırmıştır.

Zafere giden süreçte siyasi mücadele esas olarak İngiltere—ve İstanbul Hükümeti'ne—karşı, askeri mücadele de yine İngiltere'nin desteği hep arkasında olan Yunanistan'a karşı verilmiştir.⁴ Sovyetler'den kapsamlı askeri, mali, siyasi destek, Fransadan ise kısmen siyasi destek gelmiştir.

Ama bütün bunların üzerinde Atatürk'ün kişisel iradesi ve berrak ‘kurtuluş’ vizyonu vardır. Yani, boş ümide kapılmadan, kimseden ‘lütufkarane muamele’ beklemeden, “Memleketimizde bulunan düşmanları silah kuvvetiyle çıkarabilecek mevcudiyet ve kudretimizi fiilen ispat etmek”.

Sevr, Sevr, yine Sevr...!

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Müttefiklerin Osmanlı'ya ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne çeşitli ‘barış’ teklifleri olmuştur. Bun-

Resim 1. Osmanlı İmparatorluğu savaşı, Ortadoğu'da İngilizler karşısında, çok ağır koşullar altında bitirdi.

⁴ İngilizler önce İstanbul Hükümeti'ne baskı yaparak Atatürk'ün geri çağrılmasını sağlamaya çalıştılar, sonra da Sivas Kongresi'nden başlayarak her bir adımda Millî Mücadele'nin karşısında durdular.

Resim 2. Yeni Türk devletinin tanınması yönünde önemli bir adım; Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıyor. 23 Nisan 1920

lardan ilki Sevr'dir; müzakere ürünü olmayıp İtilaf devletleri tarafından dayatılan metin Osmanlı Saltanat Şurası'nda onaylanmış⁵, 10 Ağustos 1920'de Osmanlı temsilcileri tarafından imzalanmış ve fiilen yürürlüğe girmiştir. TBMM Hükümeti Sevr'i baştan reddetmiş, yok saymış, tam bağımsızlıkta ısrarcı olmuştur.⁶

İkinci barış teklifi, I. İnönü Muharebesi'nden sonra toplanan Londra Konferansı'nda, Mart 1921'dedir. Küçük değişikliklerle Sevr Antlaşması'nı esas alan bu teklif de yok sayılmıştır. Üçüncü barış teklifi, Sakarya Zaferi'nden ve Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması'ndan sonra, Mart 1922'dedir. Bu teklif de—Sevr'in adı geçmese de—

Sevr'in maddelerini müzakere etmeyi amaçlamıştır.

Dördüncü teklif (!) zaferden sonraki barış görüşmelerinde 'tam bağımsızlık' esasına dayalı müzakereler sonucu oluşan Lozan Antlaşması metnidir. Lozan, Sevr'i nihayet tarihin çöplüğüne atan başarının, Millî Mücadele'nin başta Müttefikler olmak üzere tüm dünyaca tescilidir.

Meclis-Hükümet-Ordu

Atatürk, daha Samsun'a ilk ayak bastığında uluslararası ilişkilerde öncelikle 'tanınmanın' ve tanınma için de öncelikle bir meclis ve hükümetin

⁵ Osmanlı Saltanat Şurası, istişari yani görüş veren bir kuruldur. İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusanın dağıtılmasından sonra 'barış' görüşmeleriyle ilgili toplanan Şura'da 131 üye vardı. Amaç, devletin parçalanması sonucunu getirecek antlaşmanın sorumluluğunu geniş bir gruba yaymaktı. 22 Temmuz 1920 günü Şuraya, hükümet üyeleri, Âyan üyeleri, eski sadrazamlar, yüksek rütbeli subaylar, ilmiye ve bürokrasinin ileri gelenlerinden 57 kişi davet edildi. Anlaşma metnine itiraz edeceği düşünülenlerin çağrılmadığı anlaşılır. Padişah Vahidettin'in başkanlık yaptığı toplantıda, önce Sadrazam Damat Ferit hükümetinin antlaşmayı 'onaylamaktan' başka seçenek olmadığı yönündeki kararı açıklandı. Padişah Vahidettin'in "Kabul edenler ayağa kalsın" diyerek salondan çıktığı, bu arada kendisine hürmeten ayağa kalkanların onay vermiş sayıldıkları tartışmalıdır.

⁶ TBMM 7 Haziran 1920'de, İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den itibaren imzaladığı tüm antlaşmaların 'keenlemeyükün' yani 'yok hükmünde' olduğuna ilişkin yasa teklifini kabul etti.

kurulması, güçlü bir orduya dayalı güçlü bir siyasi iradenin var edilmesi gerektiğini biliyordu. Tüm çalışmalara bu vizyon hâkim olmuştur.⁷ Erzurum Kongresi'nin "Vatanın ve bağımsızlığın muhafaza ve teminine merkezi hükümet muktedir olmadığı takdirde, maksadın temini için geçici bir hükümet teşekkül edecektir. Millî Meclis'in derhal toplanmasını ve hükümet icraatının Meclis'in denetimine konulmasını temin etmek için çalışılacaktır" kararı bunun en açık ifadesidir. Atatürk daha o zaman Kongre heyetinin dikkatini bu kilit konuya, Millî mücadelenin başarısında öncelikle uluslararası tanınmanın önemine çekiyordu: "Esaslı kararlar alındı ve cihana milletimizin mevcudiyet ve birliği gösterildi. Tarih, bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir".⁸ Kongre'nin 'Manda ve himaye kabul olunamaz' kararı tek başına güçlü bir millî siyasi irade beyanını, bir meydan okuma, baş kaldırmadır.⁹

İngilizler ve Fransızlar her aşamada 'kongreler' sürecini durdurmaya çalışmışlar ve hatta Sivas Kongresi öncesi 'askeri işgal' tehdidinde bulunmuşlardır. Atatürk'ün—bu tehditleri ciddiye alıp kaygılanan—Sivas Valisi Reşit Paşa'ya mesajı uluslararası siyasi ve askeri durumu, Avrupa kamuoyunu ne kadar yakından takip ettiği ve doğru okuduğunu göstermektedir.¹⁰ Sivas Kongresi sürecinin en önemli tartışmalarından biri Amerikan mandasıdır. İstanbul merkezli bu çabalar bazı kesimlerde büyük ilgi ve ciddi destek bulmuş, hatta kongreyi izlemek üzere Louis Edgar Browne adında Amerikalı bir gazeteciyi Sivas'a getirmişlerdir. Bunlara göre bağımsızlık 'tercih edilse' de mümkün değildir ve geçici bir 'Amerika mandası' ehvenişerdir.¹¹ O kadar ki İstanbul'daki siyasi partiler Doğu Anadolu'da bir 'Ermenistan' kurulması karşılığında Amerikan mandasını kabul etme kararı bile alırlar. Atatürk mandacılara "Şimdiye ka-

⁷ "2. Merkezi hükümet üstlendiği mesuliyetin icaplarını yerine getirememektedir. 3. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. 4. Her türlü tesir ve denetimden uzak bir Millî heyetin varlığı elzemdir. 5. Sivas'ta Millî bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır." 21/22 Haziran 1919, Amasya Tamimi.

"...Millî iradenin ancak Anadolu'dan çıkabileceğini ve Millî iradeye dayalı bir Millî şura tesisini ve bir hükümetin teşkilini, ilk mesai hedefi olarak gösterdim." 23 Temmuz 1919, Erzurum Kongresi.

⁸ Erzurum Kongresi kapanış oturumu, 7 Ağustos 1919.

⁹ Atatürk, İstanbul hükümetini de bu konuda en açık şekilde uyarmıştır. Sadrazam (Damat Mehmet) Ferit Paşa'nın, itilaf devletlerinden 'hoşgörü' beklentisiyle gittiği Paris'teki 'barış' görüşmelerinden hakarete uğrayarak hayal kırıklığıyla dönüşü sonrası: "Dersaadet'e nasıl bir ümitsizlik ve elem yükü ile dönmüş bulunduklarını takdir ediyorum. ... vatan ve millet mukadderatı için dahilen ve haricen söz sahibi ve sözü dinlenir olmak, mutlaka Millî iradeye dayanmak şartına bağlıdır. ... İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş çaresi aramak dahi abestir ve neticede hüsrana sebepdir. ... İngilizler dahi en nihayet kuvvetin millette olduğunu takdir ederek, hiçbir dayanağı olmayan ve millet namına hiçbir taahhütte bulunamayan ve bulunsan bile milletçe itaat edilemeyecek olan bir hükümet heyetiyle [İstanbul hükümeti] neticeli bir işe girişmenin mümkün olamayacağına kani olmuşlardır". 16 Ağustos 1919 (Nutuk, 2005: 78).

¹⁰ "Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne; Mösyö Brüno ve arkadaşlarının tehdit makamında vuku bulan ifadelerini tamamen blöf olarak telakki ederim. Fransızlar tarafından, beş on günde Sivas'ın işgali o kadar kolay bir şey değildir. İngilizler tehditlerinde daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler ... fakat hem kararlarından vazgeçmeye ve hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle beraber orada bulunan taburu nakletmeye mecbur olmuşlardır. ... Mösyö Brüno bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararın, Jandarma Binbaşısı Mösyö Brüno ve arkadaşları arasında zikrolunsa bile Fransız milletince kabul edilebileceğine ihtimal verilemez." 20 Ağustos 1919 (Nutuk, 2005: 82).

¹¹ "Bağımsızlık, arzu ve tercihe şayandır. Ancak tam bağımsızlık talep ettiğimiz halde memleketin taksimi, kati ve şüphesizdir. [O yüzden] belli bir müddet için (saltanat hanedanının her türlü hükümlerlik hakları baki ve korunmuş olarak) Amerika mandaterliğini talep etmek en faydalı bir hal şeklidir". 25/26 Temmuz 1919, Bekir Sami Bey (Nutuk, 2005: 91).

"Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerika mandasını ehvenişer olarak görüyoruz. ... Amerika da tabii sakıncasız değildir. İzzetinefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. ... [Ama] Macera ve mücadele devri artık geçmiştir." 10 Ağustos 1919, Halide Edip (Nutuk, 2005: 95).

dar devlet ve milletin tam bağımsızlığı ısrarla müdafaa olunmaktadır. Dolayısıyla şartları, mahiyeti belirsiz bir Amerika mandaterliğinden Kongre'ye bahs olunması pek sakıncalıdır" der, 'Ermenistan' fikrinin "Son derece üzüntü ve esef verici olduğunu" vurgular. Ama manda taraftarları kararlı ve ısrarlıdır.¹² Sonunda Atatürk'ün durumu ustaca yönetimiyle Amerikan Kongresi'nden bir 'inceleme heyeti' davet etmek üzere mektup yazılmasına karar verilerek konu kapatılır.¹³

Bütün bunlar olurken, Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümeti hâlâ olağanüstü bir saflık (!) içinde İtilaf devletlerinden 'Millî birliğe saygı' ve 'hakaniyet' beklentisi içindeydiler.¹⁴ Ancak Millî hareket güçlendikçe, otoritesi Anadolu'ya yayıldıkça, özellikle de Damat Ferit Hükümeti'nin Ekim 1919'da çekilmeye zorlanmasından sonra İtilaf devletleri daha saygılı ve İstanbul-Ankara arasında 'tarafsız' bir duruş benimsemeye başlamışlardır. Ama İstanbul'daki kadronun İtilaf devletlerinden 'iyi niyet' ve 'anlayış' bekleme tutumunda hiçbir değişiklik olmamıştır.¹⁵ Bu görüş, tutum ve davranış farklılığı Cumhuriyet ilanından sonra dahi sürecektir. Atatürk'ün, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile

Amasya'da Ekim 1919'da yaptığı üç günlük önemli görüşmeye gelindiğinde, dış ilişkilerde ve Millî Mücadele'nin dış politikasında temel hedefler ve takip edilecek yol haritası büyük ölçüde belirginleşmişti: Kürtlerin bağımsızlığı, Kilikya'nın Arabistan ile Türkiye arasında bir 'tampon devlete' dönüştürülmesi, İzmir'in ve Aydın vilayetinin Türk toprakları dışında kalması, Doğu Trakya'da Edirne ve Meriç sınırından toprak terki, gayrimüslim unsurlara siyasi hakimiyetimizi ve sosyal dengemizi ihlal edecek imtiyazlar verilmesi gibi hususlar ortaklaşa reddedildi.¹⁶

Amasya'da ilk kez İstanbul Hükümeti 'Kuvayı Millîye' ile eşit koşullarda müzakereye oturmuş ve yükümlülükler altına girmiştir. Hatta 'Türk' tarafını temsilen barış konferansına gidebilecek kişilerin isimleri dahi kayıt altına alınmıştır. Ancak yine de İstanbul'daki kadro daha uzun süre Millî hareketi İtilaf devletlerinin 'iyi niyeti' önündeki tek engel olarak görmeye devam edecektir.

Devletleşme süreci

Atatürk—ve Heyeti Temsiliye—27 Aralık'ta Sivas'tan Ankara'ya gelir. Artık doğmakta olan yeni

¹² "İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bizi taksim etmek istiyorlar. Herhalde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir kavim için harici bir müzaheret olmaksızın hayatı devam ettirmek imkanı olamaz! ...gelecekte Yunanistan'ın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz." Refet Paşa, Sivas Kongresi (Nutuk, 2015: 104).

¹³ Tümç. James Guthrie Harbord (1866-1947), Amerikan (Başkan Wilson) hükümeti tarafından Ağustos 1919'da Anadolu'daki durumu araştırmak ve bir rapor yazmak üzere Türkiye'ye gönderildi. 'General Harbord heyeti' Sivas'a da gelir ve Atatürk'le de uzun bir görüşme yaparlar. Harbord'a Millî mücadele ve tam bağımsızlık kararlılığı en açık şekilde anlatılır. Raporu 'Harbord Raporu' olarak anılır (April 13, 1920).

¹⁴ "1. Hükümetin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir faciaları Avrupa'nın medeni devlet ve milletlerinin nazarı dikkatini çekti ve dostluğunu uyandırdı. 3. Millî birliğimizi ihlal edecek hiçbir karar ve teklif olmadı. 7. Büyük devletlerin hakaniyet hisleri, Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlılıktan yana oluşu, mevki ve haysiyetimizi temin edecek bir barışa yakında kavuşmak ümidimi kuvvetlendirmektedir." Padişah Beyannamesi, 20 Eylül 1919 (Nutuk, 2015: 137).

¹⁵ Sivas halkının 'işgalleri' protesto etmek üzere düzenlediği fener alayı Dahiliye Nazın Damat Şerif Paşa tarafından "Hükümetin mevcut siyasetine uygun değildir" diye eleştirilir. Harbiye Nazın Cemal Paşa'ya göre de "Merkezi hükümet, hareket ve icraatında siyasi icapları kollamak, yabancılara karşı daha misafirperverce ve mülayimce hareket eylemek mecburiyetindedir". 18 Ekim 1919 (Nutuk, 2015: 190).

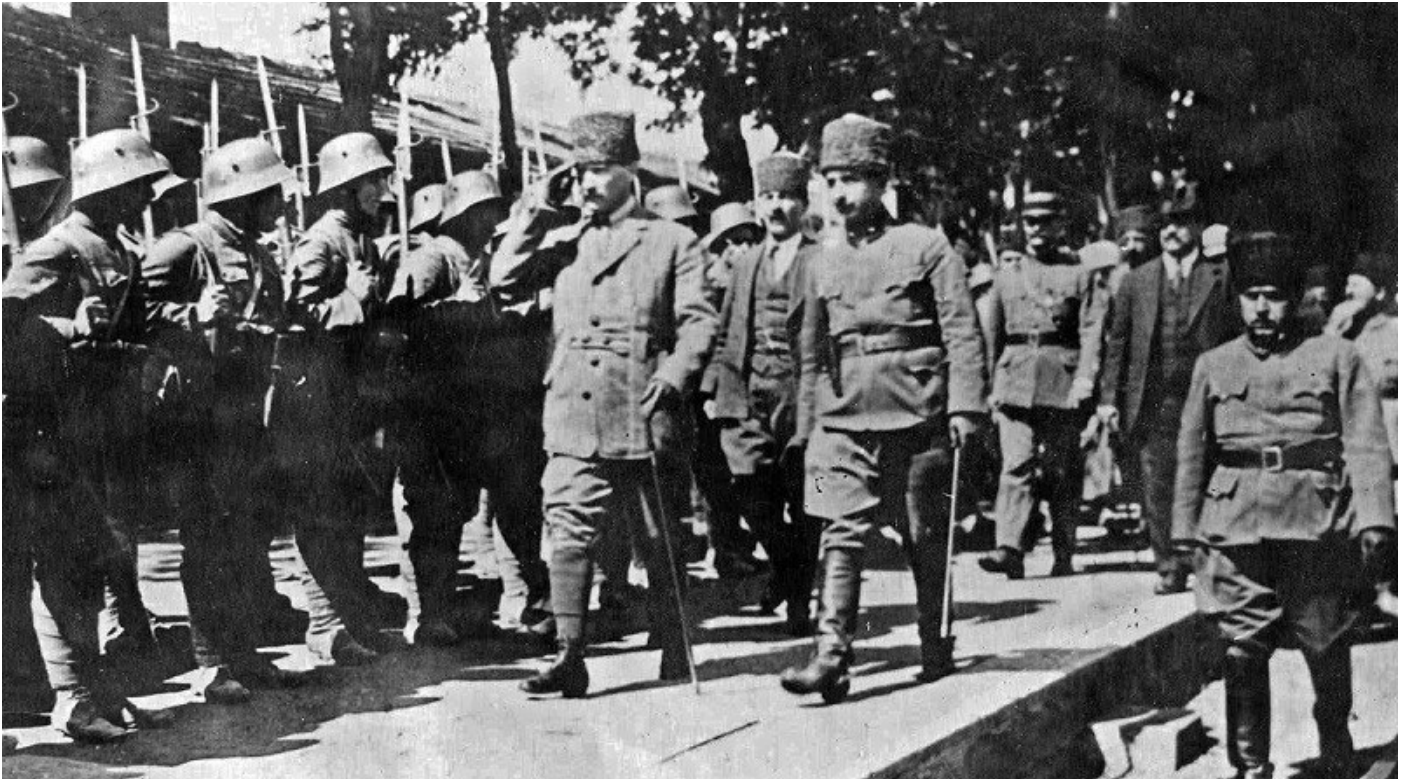
¹⁶ Bu konular daha sonra genişletilerek Mısakı Millîye esas alınacaktır. Bir siyasi manifesto olan Mısakı Millî 28 Ocak 1920'de son Meclis-i Mebûsan'da kabul edilmiştir: Md.1 "30 Ekim 1918 tarihli anlaşmanın [Mondros ateşkesi] çizdiği hudutlar dahilinde, dinen, ırkan ve emelen birleşik Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın tamamı, fiilen ve hükmen bölünmez bir bütündür." Ancak, Ankara'da hazırlanan sekiz maddelik metinle İstanbul'da kabul edilen altı maddelik metin arasında bazı farklar vardır.

Türk Devleti'nin fiili başkenti Ankara'dır—hep öyle kalacaktır. Böylece 'tanınmanın' bir koşulu daha gerçekleşir.

Bu arada bir taraftan İstanbul'da Osmanlı Meclisi Mebusanı toplanması çalışmaları sürmekte öte yandan İtilaf Devletlerinin Anadolu'da güçlenen Millî hareketten, özellikle de Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı büyüyen direnişten rahatsızlığı artmaktadır. Hatta İstanbul Hükümeti o kadar büyük baskı altındadır ki işgalcilerden Batı Anadolu'da bir 'işgal sınırı' çizilmesini, Yunan kıtalarıyla Kuvayi Millîye arasına 'Osmanlı kıtaları' konulmasını ya da Yunan kıtalarından başka 'İtilaf kıtalarının' da işgalde görev almasını teklif eder ama bunlar bile reddedilir. Fransa, Büyük Britan-

ya ve İtalya fevkalade komiserleri, müşterek bir notayla "Paris'teki Yüksek Meclis'in kararlarının uygulanmamasının [Yunan işgaline direnç gösterilmesinin] vahim neticeleri hakkında" Osmanlı hükümetinin dikkatini çekerler.

Osmanlı Meclisi Mebusanı 19 Ocak 1920'de açılır. Aynı günlerde üç devlet temsilcisi başka bir notayla Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın '48 saat' içinde değiştirilmelerini isterler, öyle de olur. Yeni kurulan Osmanlı (Ali Rıza Paşa) Hükümeti de bir süre sonra istifa etmek zorunda kalır. Ve nihayet 16 Mart 1920 günü İstanbul fiilen işgal edilir. Atatürk işgali aynı gün diplomatik kanallardan protesto eder.¹⁷ İstanbul'un işgali, Ankara'da bir Millî

Resim 3. Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Franklin-Bouillon, Albay August Sarrou. Eskişehir, Haziran 1921.

¹⁷ "İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalya Siyasi Temsilcilerine, Amerika Siyasi Temsilcisine, Bütün Tarafsız Devletler Hariç Nezaretlerine verilmek üzere Antalya'da İtalyan Temsilciliği'ne: İstanbul'da bütün resmi daireler, Meclisi Mebusan da dahil, İtilaf devletleri askeri kuvvetleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş ve birçok vatanperver şahıslar tutuklanmıştır. ... Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı müdafaa için giriştiğimiz mücahedenin kutsiyetine ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz. ...ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetiyle dahi bağdaşmayan bu hareketin mahiyetinin takdirini ... ilim ve irfan medeniyeti Avrupa ve Amerikası'nın vicdanına bırakmakla yetinir ve bu hadiseden doğacak büyük tarihi mesuliyete son defa bir daha herkesin nazarı dikkatini çekeriz." Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi, Mustafa Kemal (Nutuk, 2015: 319).

meclis oluşturulması yolunu açtı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan'da açıldı.

Tanınma süreci

TBMM'nin açıldığı sıralarda yurdun çeşitli yerlerinde iç isyanlar da başlamıştı. Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı direnme şiddetleniyor, yer yer çatışmalar sürüyordu. Adana, Mersin, Tarsus, Maraş, Antep, Urfada Fransızlarla ciddi muharebeler vardı. Giderek düzensiz kuvvetler nizami ordu birlikleriyle takviye edilmeye başlandı. Nihayet Fransızlar Ankara hükümetiyle görüşmek üzere Mayıs 1920 ayı içinde Suriye Fevkalade Komiserliği'nden bir heyet gönderdiler ve Güney Cephesinde yirmi günlük ateşkes anlaşması yapıldı. Böylece ilk kez bir Batılı ülke, eski düşman Fransa yeni Türk devletini fiilen tanıyordu. Mayıs 1920'de Fransa'yla başlayan diplomatik ve siyasi tanınma süreci Ekim 1922 Mudanya Ateşkes antlaşması'na uzanacaktır.

İlk genel Yunan taarruzu da bu dönemde—22 Haziran'da—başlamış ve zayıf askeri müfrezeler karşısında başarılı olmuştur. Balıkesir, Karacabey, Bursa, Uşak, Nazilli Ağustos sonuna kadar Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, Trakya da tamamen Yunanlıların eline geçmişti. Sevr Antlaşması, 10 Ağustos 1920 günü böyle bir ortamda imzalandı.

Dış ilişkilerde Millî Mücadele'nin kaderini belirleyecek asıl kritik süreç Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, yine Mayıs ayı içinde—Meclisin açılması üzerinden bir ay bile geçmeden—Moskova'ya bir heyet gönderme kararıyla başlamıştır. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir

heyet iki ayı aşkın süre Moskova'da kalmıştır. Bu ilk temastan çok olumlu sonuçlar alınmış, hatta ileride Moskova Antlaşması (16 Mart 1921) olarak anılacak mutabakatın bazı esasları bu ilk ziyarette şekillenmiştir. Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı harekât bu ortamda mümkün olmuştur. 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması yeni Türk devletinin ilk uluslararası antlaşmasıdır ve daha 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında elden çıkan topraklar Kars dahil geri alınmıştır.¹⁸ Bu arada Ali Fuat Paşa, Türkiye Hükümeti Moskova Büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir. Gürcistan'a verilen bir ultimatomla, 1921 yılı başlarında Ardahan, Artvin ve Batum¹⁹'da Türk ordularınca işgal edilmiş, Yunan ordusuna karşı I. İnönü Muharebeleri başarıyla sonuçlandırılmıştır. Nitekim Müttefikler, 21 Şubat'ta Londra'da toplanacak 'barış' konferansına İstanbul Hükümeti'ni davetlerini "Mustafa Kemal Paşa'nın ya da Ankara'dan gerekli yetkiye sahip delegelerin" de Osmanlı heyeti içinde bulunmaları şartına bağlamışlardır.²⁰ Böylece dış ilişkilerde tamamen farklı, yeni bir döneme girilmiştir. TBMM'nin açılışından sadece dokuz ay sonra, artık İstanbul Hükümeti yanında Ankara Millî Hükümeti de tanınmaktadır.²¹ Bunda Meclis'in bir anayasa (20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu) kabulünün de payı vardır.

Sevr Antlaşması'nın uygulanmaya konmasının müzakere edileceği Londra Konferansı'na TBMM Hükümeti—İstanbul Hükümeti'nden ayrı olarak—resmen davet edilmiş ve Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet katılmıştır. Londra Konferansı (27 Şubat—12 Mart 1921) olumlu hiçbir netice vermemiş, İtilaf Devletlerinin hâlâ Sevr'i küçük değişikliklerle uygulamaya

¹⁸ 16 Mart 1921 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmaları Gümrü Antlaşması'nın yerine geçmiştir.

¹⁹ Gümrü Antlaşmasıyla Türkiye'de kalan Batum, daha sonra Moskova Antlaşması'yla Gürcistan'a bırakılmıştır.

²⁰ Bu durumu İstanbul'daki hükümet de kabul eder. "Dersaadet, 29.1.1921. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: ...Şimdiye kadar Anadolu'yu tanımaya bile lüzum görmeyen Avrupa hükümetlerinin, bilhassa Anadolu delegelerinin Konferans'ta bulunmasını şart kabul eylemeleri memnuniyet vericidir". Sadrazam Tevfik (Nutuk, 2015: 421).

²¹ "Tanınma" konusu içeride de çok önemlidir. Atatürk, Aralık 1920 Bilecik görüşmesinde, Tevfik Paşa hükümetini temsilen gelen Salih Paşa başkanlığındaki heyete kendisini "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi" olarak tanıtmış, İstanbul'da bir hükümeti ve kendilerini o hükümetin ricali olarak 'tanımadığını' ifade etmiştir.

Resim 4. Sovyet yardımlarının Millî Mücadele'ye katkısı çok önemlidir. Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Büyükelçi Semyon İ. Aralov, Büyükelçi İbrahim Abilov ve askeri ataşeler. Akşehir, 4 Nisan 1922.

koymak istedikleri anlaşılmıştır.²² Bu dönemde başlatılan Yunan taarruzu II. İnönü (23 Mart-1 Nisan 1921) ve Aslıhanlar (8-15 Nisan 1921) muharebeleriyle bir kez daha geri atılmıştır.²³ Sakarya Meydan Muharebesi Millî mücadelede tam anlamıyla bir dönüm noktasıdır—içeride olduğundan daha çok dışarıda ve dış ilişkilerde. (!) Sakarya'daki başarı, en kritik dönemde Başkomutan olarak tüm sorumluluğu tereddütsüz üstlenen Atatürk'ün ve TBMM hükümetinin müzakere gücünü de artırmıştır.²⁴ Fransa ile Ankara

Antlaşması sadece bir ay sonra 20 Ekim 1921'de imzalanmıştır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'la—Moskova Antlaşmasını teyiden—Doğu sınırımızı kesinleştiren Kars Antlaşması da 13 Ekim 1921'de imzalanmıştır.

Zafere doğru

Türk-Rus temasları ve ilişkiler olumlu bir istikamette gelişirken, Fransızlardan başka, İtalyanlar ve İngilizlerle de temaslar olmuştur. İtilaf

²² Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey, özel olarak İngiltere, Fransa, İtalya temsilcileriyle bazı anlaşmalara vardı. Hatta Lloyd George'la da görüştü. Ancak bunların 'Sevr projesinin' Anadolu'daki nüfuz alanlarında uygulamasına yönelik oldukları Ankara'da anlaşılınca reddedilmişlerdir. Atatürk, Bekir Sami Bey'in açıkça "Millî sınırlarımız dahilinde memleketimizin bütünlüğünü ve milletin tam bağımsızlığını temin etmek" temel prensibine aykırı tutumu nedeniyle istifasını istemiştir. Ama o yine de Millî mücadeleye son vermek ve ne pahasına olursa olsun hemen barış yapmak konusunda ısrarlı olmaya devam etti: "Henüz fırsat elde iken akılcıca bir siyaset takibi, memleketi düştüğü büyük girdaptan kurtarabilir. Vakalar tamamıyla incelenerek memleketin selameti namına bir hareket hattı elzemdir. Aksi takdirde, tarih ve millet gözünde mesuliyetten hiçbirimiz kurtulamayız." Bekir Sami Bey, 12 Ağustos 1921 (Nutuk, 2015: 442). "Harbin devamının, bu memleketi, milletin mevcudiyetini tehlikeye koyacak kadar tahrip edeceği ve bütün fedakarlıkların kaybedilmiş olacağı fikrini kuvvetle taşıyorum. Harbin devamının korktuğumuz bela ve felaketleri kendi kendine memleketin başına davet eyleyeceğine kaniim. ...Türk milletinin ve bütün İslamiyet aleminin esaret ve zillate mahkûm olacağı bendenizce şüphesizdir." Bekir Sami Bey, 24 Aralık 1921 (Nutuk, 2015: 442).

²³ Aslıhanlar'da, Afyon doğusundaki Yunan kuvvetlerinin imhası mümkün olmamış, ağır zayıat verilmiştir.

²⁴ Yunan ordusunun 10 Temmuz 1921 genel taarruzu (Kütahya-Eskişehir Muharebeleri) durdurulamamış, Türk ordusu Sakarya gerisine çekilmek zorunda kalmıştır. Meclis Atatürk'e 5 Ağustos'ta, olağanüstü yetkilerle Başkomutanlık görevini vermiştir. 23 Ağustos'tan 13 Eylül'e kadar süren 'Sakarya Melhamei Kübrası' (Büyük ve Kanlı Sakarya Muharebesi) en güç koşullarda, ancak çok büyük fedakarlıklarla kazanılabilmektedir.

Resim 5. Franklin-Bouillon İzmir rıhtımına çıkışta Atatürk'le birlikte. Yüzlerde 'zafer' sevinci var. 28 Eylül 1922

devletleri İşgal Orduları Başkomutanı Orgeneral Charles H. Harington (1872-1940) önce 1921 Haziran'ında 'kişisel' olarak barış esaslarını görüşmek üzere Atatürk'ü İstanbul'a davet etmiş, davet reddedilmiştir. 'İngiltere'nin tam bağımsızlığımızı kabul ettiği' ve 'Yunanlıların topraklarımızdan çıkarılacakları' kabul edilirse diğer konuların—İnebolu'ya davet edilen General Harington'la Ankara Hükümeti adına Refet Paşa tarafından görüşülebileceği bildirilmiştir. General Harington bir mektupla Atatürk'ü İnebolu'da ya da İzmit'te, bir İngiliz zırhlısında gayri-resmi görüşmeye davet etmiş, buna da aynı cevap verilmiştir. Büyük Taarruz'a kadar Fransa dışındaki Batılı devletlerle başkaca ciddi bir temas olmamıştır. Yine de İtilaf Devletleri, Sakarya muharebeleri sonrası Ankara

Hükümeti ile Yunanlılar arasında bir ateşkes yapılmasında ısrarcı olmuşlardır.

Yunanlılar, Mart 1922'deki—Büyük Taarruz'dan beş ay önce—ateşkes teklifini hemen kabul ettiler ama Ankara Hükümeti ateşkesi Türk topraklarının tahliyesinin fiilen başlaması koşuluna bağladı. Bu sırada ikinci bir nota ile İtilaf Devletlerinin 'barış' teklifleri geldi. Bir kez daha Sevr'in küçük değişikliklerle uygulamaya konmasından başka bir şey düşünmedikleri ve İstanbul Hükümetinin de İtilaf Devletleriyle birlikte hareket ettiği açıkça görüldü.

Her iki notaya da 5 Nisan'da verilen cevapta Anadolu'nun tahliyesine 'hemen' başlanması

Resim 6. Taksim Anıtı

koşulu tekrarlandı ama Müttefikler 15 Nisan'da bunu reddettiler. Ankara Hükümeti İzmit'te bir barış konferansı toplanmasını teklif etmiş, daha sonraları Beykoz'da ya da Venedik'te bir konferans toplanması da gündeme gelmiş, ancak nihai zafere kadar hiçbir gelişme olmamıştır.

Büyük Taarruz'la, Yunan ordusunun beş gün içinde mağlup edildiği, büyük kuvvetlerinin imha ya da esir edildiği öğrenilince İtilaf Devletleri 4 Eylül'de bir ateşkes teklifi yaparlar. Bu teklife 5 Eylül'de verilen cevap artık galip tarafın 'silah zoruyla' kendi şartlarını dayatmasıdır.²⁵ Bu arada Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girmiştir. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri ve Büyükelçisi General Maurice César Pellé Atatürk'le görüşmek üzere İzmir'e gelir ve Franklin-Bouillon'un da gelmek istediğini söyler. Nitekim Franklin-Bouillon bir Fransız harp gemisiyle İzmir'e gelir. Fransa hü-

kümeti adına—İngiltere ve İtalya hükümetlerinin de onayıyla—Atatürk'le görüşür. 23 Eylül 1922 tarihli İtilaf Devletleri Hariciye Nazırları imzalı notada 'askeri hareketin durdurulması' istenir ve 'Edirne dahil' Meriçe kadar Trakya'nın Türkiye'ye iadesine olumlu (!) bakılacağı taahhüt edilir. Mudanya'da 11 Ekim'de imzalanan ateşkesle Millî Mücadelenin askeri safhası başarıyla sona erdirilmiş olur. 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imza edilen barış antlaşması, 24 Ağustos 1923'te Meclis'te onaylanacak ve askeri zafer siyasi zaferle taçlandırılacaktır.

İlgün manevraları ve Taksim Anıtı

Sovyet yardımlarının Millî Mücadele'nin başarısı üzerinde belirleyici etkisi olmuştur. Gerek ikili ilişkilerin özel karakteri gerekse Millî Mücadele'nin başarısının bu ilişkilerdeki merkezi rolü İl-

²⁵ "Heyeti Vekile Riyaseti Celilesine, Anadolu'daki Yunan ordusu kati surette mağlup edilmiştir. ... Anadolu için herhangi bir müzakereye mahal kalmamıştır. Mütareke, ancak Trakya için söz konusu olabilir. Eylül'ün onuna kadar Yunan hükümeti doğrudan doğruya veya İngiltere vasıtasıyla hükümetimize resmen müracaat ettiği takdirde aşağıdaki şartlar ortaya konularak cevap verilmelidir: 1. On beş gün zarfında Trakya 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız teslim edilmiş bulunacaktır. 2. Yunanistan'daki esirlerimiz on beş gün zarfında teslim olunacaktır. 3. Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir." Mustafa Kemal, 5.9.1922 (Nutuk, 2015: 513).

²⁶ İstanbul'daki Taksim Cumhuriyet Anıtı, uluslararası bir yarışmayla İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica'ya yaptırılmış ve 1928'de açılmıştır. Anıt Roma'dan İstanbul'a gemiyle getirilmiştir. Anıtın Cumhuriyet Türkiye'sini temsil eden yüzünde Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak yanında Sovyet generalleri Mihail Frunze ve Kliment Vorosilov'un da heykelleri vardır. Sovyet yardımlarına duyulan minnettarlık böylece kalıcı bir şekilde ifade edilmiştir. Canonica'nın ücretinin son taksidi ödenemediği için anıtın çevre düzenlemesindeki havuz eksik kalmıştır.

Resim 7. *Büyükelçi Aralov'un selamı, Sovyetlerin 'müşterek' gayrete bakışını yansıtır. Ilgın, Nisan 1922*

gın manevralarını gösteren fotoğraflarda ve Taksim Anıtı'nda²⁶ en çarpıcı şekilde görülür.

Taksim Anıtı'ndaki Sovyet generalleri: General Mihail Vasilyeviç Frunze, 13 Aralık 1921-5 Ocak 1922 arasında Ankara'da olağanüstü elçidir. Anıt açıldığında Sovyet Halk Savunma Komiseri olan (Mareşal) Kliment Yefremoviç Voroşilov Millî Mücadele sırasında Ankara'da 'askeri danışman' görevindedir.

Ilgın manevraları 1922 baharında yapılan, Büyük Taarruz'dan önceki son büyük çaplı tatbikattır. Ancak bir askeri tatbikat olmanın çok ötesinde başarılı bir uluslararası ilişkiler etkinliğidir.²⁷

Sakarya muharebelerinden sonra Türk ordusunun gücünü ve girişilmiş olan mücadeleden başa-

rıyla çıkılabileceğini tüm dünya görmüştü. Fransa ve Sovyetlerle ilişkiler süratle gelişti. Özellikle Sovyetler gerek siyasi gerekse askeri ve mali olarak büyük yardımlarda bulundular. Ayrıca Doğu ve Güney cephelerinin istikrara kavuşturulması buralardan Batı cephesine kuvvet, silah ve mühimmat kaydırmalarına imkân vermiştir.

Ancak Sakarya'dan sonra Sovyetlerin, özellikle İstanbul ve Boğazlar hedefli ortak askerî harekât telkinleri de başlamıştır. Hem bu 'telkinlere' bir cevap olmak hem Sovyetlere Türk ordusunun gücünü göstermek hem de Türk ordusunun moral ve motivasyonunu takviye etmek üzere düzenlenen Nisan 1922 Ilgın süvari manevralarına ve Akşehir'deki piyade tümenlerinin tatbikatına Sovyet Büyükelçisi Semyon İvanoviç Aralov, Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilof ve askeri ataşeleri de

²⁷ Ilgın Konya'nın bir ilçesidir. Fahrettin (Altay) Paşa komutasındaki 15000 mevcutlu 5. Süvari Kolordusu (1nci, 2nci ve 14ncü Sv. Tümenleri) Mart-Ağustos 1922 döneminde altı ay süreyle Ilgın'da konuşlanmıştır. 27 Mart-4 Nisan 1922 tarihleri arasında Sivrihisar, Çay, Akşehir, Ilgın ve Konya'yı kapsayan ziyaret ve denetlemelere Sovyet ve Azerbaycan büyükelçileri, ataşeleri de davet edilmiştir. Atatürk birliklere kısa bir konuşma yapmış, Aralov'u 'Sovyet Büyükelçisi' olarak tanıtmıştır. Aralov da askerlere hitap etmiş ve Kızıl Ordu'nun 'selamlarını' iletmiştir. Ilgın manevralarına 5000'i aşkın süvari katılmış, Türk ordusunun muharebe gücü en etkileyici şekilde sergilenmiştir. Atatürk manevralar sırasında belinde asılı olan kılıcı zaferden sonra Fahrettin Altay Paşa'ya hediye etmiştir.

davet edilmişlerdir. Böylece diplomat ve askeri ataşeler üzerinde istenen etki bırakılmış, yapılan yardımların yerinde ve en verimli şekilde kullanıldığı gösterilmiştir.

‘Çoklu kulvar’ diplomasisi ve kamu diplomasisi

Atatürk daha Sivas Kongresi’nden başlayarak, bugün ‘çoklu kulvar diplomasisi’²⁸ ve ‘kamu diplomasisi’²⁹ olarak tarif edilen yaklaşımları dış ilişkilerde en etkin şekilde kullanmıştır. General Harbord’la görüşmesinden başlayarak, Batılı gazeteciler, yazarlar, fikir ve kanaat önderleri, din adamları ve sanatçılarla her fırsatta yakın, samimi, anlamlı kişisel temaslarını sürdürmüştür. Bu tür temasların, özellikle Batı kamuoylarını Türk Kurtuluş Savaşı konusunda doğru bilgilendirmek, olumlu etkilemek ve Batılı hükümetler üzerinde Ankara Hükümeti’nin dış siyasetleri konusunda baskı oluşturmak üzere, resmi siyasi ve diplomatik ilişkilere çok önemli katkıları olmuştur. Bu temaslarda muhatap olunan kişinin resmi ya

da özel sıfatına, rolüne ve beklenen tepkiye göre farklı mesajlar uygun dil, üslup ve yöntemlerle verilmiştir.

Daha İstanbul’dayken tanıştığı ve birkaç kez görüştüğü Rahip Robert Frew’ya Sivas’tan (Fransızca) yazdığı mektubun içeriği bu bağlamda önemlidir.³⁰

Kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis³¹, Millî Mücadele’nin en kritik süreçlerinde Anadolu’da dolaşmış, iki kez Ankara’ya gelmiş, Atatürk’le tanışmış ve röportajlar yapmıştır. Haber ve yayınları Fransa’da Millî Mücadele hakkında olumlu kamuoyu oluşmasında çok etkili olmuştur.

Fransa hükümeti, 1921 Haziran’ında eski bakanlardan Franklin-Bouillon’u³² önce gayri resmi olarak Ankara’ya göndermiştir. Bu ilk gelişinde Ankara’da iki hafta kalan Bouillon ile Atatürk bizzat ilgilenmiş, birçok konuda günlerce fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Sonunda onu hem şahsi bir dost hem de Millî Mücadele’nin ve yeni

²⁸ Diplomaside ‘I. Kulvar’, devletlerin ‘resmi’ siyasi, askeri ve diğer temsilcileri arasındaki görüşme ve temasları ifade eder. ‘II. Kulvar’ diplomasi, bilim insanları, sivil toplum, kanaat önderleri gibi resmi görevi ya da temsil yetkisi olmayan kurumlar ve kişiler arasındaki gayri resmi, güven tesis etmek ya da resmi olarak ele alınamayan hassas konularda farklı çözüm yollarını tartışmak ve I. Kulvarı beslemek içindir. ‘1.5 Kulvar’, resmi ve gayri resmi katılımcıların bulunduğu görüşmeleri tarif eder. III. Kulvar, özel kişi ve gruplar arasındadır.

²⁹ Kamu diplomasisi, hükümetlerin yabancı kamuoylarının desteğini ya da anlayışlarını kazanmak üzere hedef toplumlarla doğrudan iletişim kurmak üzere giriştikleri etkinliklerin tümüdür.

³⁰ “...Senelerce memleketimizde ve milletimiz arasında yaşamış olan zatıalinizin, hakkımızda en doğru fikir ve kanaatlerle donanmış bulunacağınızı ümit ederdim. Ne yazık ki, İstanbul’daki bazı gafil ve menfaatperest kimselerin sizi yanlış istikametlere sevk ettiklerini anlıyorum. ... Sait Molla’nın değil, fakat hakiki vatanperverlerimiz gözüyle görüldüğü takdirde, böyle planların artık memleketimizde ve milletimiz üzerinde tatbik sahası kalmadığına kolaylıkla hükmolunur. ... İngiliz milleti, milletimizin teveccüh ve itimadını kıymetsiz görüyorsa, bundaki hata pek derindir; kullandığınız vasıtalar pek hatalı olup, netice ve semere verecek mahiyette değildir. ... zatıalileri ruhani mesleğe mensup iken, siyasi manevralarda rol almak sevdasında bulunmamalıydınız. Sizi bu türden bir siyaset adamı olarak değil, insaniyete hizmet eden, faziletli bir zat kabul etmiştim. Bunda ne kadar aldandığımı son aldığım sağlam malumatın teyit etmekte olduğunu bildirmekle şeref duyarım.” Mustafa Kemal, Kasım 1919 (Nutuk, 2015: 235).

³¹ Berthe Georges-Gaulis, bir Fransız kadın gazetecidir. 1919-1921 yıllarında Türkiye’ye gelmiştir. Bir Gertrude Bell değilse de Fransız ‘istihbaratı’ adına bazı görevler de üstlenmiş olduğu kabul edilir. Fransa’ya döndükten sonra da Mustafa Kemal’le mektuplaşmış, Büyük Taarruz’dan hemen sonra 1922 Ekim’inde İzmir’de ve Bursa’da Mustafa Kemal ile tekrar görüşmüş, daha sonra Ankara’da Latife Hanım’la da tanışmıştır. Yerinde gözlemlere dayanan haber ve yayınları Fransa’da “Türkler’in davasına karşı büyük bir sempati, düşmanlara [İngilizlere] karşı da büyük bir öfke” uyandırmıştır. Atatürk’ü “Sabır ve inadı ise çok ileri derecede, kararlı” bir lider olarak tarif eder (Berthe: 1921).

³² Henry Franklin-Bouillon (1870-1937) Fransız siyasetçidir. Mustafa Kemal Atatürk’le ilk kez 1921’de tanışmış, dostlukları ölümüne kadar sürmüştür.

Resim 8. *Muzafer Türk Ordusu ve Türk Sancağı beş yıl sonra tekrar İstanbul'da. Galata Köprüsü, 6 Ekim 1923.*

Türk devletinin Fransa hükümeti nezdinde güçlü bir destekçisi haline getirmiştir. Franklin-Bouillon, daha sonraları da Türkiye'ye gelecektir.

Sakarya muharebelerinden sonra, hem Avrupa kamuoyunun eğilimlerini ve Millî Mücadele'ye bakışını anlamak hem de bilgilendirmek üzere Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve sonra da Dahiliye Vekili Fethi Bey Avrupa'ya—Paris ve Londra'ya—gönderilmişlerdir. Bu temaslardan siyasi anlamda somut bir sonuç çıkmasa da 'çoklu kulvar' diplomasisinin ve 'kamu diplomasisinin' ilk başarılı uygulamaları olarak siyaset ve diplomasi tarihimize geçmişlerdir.

Zafer iradedir

Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar, hatta Cumhuriyet döneminde de açıktan 'muhalif' kalan Rauf Orbay, Atatürk için "Hiçbirimiz olmasaydık, Kurtuluş Savaşı'nı Atatürk gene başarırdı. Ama o olmasaydı hiçbirimiz onun yaptığını yapamazdık" der. Bu ifade, geçmişe dönük kişisel bir muhasebenin ötesinde, Millî Mücadele'nin temel bir gerçekliğidir.

Millî mücadelenin en başında "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" derken buna yürekten inanmış, bu inancını çevresinden başlayarak tüm bir millete aşlamış, ama dış ilişkilerde de muhataplarını bu inanç, azim ve sarsılmaz iradenin varlığına inandırmıştır.

Neticede, Nutuk'ta işaret ettiği gibi, "Diplomasi sahasında [boş] ümide kapılmadan, lütufkârane muamele beklemeden" düşmanları ya 'silah kuvvetiyle' memleketten çıkarmış ya da "Çıkarabilecek Millî mevcudiyet ve kudretimizi fiilen ispat" etmiş, sonra da "İnsanlık, adalet, mertlik icaplarını" talep etmiştir.

Amasya Tamimi'nden Misakı Millî'ye, Sakarya'dan Büyük Taarruz'a, oradan da Lozan Antlaşması'na uzanan süreç bu talebin farklı ifade şekilleridir.

General Harbord'la daha Eylül 1919'daki görüşmesinde "Bir millet mevcudiyet ve bağımsızlığını temin için tasavvur edilebilen teşebbüsleri ve fedakarlığı yaptıktan sonra muvaffak olur" inancını paylaşmıştır.³³

Franklin-Buillon'la Haziran 1921'deki ilk görüşmesinde de tam bir güvenle "Yeni bir Türkiye Devleti vücuda gelmiştir. Bunu tanımak lazımdır. Sevr Antlaşması, Türk milleti için uğursuz bir idam kararnamesidir. Bizim gözümüzde böyle bir antlaşma yoktur" demiş, kapitülasyonların tümüyle kaldırılmasını ve tam bağımsızlık talep etmiştir.³⁴

Ve nihayet, Millî Mücadele'nin en kritik anında, Yunan ordusu Sakarya'ya dayanmış, Meclis'te tam bir telaş varken sarsılmaz iradesini en güçlü şekilde bir kez daha ifade etmiştir: "Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları mut-

laka mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu kati inancımı, yüksek heyetinize karşı, bütün millete karşı ve bütün aleme karşı ilan ederim" (Nutuk, 2016: 459).

En yakınındakiler dahil hemen hiç kimsenin hayal bile edemediğinin başarılabilmesine inan, Türk ulusunun millî taleplerini adım adım tüm dünyaya kabul ettiren, sonuçta Kurtuluş Savaşı'nı zafere taşıyan bu iradedir!

Resim 9. Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK)

³³ Tümç. Harbord: - Mesela, millet tasavvur edilebilen her türlü teşebbüs ve fedâkarlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksınız?

Mustafa Kemal: - Bir millet mevcudiyet ve bağımsızlığını temin için tasavvur edilebilen teşebbüsleri ve fedakarlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Millet hayatta ve fedâkarane teşebbüslerine devam eyledikçe muvaffakiyetsizlik söz konusu olamaz." 22 Eylül 1919 (Nutuk, 2015: 148).

³⁴ "Tam bağımsızlık, bizim bugün üstlendiğimiz vazifenin asli ruhudur. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı üstlenilmiştir. Bu vazifeyi üstlenirken, tatbik kabiliyeti hakkında çok düşündük. Fakat neticede hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamları. ...Tam bağımsızlık denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Biz, bunu temin ve elde etmeden barış ve sükuna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz." Ankara, 13 Haziran 1921 (Nutuk, 2015: 466).

Kaynakça

- Nutuk (Gazi Mustafa Kemal). (2015). Nutuk. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berthe, Georges-Gaulis. (1921). Le Nationalisme Turc. Paris: Librairie Plon.
- Harbord, (Maj. Gen.) James G. (April 13, 1920). Conditions in the Near East: Report of the American Military Mission to Armenia.
- Georges-Gaulis, Berthe. (2007). Çankaya Akşamları. İstanbul: Örgün Yayınevi.

BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİ ANKARA HÜKÜMETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Aslı KELKİTLİ

Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aslike-
lkitli@arel.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-
0164-8736.

Giriş

13 Eylül 1921 tarihinde üç haftalık yoğun ve kanlı çatışmalardan sonra Türk ordusunun galibiyetiyle sona eren Sakarya Meydan Muharebesi hem Ankara'nın 50 km yakınına kadar gelmiş olan Yunan ordusunun geri çekilmesini sağlamış hem de nihai zafere ulaşılması noktasında Ankara Hükümeti'ne duyulan güveni arttırmıştı. Yine de 1921 yılının sonbahar ayları itibariyle Batı Anadolu'da Yunan işgali devam ediyordu ve İstanbul, Boğazlar ve Trakya bölgeleri İtilaf Devletleri'nin kontrolü altındaydı.

Ankara Hükümeti, Sakarya Meydan Muharebesi'nden Büyük Taarruz'un gerçekleştiği Ağustos 1922'ye kadar bir yandan Yunan ordusuna son ve öldürücü darbeyi vuracak ve Yunanistan'ı Anadolu'dan söküp atacak bir askerî harekâtın planları üzerinde çalışırken diğer taraftan da doğu ve güney sınırlarını güvence altına alıp onurlu bir barış antlaşması yapmak için diplomatik platformlarda hummalı bir çabanın içine girmişti. Bu çalışma, Ankara Hükümeti'nin Büyük Taarruz öncesi bu diplomatik girişimlerini Sovyetler Birliği, Fransa, İtalya ve İngiltere ile ilişkiler bağlamında inceleyecektir.

Sovyetler Birliği

Sakarya Meydan Muharebesi'nde elde edilen başarı, Sovyetler Birliği'nin gözünde Mustafa Kemal Paşa'yı Millî Mücadele'nin tartışmasız lideri konumuna yükseltirken Türk ordusunun muhtemel bir yenilgisi durumunda Anadolu'ya girmek için Batum'da konuşlanan Enver Paşa ve bazı eski İttihatçıların liderlik yaptıkları birliklerin de geri çekilmesine neden olmuştu. Sovyetler Birliği bir adım daha atarak 13 Ekim 1921'de Türkiye ve Güney Kafkasya'da yer alan üç Sovyet Cumhuriyeti (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) arasında Kars Antlaşması'nın imzalanmasına aracılık etti. İçerik açısından 16 Mart 1921'de Ankara Hükümeti ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan

Moskova Antlaşması'nın hemen hemen aynı olan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırı da kesin olarak çizilmiş oldu.

Sovyetler Birliği'nin askeri ve mali yardımı Millî Mücadele'nin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahipti. Bu nedenle Ankara Hükümeti'nin Fransa ile 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalamasının ardından Sovyetler Birliği'nin bu antlaşmayı bir nota ile protesto etmesi, Türkiye'ye yaptığı yardımı kesmesi ve üstüne üstlük Yunanistan ile bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalaması Ankara'da kaygı ve endişeye yol açmıştı (Ada, 2018: 1119). Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa Millîyetler Halk Komiseri Stalin ile görüşerek Fransa ile yapılan antlaşmanın İtilaf Devletleri kanadındaki fikir ayrılıklarını belirginleştirdiğini belirtse de iki ülke arasındaki buzlar ancak Ukrayna Sovyet Orduları Başkomutanı ve Olağanüstü Büyükelçi unvanlarına sahip olan ünlü General Frunze'nin Ankara'ya gelip 20 Aralık 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi ve 2 Ocak 1922 tarihinde Türkiye ve Ukrayna arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nı imzalaması ile eridi (Sönmezoglu, 2015: 138). Bu antlaşma sonrasında Ankara'ya Sovyet yardımı daha düzenli hale gelmiştir.

26 Ocak 1922'de Aralov'un Ankara'ya Sovyet büyükelçisi olarak atanması ikili ilişkilerdeki pozitif ivmeyi arttırırken Nisan-Mayıs aylarında Moskova'daki askeri ataşelik personelinin bir casusluk olayına adlarının karışması ve sürecin sonunda Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edilmeleri ilişkilerin yeniden gerilmesine neden olmuştur. Durumu protesto eden Ali Fuat Paşa Moskova'yı terk ederken ilişkilerin düzelmesi Aralov ve özel temsilci olarak Moskova'ya gönderilen Sağlık Bakanı Rıza Nur'un çabaları sonrası mümkün olmuştur (Tellal, 2009: 175). Türk-Sovyet ilişkilerindeki bu iniş çıkışlara rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla Büyük Taarruz öncesinde bir Sovyet askeri heyeti Türk karargâhında görevlendirildi (Ada, 2018: 1123). Bunun temel nedeni Sovyetler

Birliği'nin, Millî Mücadele boyunca Türkiye'nin en önemli askeri ve mali yardım kaynağı olması ve İtilaf Devletleri ile ilişkilerinde denge unsuru olmayı sürdürmesiydi.

Fransa

Fransa, 1921 yılının ilk aylarından itibaren gerek ekonomik durumu gerekse de kamuoyu baskısı nedeniyle Anadolu'daki savaşı sürdürme şevki ve arzusunu büyük ölçüde yitirmişti. Fransız askeri birliklerinin Ermeni askerleri de yanlarına aldıkları işgal hareketinde Adana, Antep, Mersin ve Urfa'da ciddi direnişle karşılaşmış olmalarının da bu duruma büyük etkisi olmuştu. Dahası Fransa Yunanlıların ne askeri ne de demografik açıdan Batı Anadolu'yu kontrol altında tutacak kapasiteye sahip olmadıklarını anlamıştı. Buna rağmen her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının paylaşımı konusunda İngiltere ile

problemler yaşasa da Almanya'nın kontrol altında tutulması noktasında İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyduğu için Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar müttefiklik ilişkisini zedeleyecek bir adım atmaktan çekindi.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusunun kazandığı zafer Fransa'nın Anadolu macerasını kesin olarak bitirmeye karar vermesine neden oldu. 20 Ekim 1921 tarihinde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fransa Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Henry Franklin Bouillon arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Fransız askeri birlikleri Anadolu'dan çekilirken Türkiye'nin güney sınırı da şekillendi. Buna göre Türkiye-Suriye sınırı İskenderun'un kuzeyinden geçecekti. İskenderun ve civarı Suriye sınırları içinde kalsa da Türk dilinin resmi bir niteliğe sahip olduğu ve Türk kültürünün gelişmesine izin veren özel bir yönetim biçimine sahip olacaktı (Sönmezoğlu,

2015: 176). Antlaşma sonrasında Ankara Hükümeti'nin Fransa'dan silah, cephane ve askeri malzeme satın almasının da önü açılmıştır.

İlk defa Batılı bir devletin Ankara Hükümeti'ni hukuken tanımasını sağlayan Ankara Antlaşması İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılıklarının derin bir çatlağa dönüştüğünün göstergesi olurken Türkiye'nin güney sınırlarının güvence altına alınmasını sağlamıştır. Türkiye'nin demir yolu bağlantısı olan Mersin limanını kullanabilir hale gelmesi ve güneydeki birliklerini Batı cephesine kaydırması Büyük Taarruz öncesinde elini bir hayli rahatlatmıştır (Uzgel, 2009: 151).

İtalya

İzmir ve Aydın gibi Batı Anadolu topraklarını kendisine bırakan 19 Nisan 1917 tarihli Saint-Jean-de-Maurienne Antlaşması'nın Çarlık rejiminin yıkılması ve Rusya tarafından onaylanamaması nedeniyle Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere tarafından geçersiz sayılması, üstüne üstlük aynı konferansta Yunanistan'a bu bölgenin işgali için yeşil ışık yakılması İtalya'nın 1919'un ilk aylarından itibaren müttefikleri ile arasının açılmasına neden olmuştu. I. Dünya Savaşı'ndan istediklerini alamadığını düşünen ülke bir yandan da siyasal istikrarsızlıklar ve ekonomik krizler ile boğuşuyordu.

Anadolu'da asker bulundurma'nın artan maliyeti nedeniyle İtalya, Nisan 1921'de Milas ve çevresinden başlayarak işgal ettiği bölgeleri boşaltmaya başladı ve en son olarak da 5 Temmuz 1921'de Antalya'daki askerlerini tahliye ederek Türkiye mace-rasını nihayete erdirdi (Sönmezoğlu, 2015: 182). Roma, ekonomik ve ticari çıkarlarının takibi için ise 24 Ekim 1921'de Alberto Tuozi'yi Ankara'ya gönderdi. Tuozi'nin ekonomik ayrıcalıklar talebi Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmezken İtalya bunun üzerine 24 Nisan 1922'de İstanbul Hükümeti ile demir yolu ve maden imtiyazlarını içeren bir antlaşma imzalamıştır (Çelebi, 1998: 195). Ankara Hükümeti ise Büyük Taarruz öncesi

İtalya'dan silah, cephane, mühimmat, askeri elbise ve uçak satın almış böylelikle askeri envanterini çeşitlendirme imkânına erişmiştir.

İngiltere

Sakarya Meydan Muharebesi sonrası Lloyd George kabinesinde başbakanın Yakın Doğu politikasına yönelik tepkiler ve eleştiriler artmıştı. Lloyd George, İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemeye devam ettiğini ilan etse de maddi yardım konusunda eskisi kadar cömert olamayacaklarını Yunan tarafına ilettiler. Ankara Hükümeti'ne Misak-ı Milli beklentilerini karşılayan bir teklif sunmaya yanaşmayan İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Rumbold ise 15 Ocak 1922'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yeni barış şartlarını padişaha sunabileceklerini bildirmişti (Sofuoğlu ve Yıldırım, 2014: 829). Sakarya hezimetini sonrası toparlanmaya çalışan Yunanistan ise Batı Anadolu'da bir İyonya Devleti kurmak için Micro Asia Hareketi adında bir örgüt kuran İzmir'deki Rumları destekliyor, bu örgüt 31 Ocak 1922 tarihinde Yunanistan'ın İzmir Yüksek Komiseri Stergiadis tarafından da onaylanıyordu.

Ankara Hükümeti Türkiye'nin Misak-ı Milli hedefleri çerçevesinde bir barış antlaşması talep ettiğini bir kere daha vurgulamak için Şubat 1922'de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i Londra ve Paris'e temaslarda bulunmak üzere göndermişti. Görüşmelerden pozitif bir sonuç çıkmamış, özellikle İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon Boğazlar ve Anadolu'daki azınlıkların güvenliği meselelerinde kendi tezlerini dayatmaya çalışmıştı (Uzgel, 2009: 146). 22 Mart 1922'de Fransa, İngiltere ve İtalya Paris'te bir araya gelerek Türkiye'ye barış tekliflerini bildirdi. İzmir'de özel bir rejim kurulması, Doğu Trakya'da Türkiye'ye sadece Tekirdağ'ın bırakılması gibi maddeler içeren planlara karşılık Türkiye 5 Nisan'da karşı bir öneri getirerek Yunan ordusunun silah bırakışma antlaşması imzalanmasından sonra ilk 15 gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyon hattından, dört ay içinde de İzmir dâhil bütün Anadolu'dan çekilmesini istemiş, fa-

kat İtilaf Devletleri bu öneriyi 10 gün sonra reddetmiştir (Sofuoğlu ve Yıldırım, 2014: 831).

Yunanistan İtilaf Devletleri'nin barış girişimlerinin sonuçsuz kalmasının ardından İyonya Devleti kurma girişimlerini hızlandırmış hatta 14 Temmuz 1922'de Batı Anadolu'da bölgesel bir idare kurduğunu ilan etmişti. İtilaf Devletleri'nden gelebilecek Anadolu'daki Yunan askerlerinin geri çekilmesi taleplerinin önüne set çekmek için Trakya'daki askeri personel sayısını Temmuz 1922'de 45.000'e yükseltmiş ve 27-29 Temmuz 1922 tarihlerinde İstanbul'u işgal girişiminde bulunmuştu (Özdemir, 2014: 868). Atina ancak Fransa, İngiltere ve İtalya'nın 31 Temmuz 1922'de gönderdiği ve Yunanistan'ın İstanbul'u işgal talebini reddeden nota sonrası geri adım attı.

Temmuz 1922 itibariyle Ankara Hükümeti bir yandan Büyük Taarruz için askeri hazırlıklarını hızlandırırken diğer taraftan da Misak-ı Milli çerçevesinde onurlu bir barış için diplomatik çabalarını sürdürmeye devam ediyordu. Bu bağlamda İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey Temmuz başlarında Roma'ya gitmiş, Dışişleri Bakanı Schanzer ile görüşmüştü. Akabinde Paris'e giderek Başbakan Po-

incaré ile bir araya gelmiş 3 Ağustos'ta ise Londra'ya ulaşmıştı. Lloyd George ve Lord Curzon Ali Fethi Bey'in görüşme talebine olumlu yanıt vermemiş hatta Lloyd George 4 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Yakın Doğu'ya barışın bir türlü gelmemesinin sorumlusu olarak Ankara Hükümeti'ni göstermişti (Balkaya, 2003: 1120-1121). Ali Fethi Bey 22 Ağustos'ta Londra'dan herhangi bir sonuç alamadan ayrılmış fakat Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle "kati zaferden önce şerefli bir sulhun mümkün olmayacağını vatana ve dünyaya ispatlamıştı" (Balkaya, 2003: 1120-1126).

Büyük Taarruz Sonrası Gelişmeler

26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz ve 30 Ağustos 1922'deki Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında Türk ordusu Yunan ordusuna karşı ezici bir galibiyet elde ederken kuzeye doğru ilerleyen Türk birlikleri 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'deki Yunan işgalini sona erdirdi. Sovyetler Birliği Aralov aracılığıyla Ankara Hükümeti'ni ilk tebrik eden devlet oldu (Ada, 2018: 1124). Türk ordusunun sahada elde ettiği çarpıcı başarı İtilaf Devletleri'ni de harekete geçir-

miş, Lord Curzon bir an önce mütareke talebinde bulunurken (Ada, 2018: 1124), Fransa'nın Doğu Yüksek Komiseri ve İstanbul Büyükelçisi Pellé, Poincaré'in talimatıyla Boğazlar'a karşı harekâtın durdurulması için İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmişti.

23 Eylül 1922'de İtilaf Devletleri Ankara Hükümeti'ne bir nota vererek Boğazlar'daki tarafsız bölgeye asker gönderilmemesi şartıyla Edirne dâhil Doğu Trakya'nın boşaltılıp Türkiye'ye verilebileceğini bildirdiler (Eraslan, 2020: 355). Venedik veya başka bir yerde İtilaf Devletleri ve Türkiye temsilcilerinin katılacağı bir barış konferansı toplanması ve bu konferanstan önce mütareke antlaşmasının imzalanması için Mudanya veya İzmit'te bir toplantı yapılması da öneriler arasında yer alıyordu. 26 Eylül'de İstanbul'daki İşgal Orduları Başkumandanı General Harington ile Mustafa Kemal Paşa arasında geçen mektup teatisi, ardından 28 Eylül'de Bouillon'un İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşme sonucunda (Yetim, 2011: 90) Ankara Hükümeti, Edirne ve Meriç ırmağının batısına kadar olan bölgenin boşaltılması koşuluyla 3 Ekim'de Mudanya'da görüşmelere başlamayı kabul etti.

11 Ekim 1922 tarihinde Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilciler ve Türkiye adına İsmet Paşa tarafından imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Türk-Yunan çatışması sona ererken Doğu Trakya herhangi bir askeri operasyona gerek kalmadan Kasım 1922 itibarıyla kontrol altına alındı (Eraslan, 2020: 356).

Sonuç

1919-1922 yılları arasında devam eden Kurtuluş Savaşı'nın askeri safhasında düzenli ordu ve Kuvâ-yi Millîye birlikleri batı, doğu ve güney cephelelerinde Yunan, Ermeni, Fransız askeri kuvvetlerine ve içeride İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri yardımıyla organize ettiği iç ayaklanmalara karşı yoğun ve zorlu bir mücadele sergiledi. Amaç, Misak-ı Millî'de alınan kararlar çerçevesinde Anado-

lu ve Trakya'daki düşman işgalini sona erdirmek ve bu topraklarda Türkiye'nin egemenliğini yeniden tahsis etmektir.

Türkiye, Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve Ankara Hükümeti'nin kurulması ile beraber silahlı mücadeleye paralel bir şekilde diplomatik çabalara da hız vermişti. Ankara Hükümeti Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı'ndan itibaren İtilaf Devletleri'ne Türkiye ile imzalanması planlanan barış antlaşmasının Misak-ı Millî ilkelerine göre hazırlanması gerektiğini ve Sèvres Antlaşması'ndaki hükümlerin kesinlikle kabul edilmeyeceğini net bir dille bildirmişti. İtilaf Devletleri'ne karşı denge unsuru ve önemli askeri ve mali yardım kaynağı olarak görülen Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkileri geliştirmek de bu dönemde diplomatik mücadelenin bir diğer önemli ayağını oluştuyordu.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordu-suna karşı kazanılan parlak zafer diplomatik kazanımların artarak devam etmesini sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin aracılığı ile imzalanan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırı çizilirken, Ankara Antlaşması İtilaf Devletleri cephesindeki yarılmayı tescil etmiş ve Güney Anadolu'daki Fransız işgalini sona erdirmişti. Ankara Hükümeti'nin onurlu bir barış antlaşması için Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey aracılığı ile gerçekleştirdiği girişimler ise bir kez daha İngiltere'nin uzlaşmaz tavrı sonucu başarısız olmuştu.

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi hem Batı Anadolu'daki Yunan işgalini sona erdirmiş ve Doğu Trakya'nın askeri bir müdahaleye gerek kalmadan Ankara Hükümeti'nin kontrolü altına girmesini sağlamış, hem de İngiltere'nin Anadolu'yu küçük ve kendine bağımlı devletçiklere bölme politikasının iflasını ilan etmiştir. 20. yüzyılın başlarında Türkiye'nin yaşadığı deneyim 19. yüzyılda yaşayan ünlü Prusyalı General Carl von Clausewitz'in "savaşın politika-nın başka araçlarla devamı olduğu" iddiasını ger-

çeklemiş, Ankara Hükümeti'ne onurlu bir barış antlaşmasına giden yol ancak askeri arenada ulaştığı başarılar sonrasında açılmıştır.

Kaynakça

- Ada, T. (2018). Rus-Batı rekabetinin odak noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet politikası (1920-1922). *Belleten*, 82(295), 1077-1152. doi: 10.37879/belleten.2018.1077.
- Sönmezoğlu, F. (2015). İki savaş sırası ve arasında Türk dış politikası 1914-1945. İstanbul: DER Yayınları.
- Tellal, E. (2009). Sovyetlerle ilişkiler. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt I: 1919-1980* (s. 155-177). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2009). Batı Avrupa'yla ilişkiler. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt I: 1919-1980* (s. 139-154). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebi, M. (1998). Millî Mücadele döneminde Türk-İtalyan ilişkileri. *Belleten*, 62(233), 157-206.
- Sofuoğlu, A., & Yıldırım, S. (2014). 1922 yılında barış çabaları ve milletlerarası görüşmelerde 'İyonya Devleti' kurma girişimleri. İçinde A. Güvenç & M. Saygın (Haz.). 90. yılında uluslararası Millî mücadele ve zafer yolu sempozyumu Cilt II (s. 823-834). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özdemir, N. (2014). Büyük Taarruz öncesi Yunanistan'ın İstanbul'u işgal planı. İçinde A. Güvenç & M. Saygın (Haz.). 90. yılında uluslararası Millî mücadele ve zafer yolu sempozyumu Cilt II (s. 863-881). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Balkaya, İ. S. (2003). Büyük Taarruz öncesi İngiltere nezdinde barış girişimleri ve Türk bağımsızlık mücadelesinin Avrupa kamuoyuna duyurulması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(57), 1115-1131.
- Eraslan, C. (2020). Mudanya Mütarekesi: İstiklal Harbi'ni sona erdiren ateşkes antlaşması (11 Ekim 1922). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 30. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/30/C30009858.pdf> (10.08.2022).
- Yetim, F. (2011). Millî Mücadele dönemi Türk dış politikasında ilkesel yaklaşımlar ve uygulama örnekleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 71-96.

BÜYÜK TAARRUZA GİDEN YOL: ASKERÎ GELİŞMELER

Alptekin TARTICI

(E) Kurmay Albay, Dr., Millî Savunma
Üniversitesi, DSÜ, alptekintartici@gmail.
com

Büyük Taarruz Öncesi Gelişmeler

Yıl 1918, tüm cephelerde savaşların sona ermesiyle özellikle Avrupa ülkeleri arasındaki yüzyılı aşkın süredir devam eden amansız mücadeleleri bitireceği beklenen I. Dünya Savaşı büyük bir yıkımla sonuçlanmış, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan'ın oluşturduğu İttifak Bloku savaşın yenilen tarafı olmuştu. Savaşın sona ermesiyle birlikte itilaf Devletleri savaşın kaybeden tarafları ile önce ateşkes anlaşmaları yapmaya başlamışlar, ardında mağlup olanların önüne nihai paylaşımların olduğu barış antlaşmalarını koymuşlardı.

I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesine rağmen pes etmeyen, direnmeye devam eden ve önüne konulan barış koşullarını elinin tersi ile iten tek bir millet vardı. Türk Genelkurmayı, Türk Ordusu ve Türk Halkı, I. Dünya Savaşı'nın gözde komutanlarından Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının liderliğinde yeniden organize olup Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatmışlardı.

Türk Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'nun batı, doğu ve güneyinde farklı güçlere karşı mücadele eden Türk Ordusu'nun en zor sınavları Anadolu'nun batısında Yunanlılarla yapmış olduğu muharebeler olmuştur. İngilizler çıkarlarını korumak ve Sevr (Severes) Antlaşması'nı Türklere zorla kabul ettirmek amacıyla Yunan Ordusu'nu Anadolu'nun içlerine kadar sokmaktan geri durmamışlardır. Yunan Ordusu'nun 15 Mayıs 1919'dan itibaren İzmir'den başlayan işgali ve sonrasında Anadolu içlerine doğru ilerleyişi ile birlikte, 1921 yılından itibaren Kuvay-i Millîye'den düzenli orduya geçmeye çalışan Türk Ordusu ile Yunan Küçük Asya Ordusu arasında sırasıyla; I. ve II. İnönü Muharebeleri, Aslıhanlılar ve Dumlupınar Muharebeleri ile Kütahya-Eskişehir Muharebeleri yapılmıştır. Türk Ordusu ve Kuvay-i Millîye grupları zor koşullar altında savaşmalarına, iç cephede isyanlara, tüm olumsuz eleştirilere, olumsuzluklara ve yer yer alınan yenilgilere rağmen bu ölüm

kalım mücadelesine devam etmekte son derece kararlılık göstermişlerdir. Bu muharebelerin ardından Yunan Küçük Asya Ordusu, İngilizlerin askerî destek ve yönlendirmesiyle Ankara Hükümeti'nin millî mukavemetini kırmak için ve bu soruna kökten çözüm bulmak amacıyla, 1921 yılı sonbaharına doğru büyük bir taarruzla Ankara'ya girmek istemiştir. Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in Yunanlılara terk edildiği ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarının yaşandığı o kritik dönemde, 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlık görevini ve TBMM'nin tüm yetkilerini üç ay süreyle üzerine almış ve Türk Ordusu'nun başına geçmiştir (ATASE, 1994: 171). Türk Ordusu'nun ihtiyaçlarını karşılamak ve Sakarya Savaşı'na hazırlanmak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yasama yetkisini kullanarak 7 Ağustos 1921'de yayımladığı "Ulusal Yükümlülük" (Tekalif-i Milliye) emirleri ile savaş hazırlıkları hızlandırılmıştır (Belen, 2014: 346).

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Nehri'nin doğusuna çektiği Türk Ordusu ile Türk Milleti'nin kaderini belirleyecek bir savunma harekâtı için

elindeki imkânlar nispetinde ve çok kısa bir sürede hazırlıklarını tamamlamıştır. Bu savunma harekâtı hem Ankara Hükümetinin hem Mustafa Kemal Paşa ve etrafındaki komuta heyetinin hem de Türk Halkının kaderini belirleyecek bir kırılma noktası idi. Savunma harekâtının direnek noktası Ankara idi. Ankara'nın Yunanlıların eline geçmesi halinde Türk direnişi kırılabilir, Türk Ordusu dağılabilir ve Türk halkının tarihi bambaşka yazılabilirdi. 22 Ağustos 1921'de Yunan taarruzu ile başlayan ve 13 Eylül 1921'de sona eren ve dünya tarihinin en uzun süreli meydan muharebesinde (22 gün 22 gece) bir ölüm kalım mücadelesi yaşanmış ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin galibi Türk Ordusu olmuştur. Bu zafer Türk Kurtuluş Savaşı'nın kırılma noktası, pek çok tarihçiye göre de bu Savaş'ın en önemli muharebesi, askerî literatürdeki tanımı ile harbin doruk noktası olmuştur.

Bu zafer ile birlikte Batı Anadolu'da tüm dengeler değişmiştir. Bu zaferden sonra Yunanlılar savunan, Türk Ordusu taarruz eden taraf olmuştur. Anadolu'nun geleceğini artık İtilaf Devletle-

ri değil Türk Halkıyla birlikte Türk Ordusu şekillendirecekti. Sakarya'daki mağlubiyetle asker mevcudunun yaklaşık üçte birini ve taarruz yeteneğini kaybeden Yunanlılar Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas'ın emri ile Eskişehir bölgesine çekilmeye karar verdiler. Mustafa Kemal Paşa Sakarya Meydan Muharebesi'nde dökülen kan kurumadan sıcağı sıcağına bir karşı taarruz ve takip harekâtı icra etmeyi düşünmüştür. Bu harekâttan amaç, Yunanlıların sadece 4 tümen kadar kuvvetle savunduğu Afyon'u 2'nci Kolordu ve 5'inci Süvari Kolordusu ile ele geçirip düşmanın İzmir ile olan bağlantısını kesmektir. Bu girişimi son anda fark eden Papulas'ın elindeki tümenlerini derhal güneye kaydırması üzerine, iki taraf arasında 1 Ekim-8 Ekim 1921 tarihleri arasında Güzelim Dağı Muharebesi yapılmıştır. Bu muharebe ile Yunan kuvvetleri gafil avlanmaktan son anda kurtulduğu gibi cepheyi Afyon'a kadar kaydırmaları gerektiğini anlamışlardır. Belli ki Türkler Afyon üzerinden taarruz edeceklerdi. Sakarya Meydan Muharebesinde aşırı derecede yorulmasına ve çok zayıf vermesine rağmen düşmanı takip eden ve tekrar taarruz eden Türk Ordusu taarruz istikametini gizleme eğiliminde olmamıştı.

Zaten coğrafi bir haritaya bakıldığında da en mantıklı istikamet burası gözükmemekte idi. Batı Anadolu bölgesinde Marmara'dan Akdeniz'e doğru birçok dağ silsilesi vardır ve bu dağ silsileleri arasında Ege'ye ulaşabilen iki açıklıktan biri Eskişehir diğeri Afyon bölgesidir. O dönemde mevcut demir yolu hattı da bu iki düğüm noktasını birbirine bağlamakta idi ve her iki tarafta lojistik desteğini sağlamak için demiryolundan uzaklaşamadıkları için doğu-batı ve batı-doğu istikametindeki sevk noktaları bu düğüm noktalarını kullanmak zorunda idi. Ankara-Eskişehir demir yolu ikmal için elverişli olmadığı için Türk Ordusu'nun kullanabileceği en uygun demir yolu hattı Konya-Afyon demir yolu idi. Afyon da İzmir'e ulaşan en kestirme istikamet olduğu için Afyon bölgesi Türk Ordusu için en elverişli taarruz bölgesi idi. Yunanlılar için kesin olmayan şey ise Türklerin Afyon'un hangi bölgesinden taarruz edeceği idi.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra icra edilen bu takip harekâtı sırasında, başta mühimmat, cephane ve iaşe noksanı, verilecek karar ve harekât üzerinde etkisini göstererek Batı Cephesi Komutanı'nın kesin sonuçlu bir meydan muharebesine girmekten çekinmesine ve ihtiyatlı bir şekilde hareket etmesine sebep olmuştur. Türk Ordusunu düşmandan uzakta kalmaya zorlayan bu durum, Yunan Ordusuna oldukça rahat bir şekilde çekilmek fırsatını ve imkânını vermişti (ATA-SE, 1973a: 460-465).

22 Ağustos 1921'den 8 Ekim 1921'e kadar devam eden harekât sonucunda, taraflardan birinin diğeri üzerinde üstünlük sağlayacak bir durumu kalmamış, 10 Ekim 1921'den itibaren her iki ordu karşılıklı savunma düzeni içine girerek tahkimat işlerine hız vermişlerdi. Artık taarruz etme sırası Türk Ordusuna gelmişti. Ancak, yurdu kurtaracak kesin bir taarruz icra etmek maksadıyla lüzumlu personel, silâh, araç, gereç ve diğer ihtiyaçları sağlamak için 26 Ağustos 1922 gününe kadar on buçuk ay daha beklemek gerekecekti (ATASE, 1973a: 465).

Büyük Taarruz Hazırlıkları ve Tarafların Planları

Yunan ve Türk Orduları aylardır süren harekâtın ortaya çıkardığı hasar ve zayıyatı bir an önce gidermek, yorgunluğu azaltmak ve yeni bir harekât için hazırlık yapmak amacıyla; kendi bölgelerinde yeniden tertiplenme ve teşkilatlanma faaliyetleri yürütürlerken komutanlar ve karargâhları da durum değerlendirmesine ve yoğun bir planlama faaliyetine başlamışlardı. Bu yeniden teşkilatlanma ve harekât planlarının hazırlanması süreci on bir ay kadar sürecekti.

Sakarya Meydan Muharebesi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın en kritik aşamalarından biri idi ve bunu bilen İtilaf Devletleri bu muharebenin sonucuna göre yeniden pozisyon alacaklardı. Zaferin Türk tarafında olması nedeniyle İtilaf devletleri ayrı ayrı Türklerle masaya oturmaları gerektiğini anla-

dılar. Sakarya Muharebesi'nden elde edilen zafer hemen diplomatik başarılarla taçlandırıldı. Sovyetler Birliği'nin aracı olmasıyla, Sovyet Cumhuriyetleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalandı. Hemen ardından 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması yapılarak güney sınırı çizildi. İngilizlerle esir değişim anlaşması yapıldı. İtalyanlar ise Anadolu'yu tamamen terk etti. Bunlara benzer birçok diplomatik başarı elde eden Türk tarafı zaferle birlikte büyük psikolojik bir üstünlük de elde etti. Bu galibiyetle toplumun zafer inancı artmış, hatta İstanbul Hükümeti milletin temsilcisi-nin Ankara olduğunu bile kabullenmişti.

Askerî, diplomatik ve psikolojik üstünlük kısmı tamam olmakla birlikte, daha her şey tam olarak bitmemişti. Mustafa Kemal Paşa bu yola çıkarken ya hep ya hiç politikasını benimsemişti. Düşmana hiçbir pazarlık unsuru bırakmaksızın, Anadolu'yu temizlemeye niyetli idi. Bu yüzden bütün Yunan'ı ezip geçmek gerekliliğinin farkında idi. Düşmanı ezip geçmenin yolu da ordu-dan geçmekte idi. Gazi unvanı alan ve mareşallik rütbesine çıkarılan Mustafa Kemal Paşa orduyu hummalı bir hazırlık sürecine soktu. Yeni birlikler kuruldu, kolordu teşkilatına geçildi ve birlikler iki ordu kuruluşu (1'inci Ordu ve 2'nci Ordu) altında teşkilatlandırıldı. Boşa çıkan doğu ve güney cephesinden alaylar batı cephesine aktarıldı. Tekalif-i Millîye Emirleri çerçevesinde halktan alınanlarla ordu donatılmaya başlandı. Lojistik destek işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi için cepheye bağlı olmak üzere menzil teşkilleri ve menzil hatları kurulmuştur. Bunların bir kısmı 1'inci ve 2'nci Ordu Komutanlıkları emrine verilerek ordular bölgesinde direkt destek sağlanmış-tır (ATASE, 1997: 20). Sovyet Birliği'nden gelen yardımlarla, Fransızlardan ve İtalyanlardan kıt kanaat alınan silahlarla birlikler teçhiz edilmeye çalışıldı. Bu hazırlıklar zannedildiği ölçüde büyük değildi. Osmanlı İmparatorluğu 1911-1912'de Trablusgarp'da, 1912-1913'de Balkanlarda, 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı'nda olmak üzere on yıldır savaşta olduğundan eğitimli

kadrolarını ve insan gücünü, parasını, kaynaklarını, ruhunu, sabrını neyi var neyi yoksa her şeyini tüketmişti. Olumsuzluklara ve zorluklara rağmen Türk Ordusu'nun son bir atımlık baruta ihtiyacı vardı.

İşlerin lojistik destek, diplomatik ve cephe hattı boyutlarının yanında Meclis boyutu da vardı. Genel karşı taarruzun 1922'ye ertelenmesi ve mütareke tekliflerinin kabul edilmeyişi, Meclis içi muhalefeti güçlendiriyor, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık yetkilerini üçer ay arayla uzatması muhalefeti sinirlendiriyordu (Belen, 2014: 395). Bunların yanında yer yer halkın Millî Mücadele'ye destek konusunda ayak diremesi, otoritenin tam kurulamadığı bölgelerde yaşanan isyanlar da vardı. İşlerin inişli çıkışlı yürüdüğü bu dönemde ordu son yumruğu indirebilmek için hazırlıklarına var gücüyle devam ediyordu.

Yunan tarafına bakıldığında ise, Sakarya Muharebesi sonrasında ortalık tamamen karışmıştı. Yaşanan yenilgi ordunun taarruz gücünü tamamen yok etmiş, boşalan kadroları doldurmak neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bütün bunlara ilave olarak Yunan Ordusunun tutmaya çalıştığı hat kapasitesine göre çok uzundu. Yapabilecekleri iki şey vardı, ya büyük çaplı bir ikmal ve personel bütünlemesi yapacaklardı, ya da daha batıya ve daha elverişli hatlara geri çekilmeli ve savunma hattını kısaltmalı idiler. Daha bunlara kadar yapılması gereken daha önemli işler vardı. Orduya siyasetin girmiş, Kralcılar ve Cumhuriyetçi Venizeloscular siyasi olarak karşı karşıya gelmiş, ordudaki subaylar siyasi parti tutacak seviye inmişlerdi. Anadolu'daki genç Yunan subaylarının çoğu kral karşıtı idi ve terhis olmayı bekliyorlardı. Terhis olma ve Anadolu'yu boşaltma söylentileri Yunan Ordusunda dalga dalga yayılmıştı. Asker yurduna dönmek istiyordu. Atina Hükümeti ise iç baskı ile uğraşıyor, Meclis'teki fikir ayrılıkları derinleşiyor, çekilme planları konusunda tartışmalar sürüyordu. "Anadolu Rumlarının durumu ne olacak? Türkler intikam alacak mı? Savaşa devam mı edilecek? Türklerle masaya oturmalı mı?" so-

ruklarının cevapları aranıyordu. Pek çok siyasetçi çekilmenin zorunluluk olduğunu biliyorlar, boy-larından büyük bir işe kalkıştıklarını iddia ediyor ancak hiç kimse çekilme kararı ile ilgili sorumluluk altına girmek istemiyordu. Üstelik yenilgi sonrası İtilaf Devletleri maddi desteklerini de çekmişlerdi. İtilaf devletlerinin desteği olmadan orduyu tekrar donatmak ve ikmal etmenin imkânı da yoktu. Yunan devleti mevcut hali ile orduya para yetiremedikleri gibi idame etmek için harcadıkları nedeniyle de ekonomik olarak büyük bir sıkıntı içinde idiler.

Yunan Başbakanı Dimitrios Gounaris çareyi İngiltere'ye bir ziyaret planlayıp onlardan yardım talep etmekte buldu. Anadolu'ya onları İngilizler sokmuştu ve çözümü yine onlar bulmalıydı. İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile yaptığı görüşmelerde istediği desteği alamadı. Görünen duruma göre Yunanlılar arkalarında herhangi İngiliz desteği olmaksızın Türklerle savaşıyorlardı. Kısa bir süre sonra iç krizin tırmanması ile Mayıs 1922'de Yunan Hükümeti düştü ve yerine bir koalisyon hükümeti kuruldu. Yunan siyasiler tutunacak bir dal ararken adeta orduyu unutmuş ve ne yapacakları konusunda büyük bir çıkmaza girmişlerdi.

Yunan Hükümetinin istifasından hemen sonra General Anastasios Papulas da siyasi sebeplerle istifa etmiştir. Yerine, pek çok generale göre daha az liyakat sahibi, General Yeorgos Hacıanestis getirildi. Yeni ve eski komutan arasında iki temel fark vardı. Papulas Eskişehir-Afyon hattını tahkim etmeyi ve savunmayı burada kurma taraftarı iken Hacıanestis ise daha geride ve daha kısa bir savunma hattı düşünüyordu. Fakat Haziran 1922 sonunda göreve gelen Hacıanestis yaptığı teftiş ve keşifler sonrası Papulas'ın İngiliz subaylardan destek alarak hazırladığı hattı yeterli gördü. Bu hattın gerisinde direnek noktaları ile takviye ederek bu hatta savunmaya karar verdi. Bu hattı kullanmak istemeleri için diğer bir sebep de Bursa'nın durumu idi. Türkler için psikolojik değeri çok önemli olan Bursa'yı tıpkı İzmir gibi gerektiğinde koz

olarak kullanmak istiyordu. Hacıanestis için öncelikli planı ise İstanbul idi. General, Mustafa Kemal Paşa Yunanlıların Anadolu'da olacağı hiçbir plana razı olmayacağından onu dize getirmek için İstanbul'u ele geçirmeyi planlıyordu. Hacıanastis'e göre İstanbul'u ele geçirirse Türkler barış şartlarını imzalamaya mecbur olacaktı (Artuç, 1986: 40). İstanbul İtilaf Devletlerince kontrol edilmekte idi. Ama Hacıanestis gerekirse zorla İstanbul'u alacaktı ve başka çıkış yolu olmadığını biliyordu. Türklerle karşı karşıya gelmeden barışı sağlamanın tek yolu bu idi.

Yunan komutan Trakya'da oluşturduğu 4'üncü Kolordu'yu çok büyük bir hata yaparak Anadolu'daki güçlerinden takviye etti. Yunan donanması Marmara Denizi'ne açıldı, yaklaşık iki tümen kadar kuvvetini Trakya'ya sevk etti. İtilaf Devletlerini karşısına alırcasına tarafsız bölgeye doğru ilerleyip 27 Temmuz 1922'de barış görüşmelerinin hazırlanması için şehri alacağını bildirdi. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinden oluşan İtilaf güçleri teyakkuza geçti. Fransa ve İtalya şiddetle duruma karşı çıkıp Yunanlılara geri çekilmesini söyleyince kendi müttefiklerine taar-

ruz etmeye cesaret edemeyen Yunan Kolordusu hiçbir şey yapamadı. Panikleyen Yunanlılar son bir ihtimal 30 Temmuz 1922'de İyonya Devleti'ni kurduklarını ilan ettiler (ATASE, 1973b: 231). Onların panikle yaptıkları bu hamlelerin nedeni yakın bir tarihte Türklerin taarruza başlayacak olmaları idi. İyonya Devleti ölü doğmuştu, çünkü İtilaf Devletleri buna da şiddetle karşı çıkmıştı. Buraların tasarrufunu İtilaf Devletleri ve Türkler arasındaki görüşmelerin belirleyeceğini belirttiler. Anlaşılacağı üzere İtilaf Devletleri Yunanlıları piyon olarak görüyor, asıl muhatap olarak kendilerini ortaya çıkartıyorlardı. Bu amaçla 18 Ağustos 1922'ta Venedik'te bir barış görüşmesi yapmak istediklerini duyurdular. Ancak iş işten çoktan geçmiş, düşmanı yurttan atmadan ne Yunan'ı ne de İtilaf Devletlerini muhatap alacak olan Mustafa Kemal Paşa çoktan kararını vermişti.

Tarafların Harekât Planları

Coğrafya ve Türk Ordusunun mevcut kuvvet yapısı dikkate alındığında Yunanlıları bütün cephe boyunca kısıp almak ve imha etmek imkânsızdı. Yüzyıllardır elindeki toprakları düşmana

kaptıran Türk milleti harekât nevi olarak savunma yapmayı o kadar çok kez tecrübe etmişti ki, taarruz etmek Türk Ordusu için çok iyi bilinen ve uygulanabilecek bir harekât nevi değil idi. Taarruzu nitelikli bir harekâta, nasıl bir manevra şekli uygulayacağınız ise; düşman, hava, arazi ve mevcut kuvvetlerimizin durumu gibi birçok faktöre bağlı idi. Türk Genelkurmayı ve Başkomutanlığı cepheyi bir bölgeden yarmak suretiyle düşmanı imha etmeye karar verdi. Bunun için müsait üç bölge vardı. İlki Eskişehir, ikincisi daha içeride Afyon'un kuzeyindeki Döğer bölgesi, üçüncüsü ise, Afyon'un güneyi idi. Komutanlar bu noktalar üzerinden alternatif harekât planları oluştururken Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından ana esasları önceden kararlaştırılan planın geliştirilmesi ve tekemmül ettirilmesi için Fevzi (Çakmak) Paşa 25 Temmuz'dan itibaren Akşehir'deki karargâhı ile birlikte çalışmalarına devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa ve İsmet (İnönü) Paşa'nın kafasında olgunlaşan planın Temmuz 1922 ayı sonunda diğer üst düzey komutanlarla paylaşılacaktı. 27 Temmuz 1922'de Konya-Akşehir'de "Kolordular arası futbol turnuvası" yapılacağı bahanesiyle gizli bir toplantı için bir araya gelindi. 28 Temmuz 1922 gecesini Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık ettiği bir toplantıda önce tüm üst düzey komutanlara harekât planının genel hatları Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından kroki üzerinden anlatıldı (Artuç, 1986: 42). Bu plana göre; silahça üstün olan Yunan Ordusu bir darbeye çökertilecekti. Bu maksatla; birliklerimizin büyük bir bölümünü teşkil edecek olan 1'inci Ordu Afyon'un güneyindeki dağlık bölgede cephesi Marmara'ya dönük olarak tertiplenecek, baskın tarzında bir taarruzla Yunan 1'inci Kolordusu bölgesinde cepheyi yaracak, düşman 1'inci Kolordusunu kuşatarak imha edecek ve en batıdaki Fahrettin (Altay) Paşa'nın komutasındaki Süvari Kolordusu'nun süratli manevrası ile geriye kalan Yunan birliklerinin İzmir ile bağlantısı kesilecekti. Bu harekâtle koordineli olarak; kuzeyden güneye Eskişehir-Afyon hattında tertiplenmiş olan

Yakup Şevki Paşa'nın komutasındaki 2'inci Ordu, düşmanın kuzeydeki birliklerine taarruz ederek bu cephedeki Yunan birliklerini tespit edecek, başka bölgeye kuvvet kaydırmasına mâni olacaktı.

Plan cesurca hazırlanmıştı, ancak çok da riskli idi. Planın başarılı olabilmesi için kuzeyden (doğu-batı istikametinde) taarruz edecek 2'inci Ordu'dan iki kolordu büyük bir gizlilik içinde güneydeki 1'inci Ordu bölgesine kaydırılmalı ve 1'inci Ordu sıklet merkezi, yani ana vurucu güç haline getirilmeli idi.

Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından planın arzını müteakip planın detaylarının görüşülmesi esnasında komutanlar arasında geçen diyaloglar, Türk Milleti'nin kaderini teşkil edecek olan harekâta taarruzun nasıl icra edileceğine ilişkin farklı görüşleri ortaya çıkartırken bu toplantıda görüşülen hususlar mercek altına alındığında Mustafa Kemal Paşa'nın öngörüsünü, cesaretini, liderlik vasıflarını ve askerî dehasını sergilemesi bakımından herkes tarafından bilinmesi gereken detaylar da ortaya çıkmaktadır.

Plan hakkındaki ilk sözü 2'inci Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa almış ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Ben düşüncelerimi daha önce de İsmet Paşa'ya özel olarak söylemiştim. Şimdi izin verirseniz resmi olarak açıklamak istiyorum." Mustafa Kemal Paşa "Buyurun Hocam" şeklinde bir ifade ile kendisine söz vermiştir. Yakup Şevki Paşa: "Paşam, 120 bin insanı cephenin bir ucundan öbür ucuna getireceksiniz ve düşman bunu sezmeyecek, buna imkân yok, baskın vasfı kaybolduğu zaman da bu planın anlamı kalmaz." sözleri üzerine Mustafa Kemal Paşa: "Bunu başaramaz mıyız?" şeklinde sorusuna, İsmet Paşa'nın: "Niye başarmayalım" şeklinde girdi yapmış, bu söz üzerine Yakup Şevki Paşa: "Olmaz, ben bir taburu yerinden oynatıyorum düşman uçağı ertesi sabah bu değişikliği fark ediyor. Ayrıca Afyon tahkimatını inceledim, biz bu mevziiyi bir iki günde yaramayız." Sözü üzerine İsmet Paşa "Hocam taarruz

sabahı o mevzii tam 165 top birden dövecek.” Şeklinde çıkışına, Yakup Şevki Paşa: “Ne olursa olsun, yarı çıplak askerle o tahkimatın karşısında çakılır kalırız. O zaman düşmanın orta yerdeki ihtiyat kolordusu yetişip savaşa katılacak, hatta büyük bir ihtimalle Afyon kuzeyinden Konya yönüne tararruza geçecek bizi daha da güneye atacak, Konya’dan kopacağız, Ankara yönü açık kalacak, velhasıl ordu, dava belki de memleket elden çıkacak.” Şeklinde sözleri üzerine Mustafa Kemal Paşa: “Ne yapmamızı tavsiye edersiniz” diyerek tekliflerini sormuştur. Yakup Şevki Paşa “Cepheden bir taarruz yaparız, düşmanla eşit şekilde savaşıyoruz, geri çekilirse takip ederiz, çekilmeye zorlayamadığımız yerde durur tekrar hazırlanırız, böylece tek dayanağımız olan Orduyu tehlikeye atmamış oluruz.” Sözleri üzerine Mustafa Kemal Paşa: “Paşanın hakkı var, ama bu tarz bir savaşla sonuç alınamaz ki.” Şeklinde ifadesine Yakup Şevki Paşa: “Ama tehlikesiz, yenilsek de ordu elde kalır.” Diyerek görüş bildirmiştir. Bu sözler üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa: “İyi de Paşam, tekrar ve çabucak hazırlanmak için arkamızda fabrikalar

yok ki, uğraşa uğraşa ancak bir yılda düşmanla az çok denk hale gelebildik. Takatimizin sonundayız. Kesin sonuç almak için tehlikesine rağmen bu planın uygulanmasından başka bir çare göremiyorum.” Şeklinde düşüncesini açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa’da “Ben de, ben de göremiyorum.” Şeklinde İsmet Paşa’nın görüşüne katıldığını ifade etmiştir. Bu sözler üzerine Yakup Şevki Paşa tekrar söz alarak: “Türk Milletinin varı yoğu bundan ibaret, silahı askeri, topu tüfeği cephanesi işte bu kadar, şimdi siz onu bir noktaya yığarak tehlikeye atıyorsunuz, ben buna razı gelemem.” Diyerek görüşünü ifade etmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa: “Milletin bulabileceği verebileceği bundan mı ibaret?” Şeklinde sorusuna Yakup Şevki Paşa: “Evet.” Şeklinde cevap vermiş, bunu üzerine Mustafa Kemal Paşa: “O halde kesin sonucu bunlarla almak zorundayız” diyerek devam etmesi üzerine Yakup Şevki Paşa “ Bu kararı verenler tarihe karşı büyük vebal altında kalırlar” demiştir. Mustafa Kemal Paşa bu sözler üzerine “Kimse korkmasın tarihe ve millete karşı bütün sorumluluk bana aittir.” diyerek tam bir liderlik örneği sergilemiş-

tir. Gerçekten de dünya harp tarihinde genellikle operatif seviyede, zaman zaman stratejik seviyede nadiren de taktik seviyede uygulanabilen aldatma harekâtına çok güzel bir örnek teşkil edecek olan bu harekât planı aslında Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik vasıflarının ve askerî dehasının en önemli göstergelerinden birini teşkil edecekti. Toplantıda planın genel hatları onaylandı, sonrasında gerekli emirler hazırlanarak işler İsmet Paşa'nın sevk idare ettiği Batı Cephesi Komutanlığına bırakıldı (Özakman, 2005: 332).

Yunan 4'üncü Kolordusu Trakya'dan Batı Anadolu'ya gelmeden taarruza geçmesi gerektiğini bilen Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile İsmet Paşa askerlik hayatının en büyük görevlerinden birini alarak 14 Ağustos 1921'de gizli yığınaklanma harekâtını başlattı. Birlikler gecenin sağladığı gizlemeden de istifade ile Afyon'un güneyine ve batısına doğru kaydırılmaya başlandı. Tek bir taburun bile çok büyük önem taşıyan bu operasyon başarı ile devam ederken becerikli bir general olan Trikopis bir şeyler sezerek tümenlerine tetikte olma-

ları emrini verdi. Ancak tam olarak ne ile karşı karşıya olduğunu o da bilmiyordu. 16 Ağustos'ta Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve heyeti Akşehir'e gelirken Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 20 Ağustos'ta gizlice Akşehir'e vardı. Onun varışından sonra Anadolu bir anda nefesini tuttu. Dış dünya ile ilişkiler tamamen kesildi. Karargâhlara giriş ve çıkışlar yasaklandı. Tüm birliklere derin bir sükûnete gömülmeleri için emirler verildi. Gizlilik o kadar titizlikle uygulandı ki Rauf Bey'in başı olduğu hükümete ve Meclis'e dahi taarruz tarihi bildirilmedi. Gizlilik o kadar dikkatli uygulandı ki 25 Ağustos 1922 gecesi General Trikopis Afyon'da bir balo düzenledi ve üst düzey komutanları ile eğlendi. Onun eğlendiği saatlerde Türk Ordusu birlikleri son hazırlıkları tamamlıyor ve gerilmiş bir ok gibi taarruz etmek için sabırsızlıkla günün ağarmasını bekliyordu.

Yunan tarafı ise, Sakarya yenilgisinden sonra savunmaya geçmiştir. Yunanlıların savunma planı, Türk Ordusunun Afyon kuzeyi bölgesinden taarruz edeceği faraziyesine dayanmakta idi. Bunun için Afyon-Eskişehir hattında stratejik savunma yapmayı düşünerek Afyon güneyindeki bölgeyi Yunan 1'inci Kolordusuna bağlı üç tümen ile tutmuşlardı. Bu bölgede Dumlupınar'a kadar birbiri gerisinde üç savunma mevzii hazırlayarak tahkim etmişlerdi. Afyon bölgesindeki mevziileri gezen yabancı uzmanlar "Türkler bu mevzileri dört beş ayda ele geçirirlerse, bir günde düşürdüklerini iddia edebilirler" demişlerdir. Yunanlılar Türk taarruzlarını hazırlanmış bu mevzilerde kırarak sonuca ulaşma fikrini benimsemişlerdir.

Yunan Ordusu; kuzeyden güneye 3'üncü ve 1'inci Kolorduları ile savunma kademesinden, 2'inci Kolordusu ile ihtiyatta, kuvvet çoğunluğu kuzeyde bulunan 3'üncü Kolordu bölgesinde olmak üzere tertiplenmişti. Yunanlıların tertiplenmesinde 26 Ağustos 1922 tarihine kadar büyük bir değişiklik olmamıştır. Sadece Yunan ihtiyat 2'nci Kolordusundan 7'nci Tümeni 26 Ağustos sabahı 1'nci Yunan Kolordusu gerisindeki Balmahmut bölgesine yavaşmıştır. Yunan 1'inci Kolordu

Komutanı General Trikopis 2'nci Yunan Kolordusunun da kendi emrine verilmesini istemiş ancak Ordu Komutanı Hacıanestis bunu kabul etmemiştir. Oysa Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı Hacıanestis birliklerini sevk ve idare etmek için harekât bölgesine gelmemiş İzmir'deki karargâhından komuta etmek gibi bir gaflet içinde iken Türk Ordusunun Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa harekâtı sıklet merkezi bölgesinde Kocaçimen Tepeden yönetecekti.

Mustafa Kemal Paşa bütün gayretini ve dikkatini, gizlilik içerisinde birliklerin tertiplemeye başladığı 14 Ağustos 1922 tarihinden itibaren bu yığınaklanmanın düşman tarafından fark edilip edilmediğine, düşmanın tertibinde ve yığınaklanmasında bir değişiklik olup olmadığına vermiştir. Özellikle de ihtiyattaki 2'nci Yunan Kolordusunun faaliyetleri yakından takip edilmiştir. 'Hava Kuvvetlerine bağlı 10 adet Türk uçağı ile düşman hava keşiflerine mani olunmuş, düşmanın yapılan yığınaklanmadan bilgi sahibi olması engellenmiş ve aldatma planı uygulanabilmiştir. Nihayet 25 Ağustos akşamı olduğunda 1'inci Ordu tamamı-

la yığınaklanması tamamlamış ve Yunanlıların konuşlanmasında herhangi değişiklik olmadığını tespit edildiğinde Mustafa Kemal Paşa çok rahatlamış ve zafer ümidimiz kuvvetlenmiştir (Belen, 2014: 422).

Kaynakça

- Artuç, İbrahim. (1986). Büyük Taarruz. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1973a). Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 5'inci Kısım 2'nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül) ve Sonrası Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921). Ankara: Gnkur. Basımevi.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1973b). Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6'inci Kısım 1'inci Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (13 Eylül 1921-31 Temmuz 1922). Ankara, Gnkur. Basımevi.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1994). Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi V nci Kısım I nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz - 22 Ağustos 1921) (İkinci Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1997). Büyük Taarruz Harp Tarihi Broşürü. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Belen, Fahri. (2014). Türk Kurtuluş Savaşı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özakman, Turgut. (2005). Şu Çılgın Türkler. Ankara: Bilgi Yayınevi.

BÜYÜK TAARRUZ ve BAŞKOMUTANLIK MEYDAN MUHAREBESİ

Ali Bilgin VARLIK

Doç. Dr., İstanbul Arel Üni., İİBF, Uluslararası İlişkiler (İng.) Bölümü, alibilginvarlik@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5265-2321

Giriş

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi, emperyalizme karşı dünyada ilk başarılı mücadele olan Türk İstiklal Harbi'ni tamamiyete erdiren savaşın adıdır. Bu zafer, I. Dünya Savaşı'nın sonunda fiilen, Sevr (Sèvres) Antlaşması'nın kabulüyle de hukuken son bulan Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan yeni Türk devletinin uluslararası alemde tanınmasını tescilleyen Lozan Barış Antlaşması'nın askerî dayanağını oluşturmuştur.

Birleşik Krallık'ın desteğiyle 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan Küçük Asya Ordusu'nun işgali, başlangıçta Kuvayı Millîye (Millî Kuvvetler)'nin başarısız Gediz Muharebeleri'nin (24 Ekim-12 Kasım 1920) ardından –düzenli orduya geçişin sonrasında– I. İnönü (6-11 Ocak 1921) ve II. İnönü (23 Mart-1 Nisan 1921) Muharebeleri'nin direnişiyle karşılanmıştı. Akabinde, General Refet (Bele) komutasında karşı taarruza geçen Türk Ordusu Aslıhanlar-Dumlupınar Muharebelerinde (1-20 Nisan 1921) istenen sonucu gerçekleştirememişti. Bu muharebelerin ardından Anadolu'daki kuvvetlerini 11 tümen ve 1 süvari tugayına çıkaran Yunanistan, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde (10-24 Temmuz 1921) Eskişehir-Afyon hattına kadar ilerlemişti. Bu durumda kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türk Ordusu, daha uygun koşullar altında muharebe etmek üzere Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kalmıştı. 22 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında 22 gün 22 gece süreyle devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde edebiyatçı İsmail Habip Sevük'ün ifadesiyle: "13 Eylül 1683 günü Viyana'da başlayan çekilme, 238 sene sonra Sakarya'da durdurulmuştur" (Turan, 1992: 252).

Sakarya Meydan Muharebesi esnasında askerî doruk noktasına erişmesine rağmen, Türk Ordusu'nu imha etmeyi başaramayan Yunan Ordusu stratejik durum üstünlüğünü kaybetmişti. Bununla beraber, Türk karşı taarruzlarını durdurarak Eskişehir-Afyon hattında inşa ettiği savunma

hattı ile Anadolu'da tutunmayı başarmıştı. Sakarya Meydan Muharebesi'nden Büyük Taarruz'a kadar geçen on ay boyunca bir taraftan Yunan işgaline son vermeye yönelik diplomatik çabalara diğer taraftan düşmanın ülke topraklarından bütünüyle sökülüp atılması için gerekli olan askerî hazırlıklara devam edildi. Mustafa Kemal'in ifadesiyle: "Hazırlanması gereken üç unsur vardı: Milletin Kendisi, Millet Meclisimizin kararlılığı ve yiğitliği ve Ordumuz." (1986: 432).

Büyük Taarruz Öncesi Genel Durum (13 Eylül 1921-28 Temmuz 1922)

Türk Kuvvetleri

Sakarya Zaferi'nden hemen sonra Ordumuz yeniden yapılandırıldı. Komuta kademesinde; ilk kez Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde (5 Ağustos 1921) Başkomutanlık yetkisini TBMM'den devralan ve daha sonra üç kez görev süresi uzatılan Mareşal Mustafa Kemal (Atatürk)'in görev süresi 20 Temmuz 1922'de süresiz uzatıldı. 3 Ağustos 1921'de Başvekillik, Millî Müdafaa Vekilliği ve Erkân-ı Harbiye Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) görevlerini üstlenen Fevzi (Çakmak) Paşa diğer görevlerinden ayrılarak Genelkurmay Başkanlığına getirildi. Millî Savunma Bakanlığı görevini Refet (Bele) Paşa üstlendi [5 Ağustos 1921-10 Ocak 1922. Bu tarihten sonra Kazım (Özalp)], Batı Cephesi Komutanlığı görevini İsmet (İnönü) Paşa deruhte etti. Batı Cephesi Karargâhı Akşehir'de kuruldu.

Ordunun teşkilatlanmasında grup yapısından ordu kuruluşuna geçildi. Buna göre (Niş, 1968: Kroki 1)

- Cephenin kuzeyi (Bursa kuzeyi-Eskişehir hattında, Bilecik kuzeyinde), Kocaeli Grubu (bir piyade, bir süvari tümeni ile birkaç müfreze); cephenin güneyi (Aydın güneyi-Afyon güneyi hattında), Menderes Grubu (3'üncü Süvari Tümeni) olmak üzere takviyeli tümen seviyesindeki örtme ve emniyet kuvvetleriyle kapatılıyordu.

- Eskişehir-Afyon hattına karşılık gelen Sakarya Nehri'nin batı kesiminde birinci kademede Yakup Şevki (Subaşı) Paşa komutasında 2'nci Ordu konuşlandırıldı.

- Kötü yönetimi nedeniyle 1'inci Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa görevden alınmıştı. Bu göreve Refet (Bele) Paşa getirilmek istenmişti ancak, O bu teklifi kabul etmemişti. Nihayetinde (Sakallı) Nureddin (Konyar) Paşa 1'inci Ordu Komutanlığına getirildi. 1'inci Ordu başlangıçta, 2'nci Ordu'nun gerisinde Polatlı-Afyon hattında ikinci kademede konuşlandırıldı.

- Fahrettin (Altay) Paşa komutasındaki 3 süvari tümeninden oluşan 5. Süvari Kolordusu, Afyon güneydoğusunda cephe ihtiyatı olarak bulunuyordu.

Yunan Kuvvetleri

Sakarya yenilgisinden sonra 19 Mayıs 1922'de Anastasios Papulas'ın yerine getirilen Yeoryos Hacıanestis'in komutasındaki Yunan Küçük Asya Ordusu; üç kolordu, bir süvari tümeni ve müstakil dokuz piyade alayından oluşuyordu. Ordu Karargâhı İzmir'de bulunuyordu.

Gazi Mustafa Kemal Nutuk'ta Yunan Küçük Asya Ordusu'nun konuşlanmasını ve yapılanmasını şu şekilde özetliyor:¹

“Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra, düşman ordusu büyük ve kuvvetli bir grupla Afyon-karahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu [General Nikolaos Trikopis komutasındaki 1'inci Kolordu, iki tümeniyle Afyon kuzeyinde, iki tü-

Harita 1. Tarafların Tertiplenmesi (28 Temmuz 1922)

¹ Yazarın açıklamaları büyük parantez içinde [...] gösterilmiştir.

	Türk Ordusu	Yunan Ordusu	
Subay	8.659 ↑	6.564	2.095
Er	199.283	218.432 ↑	19.149
Top	340	418 ↑	78
Ağır Mak. Tüfek	882	1.280 ↑	398
Hafif Mak. Tüfek	2.100	3.139 ↑	1.039
Kılıç	5.282 ↑	1.280	4.002
Uçak	10	50 ↑	50
Piyade Tümeni*	18 ↑	12	6
Bağımsız Alay	-	6 ↑	6
Süvari Tümeni	5 ↑	1	4

* Bir Türk tümeni (8.000 asker), bir Yunan tümeninin (12.000 asker) 2/3'ü kadardır

Kaynak: Niş, 1968: 13

Tablo 1. Büyük Taarruz'da Kuvvet Mukayesesi

meniyle Afyon batısında savunma mevzii işgal etmişti. Uşak bölgesinde; bir piyade tümeni savunma mevziinde, bir süvari tümeni ihtiyatta olmak üzere, iki tümeni de vardı]. *Bir başka kuvvetli grubuyla da Eskişehir bölgesindeydi* [General Petros Soumilas komutasındaki 3'üncü Kolordu, 3 tümeni ile Eskişehir'in kuzey, doğu ve güneydoğusunda savunma mevzii işgal etmişti]. *Bu iki grup arasında yedek kuvvetleri vardı* [General Kimon Digenis komutasındaki 2'nci Kolordu, üç tümeni ile Afyon kuzeybatısında ordu ihtiyatını oluşturuyordu]. *Sağ kanadını, Menderes dolaylarında bulundurduğu kuvvetlerle* [Menderes Nehri Vadisi bağımsız alaylar ile tutuluyordu], *sol kanadını da İznik Gölü'nün kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyordu* [3'üncü Kolordu'dan bir piyade tümeni ve bir müstakil alayı Bursa-Bilecik bölgesinde savunma mevziinde]. *Denilebilir ki, düşman cephesi, Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu. Düş-*

man ordusunun teşkilatı, üç kolordu ve bazı müstakil birliklerin mevcudu da üç tümeni bulmaktaydı." (2015: 507).

Kuvvet Mukayesesi

Büyük taarruz öncesinde Yunan Ordusu, subay ve kılıç sayısı dışında, personel ve diğer harp silah ve araçları bakımından Türk Ordusu'ndan fazladır (Tablo 1.).

Başkomutanlık bu zafiyeti, inisiyatif kullanabilen, yüksek liderlik kapasitesine sahip komutanlarla; kuvvet oluşturmada çevik ve atılgan hareket edebilen görece daha az mevcutlu piyade ve süvari birliklerini teşkil ederek ve –tali taarruz bölgesinde kuvvet tasarrufu yapmak suretiyle– sıklet merkezinin oluşturulduğu asıl taarruzun yapıldığı bölgede kuvvet çoğunluğunu sağlayarak gidermiştir.

Büyük Taarruz Kararı ve Taarruz İçin Tertiplenme (28 Temmuz-26 Ağustos 1922)

Yukarıda da değinildiği üzere Sakarya Meydan Muharebesi'nin son safhasında genel bir karşı taarruza girişilmişti ancak, Türk Ordusu'nun o sıradaki gücü bir takip harekâtını gerçekleştirmeye yetmemiş, nihayetinde cephe tarafların karşılıklı savunma mevzileri işgal ettiği stabil bir hal almıştı. Geçen on aylık süre içinde Yunanlılar savunma hatlarını kademeler halinde tahkim ederken Türk Ordusu taarruz hazırlıklarını sürdürmüştür.

Muhtemel Hareket Tarzları

Türk Ordusu'nun taarruz edebileceği üç stratejik mihver bulunuyordu (Tolunay ve Sancar, 1963: 271): Bunlardan, kuzeyde Porsuk Çayı Vadisi'ni takip ederek Sakarya Nehri'nin kuzey kolu ile Sivrihisar-Seyitgazi arasındaki bölgeden Porsuk Çayı'nın açtığı vadiden Eskişehir genel istikametine takip eden ilerleme mihveri, Yunan 3'ncü Kolordusu tarafından kapatılmıştı. Bu istikametten yapılacak taarruz, arazi düz olduğundan kuvvet kaydırmalarının erkenden açığa çıkmasına neden olacağından baskın etkisi yaratmıyordu. Asıl taarruz bölgesinin önceden açığa çıkmasına sebep olması nedeniyle baskın sağlamayan bu hareket tarzının başarı şansı, Yunan Ordusu'nun ihtiyatını oluşturan 2'nci Kolordusu'nun kısa sürede duruma müdahil olmasına sebebiyet vermesi nedeniyle oldukça düşüktü. Bu hareket tarzı, başarılı olması halinde dahi savunanın derinlikte Kütahya istikametine çekilmesine imkân verdiğinden Yunan kuvvetlerinin tam imhasını sağlamıyordu.

Cephenin orta kesiminden; Afyon-Seyitgazi hattından Eskişehir ya da Döğer istikametine yapılacak bir taarruz ise cephenin Yunan Ordusu'nun ihtiyatını oluşturan 2'nci Kolordu bölgesinden yarılmasını gerektiriyordu. Bu istikametten taarruz, kuzeydeki 3'üncü, güneydeki 1'inci Yunan Kolorduları arasında kalacağından yanlara karşı hassasiyet içeriyordu. Bu bölgenin orman-

larla kaplı topografik yapısının sert olması, taarruz edenin ilerleme imkânlarını kısıtlı yol şebekesine tâbi kılıyordu. Bu hareket tarzı, cephenin yarılabilmesi durumunda bir cephe taarruzuna dönüşme riskini taşıyordu. Türk Ordusu'nun bu tür bir cephe taarruzu ile düşmanın imhasını sağlayabilecek yeterli kuvveti bulunmuyordu. Bu durumda ise Yunan kuvvetlerinin Anadolu'dan atılması mümkün olmayacaktı.

Cephenin güney kesiminden; Afyon'un güneyi ve güneybatısından Dumlupınar istikametine yapılacak bir taarruz Yunan savunma hatlarının 1'inci Kolordu bölgesinden yarılarak güneyden kuzeye doğru kuşatılmasına ve Yunan Ordusu'nun ana ikmal yolu olan Afyon-İzmir demir yolu hattının kesilmesine imkân veriyordu. Bu istikametten taarruz, bahsettiği kuşatma imkânıyla, Yunan kuvvetlerinin savunmaya derinlik vermek maksadıyla üç kademe halinde inşa ettiği savunma mevzilerini kullanma imkânını kısıtlayan niteliğiyle düşmanın tam imhasını sağlayabiliyordu. Bu bölge, örtü ve gizleme, gözetleme ve ateş sahası, kritik arazi arızalarına el atan yaklaşma yolları itibarıyla taarruz edene taktik ve operatif seviyede durum üstünlüğü sağlıyordu. Bu hareket tarzının başarısı; Afyon-Eskişehir hattında tertiplenen Yunan kuvvetlerinin (2'nci ve 3'üncü Kolordular) doğu-batı istikametine gerçekleştirilecek tali taarruzlarla mevzilerinde tespit edilmesine, asıl taarruzu icra edecek olan birliklerin Afyon güney ve güneybatısına gizlilik içerisinde intikal ettirilmesine, Afyon güneybatısından Ahır Dağları'nı aşacak süvari kolordusunun (5'nci Süvari Kolordusu) Yunan ihtiyatını oluşturan 2'nci Kolordu'nun bölgeyi takviye etme imkânını ortadan kaldırmasına bağlıydı. Düşman üzerinde baskın etkisi sağlanması halinde dahi Yunan ihtiyat kolordusunun bölgeye en yakın iki tümeni (7'nci ve 13'üncü Tümenler) ile müdahalesi ancak 1,5 gün içinde gerçekleşebilecekti (Tolunay ve Sancar, 1963: 278; Görgülü, 1992: 14). Bu nedenle Yunan takviyelerinin müdahalesinden önce cephenin süratle yarılması gerekmektedir. Yukarıda sayılan avantajlarına karşın bu hareket tarzı, Yunanlıların

Türk harekât planını erkenden sezmesi/saptaması halinde batı-doğu istikametinde bir taarruzla zayıf tutulan tali taarruz bölgesindeki kuvvetleri kolaylıkla yenip, Türk Ordusu'nun bütünlüğünü parçalayarak Ankara'yı ele geçirmesi riskini taşıyordu.

Taarruz Planı

Harekât planlarının komutalar toplantısında görüşüldüğü 28 Temmuz 1922 gecesi, Mustafa Kemal'in Harp Akademilerinden öğretmeni olan 2'nci Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın üçüncü hareket tarzına yönelik kaygıları bu risklerden kaynaklanıyordu. Ancak uzun tartışma ve mülahazalardan sonra bütün sorumluluğu üstlenen Başkomutan, kararını, onun ana fikri çerçevesinde Fevzi Çakmak ve İsmet Paşalar tarafından hazırlanan ve üçüncü hareket tarzını esas alan harekât planı (kod adı Sad Planı)² yönünde verdi.

Bu karara göre Türk Ordusu; 2'nci Ordu (3'üncü ve 6'ncı Kolordular) ve 1'inci Ordu (1'inci, 2'nci, 4'üncü Kolordular, 5'inci Süvari Kolordusu ve 6'ncı Piyade, 3'üncü Süvari Tümenlerinden oluşan Menderes Grubu)'dan oluşacak şekilde yeniden teşkilatlandı. Bu yeniden yapılanmada daha önce 2'nci Ordu kuruluşunda bulunan 4'üncü Kolordu, 1'inci Orduyu takviye etti. Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlı kolordu seviyesindeki Kocaeli Grubu önceki durumunu muhafaza etti (Harita 2.).

Başkomutan'ın ana fikri, ilk kez 1918'de İstanbul'un işgali esnasında daha sonra İnönü Muharebeleri sonrasında ifade ettiği üzere düşmanı "Anadolu'nun harim-i ismetinde boğmaktır". Nitekim, Türk İstiklâl Harbi'nin Batı Cephesi'ndeki harekâtlara bir bütün olarak bakıldığında Mustafa Kemal'in bu stratejiyi her safhada adım adım uyguladığı görülmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal'in zihninde Büyük Taarruz'un Sakarya Mu-

harebeleri'nin devamı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ana fikrin stratejik seviyedeki ifadesi; kuvvetin az bir kısmıyla Yunan 3'üncü ve 2'nci Kolordularını Eskişehir-Afyon hattına taarruzla tespit ederken kuvvetin çoğu ile Afyon güneybatısından düşmanın güney yanına taarruz ederek, onu İzmir ile olan ulaştırma hatlarından ayırmak suretiyle kuzeye doğru kuşatarak imha etmektir.

Bu ana fikre göre hazırlanan harekât planı özetle şöyledir (Görgülü, 1992: 15-17; Niş, 1968: 21-22) (Harita 3.) (Tümen seviyesinde tertiplenme için bkz. Harita 4.):

- Asıl taarruzu icra edecek olan 1'inci Ordu, Afyon güneyinde kuzey doğudan güney batıya (Afyon-Toklu Tepe hattında); 4'üncü Kolordu (8'inci, 5'inci, 12'inci ve 11'inci Piyade Tümenleri) ve 1'inci Kolordu (23'üncü, 15'inci, 14'üncü ve 57'nci Piyade Tümenleri) taarruz kademesinde, sıklet merkezi 1'inci Kolordu bölgesinde (Kalecik Sivrisi-Erkmen Tepe-Belen Tepe-Tınaz Tepe-Çiğil Tepe arasında kalan bölge) asıl taarruzu icra edecek olan 23'üncü Piyade Tümeni bölgesinden (Erkmen Tepe-Belen Tepe-Tınaz Tepe) kuzey istikametinde taarruzla, Yunan mevzilerini yaracak, Afyon-İzmir demir yolu hattını kesecek, düşmanı geri çekilmesine imkân vermeden kuşatarak imha edecek.

- Tali taarruzu icra edecek olan 2'nci Ordu, Afyon kuzeydoğusunda, güneyden kuzeye (Akarçay-Bilecik hattında); 6'nci Kolordu (17'nci ve 16'nci Piyade Tümenleri), 3'üncü Kolordu (61'inci, 41'inci ve 1'inci Piyade Tümenleri) ve bir Süvari Tümeni ile Sakarya Nehri'nin kuzey kolu-Afyon hattında tertiplenen düşman kuvvetlerini (2'nci ve 3'üncü Yunan Kolordularını ve demir yolu kuzeyindeki iki tümeni) taarruzla mevzilerinde tespit edecek, Yunan kuvvetlerinin Afyon-Eskişehir arasındaki irtibatını kesecek.

² 'Sad' Osmanlıca ve Arapça " "harfinden geliyordu.

Harita 2. Türk Ordusu'nun Tertiplenmesi (14-24 Ağustos 1922)

- Çevirme kuvveti olan 5'inci Süvari Kolordusu (1'inci, 2'nci ve 14'üncü Süvari Tümenleri) Çiğiltepe-Toklusivri/Toklu Tepe arasından Ahır Dağlarını aşarak, düşmanın batı kanadını kuşatacak, derinlikteki Yunan ihtiyatının (2'nci Kolordu) cepheye müdahalesine engel olacak.

- Batı Cephesi Komutanlığı ihtiyatı olan 2'nci Kolordu (3'üncü, 4'üncü ve 7'nci Piyade Tümenleri) Koca Tepe güneybatısında (Sandıklı-Şuhut-Efesultan bölgesinde) 1'inci Ordu bölgesinde kullanılmaya hazır olacak.

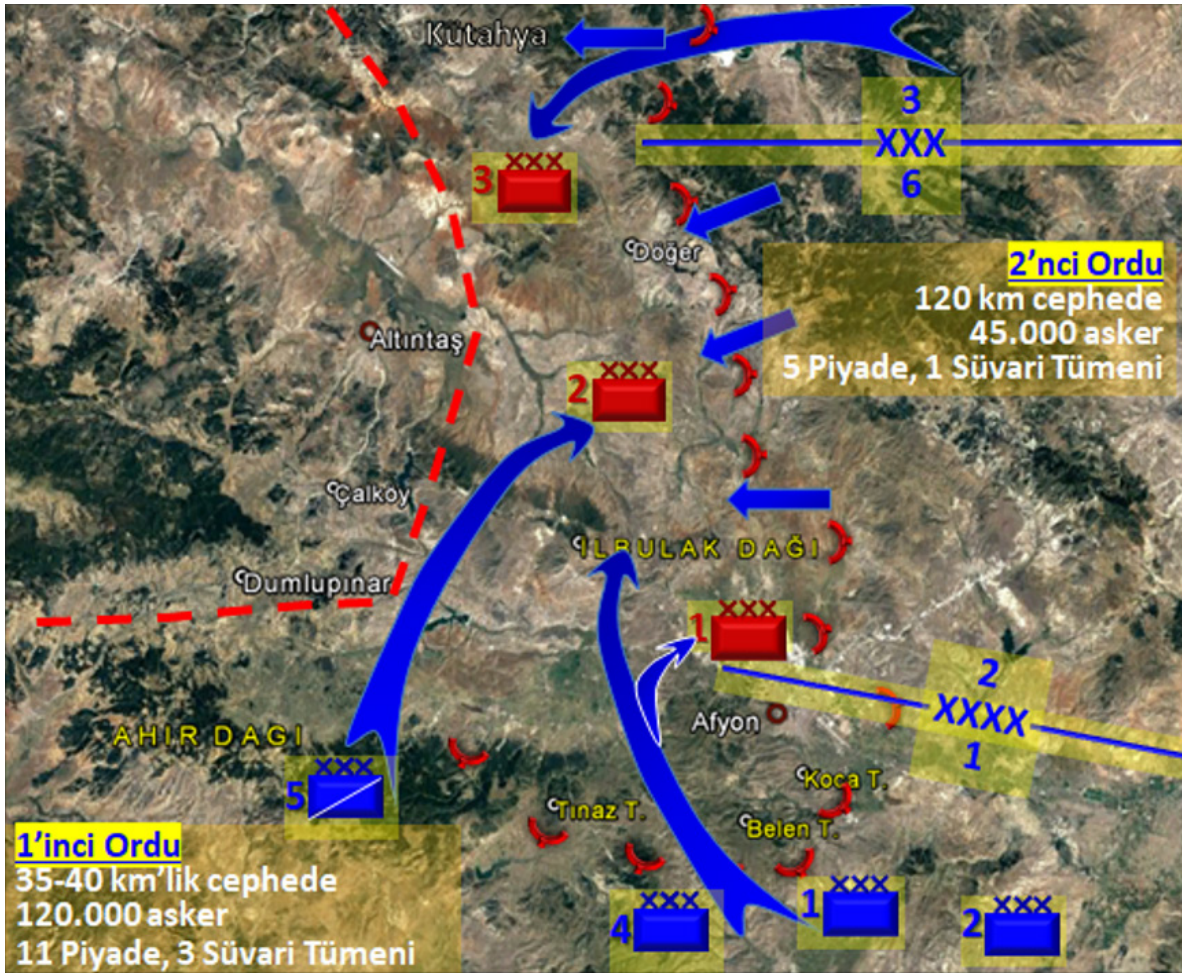
- Cephenin yan emniyet kuvveti olan Kocaeli Grubu (1 piyade tümeni, 3 piyade taburu) bölgesindeki (Bilecik-İznik Gölü arası) Yunan kuvvetlerini tespit edecek, Yunanlıların Marmara ile irtibatını tahdit edecek.

- Cephenin yan emniyet kuvveti olan Menderes Grubu (6'nci Piyade Tümeni, 3'üncü Süvari Tü-

meni) bölgesindeki (Denizli ve Sarayköy) Yunan kuvvetlerini tespit edecek, aldatacak müteakiben Eşme istikametinde taarruz edecek.

Sad Planı'nın başarısı, düşmanın 2'nci Ordu birliklerinde yapılan kuvvet tasarrufunu ve asıl taarruz bölgesinin yerini saptamadan kuvvetin büyük kısmını oluşturan 1'inci Ordu birliklerinin Sakarya Nehri batısındaki yığınaklanma bölgelerinden hareketle taarruz için tertiplenecekleri Afyon'un güneybatısına düşman hava gözetlemesi altında yapacağı stratejik intikalini tamamlamasına bağlıydı. 2'nci Kolordu'nun 120 km, 4'üncü Kolordu'nun 110 km, 5'inci Süvari Kolordusu'nun 150 km'lik intikallerini gerektiren bu manevra on gün içerisinde (14-24 Ağustos) gerçekleştirildi (Görgülü, 1992: 18). Böylece:

- 2'nci Ordu'nun 120 km'lik cephesini 45.000 asker (beş piyade, bir süvari tümeni) kapatırken buradan tasarruf edilen kuvvetlerle 1'inci Ordu'nun

Harita 3. Türk Taarruz Planı

35-40 km'lik cephesinde 120.000 asker (on bir piyade, üç süvari tümeni) toplamak suretiyle sıklet merkezi oluşturuldu.

• 1'inci Ordu bölgesinde Türk Ordusu, on bir piyade, üç süvari tümeniyle Yunan Ordusu'nun dört piyade tümenine karşı üstünlük sağlamış oldu. Bu oran asıl taarruzun icra edildiği 1'inci Kolordu bölgesinde 1/6,5-7 oranında gerçekleşti (takviyeli bir Yunan tümenine karşı, 1'nci Kolordu'nun dört, cephe ihtiyatı 2'nci Kolordu'nun üç Türk tümeni olmak üzere toplamda yedi Türk tümeni).

Büyük Taarruz

Harekât emri 25 Ağustos 1922 günü saat 12.00'da İsmet Paşa tarafından birliklere yayınlandı. Bu emirde harekâtın 26 Ağustos 1922 Cumartesi sabahı başlayacağı bildiriliyordu. Planlamanın cu-

martesi gününe rastlaması üzerine önemle durulmuştu. Çünkü cumartesi ve pazar Türkiye'de değil ama Avrupa'da tatildi (Artuç, 1986: 170).

26 Ağustos 1922 Günü İcra Edilen Harekât (Harita 4.)

• 1'inci Ordu bölgesinde 25 Ağustos'u 26'ya bağlan gece 5'inci Süvari Kolordusu, o gün yaptığı keşif ve istihbarat sonucunda Çiğil Tepe batısında, düşmanın geceleri tutmadığı gedik ve dağ yollarını saptayınca planlanan taarruz saatinden önce Ahır Dağları'nı aşarak Sincan Ovası'na doğru ilerleyişine başladı.

• Taarruz için topçunun yarım saat süreyle devam edecek olan hazırlık ateşi havanın puslu olması nedeniyle planlanandan (04.30) yarım saat geç başladıysa da asıl taarruz bölgesine tahsis edi-

27 Ağustos 1922 Günü İcra Edilen Harekât (Harita 5.)

• 1'inci Ordu bölgesinde 27 Ağustos gecesi 4'üncü Kolordu'ya bağlı 8'nci Tümen saat 04.00'te süngü hücumuyla Kurtkaysı Tepe'yi, 5'inci ve 11'inci Tümenler Kurtkaya-Halkalı hattını ve Erkmen Tepe'yi ele geçirdi (Niş, 1968: 118). 8'inci Tümen saat 17.30'da Afyon'a girdi. 1'inci Kolordu'ya bağlı 14'üncü Tümen saat 09.00'da önceki gün kaybettiği Kırcaaslan Tepe'yi, 23'üncü Tümen saat 14.00'te Göktepe'yi, müteakiben de Türkmen Tepe'yi ele geçirdikten sonra düşmanı takiben Sincan Ovası'na inen ilk piyade birliğimiz oldu. 15'inci Tümen ve bir gece önce cepheye yanaştırılan –Cephe Komutanlığı ihtiyatı olan 2'nci Kolordu'ya bağlı– 3'üncü (Kafkas Tümeni) Tümen Tınaztepe'yi ele geçirdi. Öğlen saatlerine gelindiğinde, 1'inci Ordu bölgesinde 20 km'lik bir yarım gerçekleştirilmişti (Erikan, 2006: 703). 57'nci Tümen'in hedefi olan Çakıl Tepe (Çiğil Tepe)'nin ele geçirilmesi; Başkomutan'a söz verdiği saatte gerçekleşmemesini onur meselesi yapan Tümen Komutanı Albay Reşat'ın saat 11.00'de intiharından sonra, saat 18.00'de gerçekleşti.

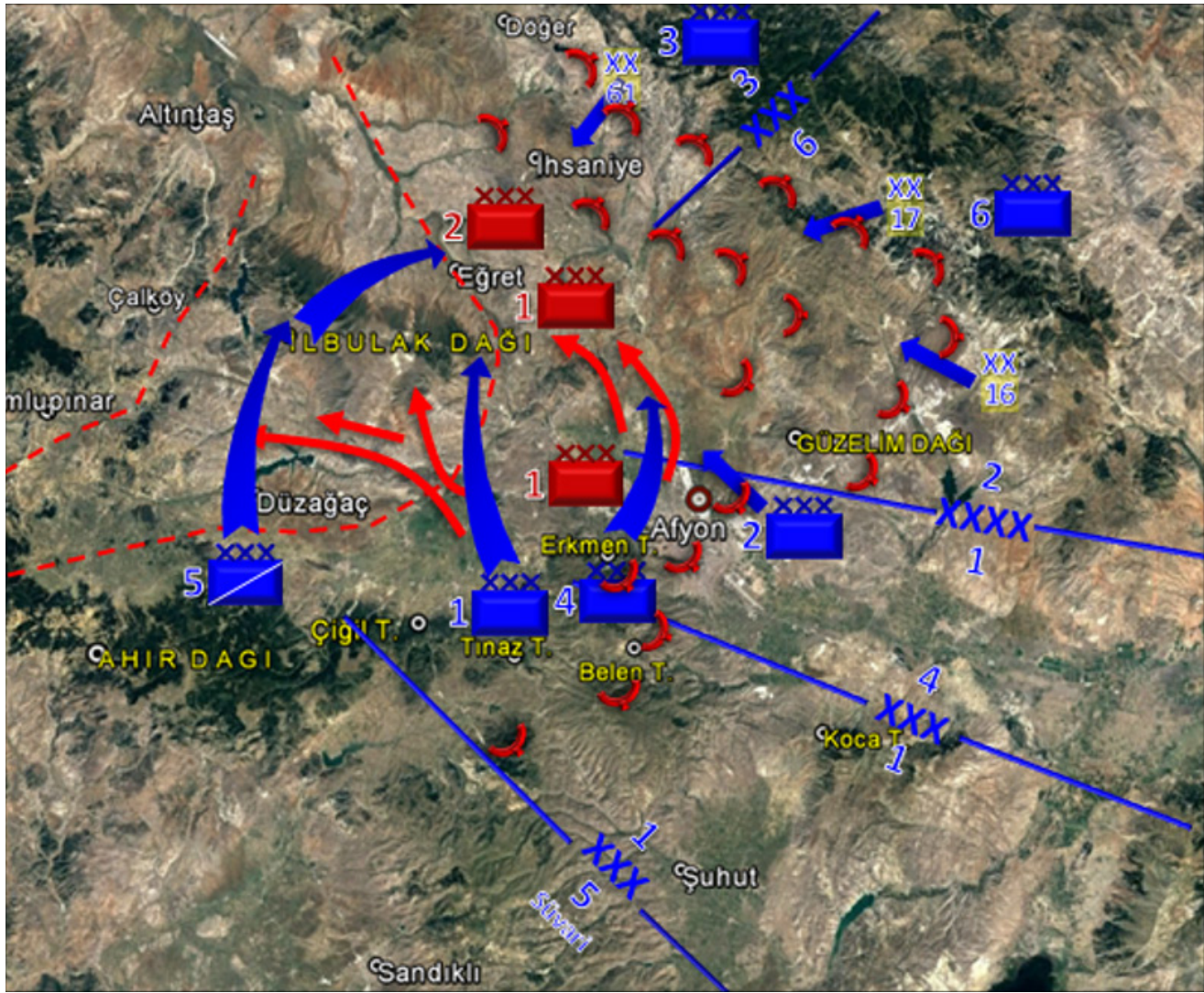
• 5'inci Süvari Kolordusu, 14'üncü Süvari Tümeni ile batıda Uşak istikametindeki bağımsız Yunan Süvari Tümeni'ni Balmahmut'a çekilemeden imha etti. Diğer iki tümeniyle daha önce planlandığı üzere İlbulak Dağı'nı aşarak, Yunan ihtiyat kolordusunun (2'nci Kolordu) bulunduğu bölgeye doğru yürüyüşe devam ettiyse de eksik kuvvetiyle doğru istikametindeki Afyon-Kütahya yolunu tam olarak kesemedi, dolayısıyla da kuşatma tam olarak gerçekleştirip Yunan kuvvetlerinin bulunduğu mevzilerde imhası mümkün olmadı.

• 2'nci Ordu bölgesinde kaydedilen cüzi ilerleme, düşman kuvvetlerinin mevzilerinde tespitini sağlamaya yetti; 6'nci Kolordu'ya bağlı 16'nci ve 17'nci Tümenler, ilk tepeler hattını; 3'üncü Kolordu'nun 61'inci Tümeni Kazuçuran Tepeleri'ni ele geçirdi (Artuç, 1996: 66).

• Kargaşanın hâkim olduğu Yunan tarafında İzmir'deki Cephe Komutanlığı genel bir karşı taarruz yapılmasını istemiş ancak, Yunan ihtiyat kolordusu (2'nci Kolordu) komutanı General Kimon Digenis (Diyenis), bunun yapılamayacağını bildirmişti. 1'inci Kolordu Komutanı General Trikopis saat 11.00'de Başkomutanlığın beklentileri hilafına sorumluluğu alarak, cephenin yarıldığı 1'inci Türk Ordusu'nun karşısındaki tümenlerin (1'nci, 4'üncü ve ihtiyat kolordusundan bir gün önce takviye olarak aldığı 7'nci Tümen) derhal, 2'nci Türk Ordusu'nun karşısındaki tümenlerin (12'nci ve 2'nci Tümenler) akşam saatlerinde Eğrek-Resulbaba Dağı-Balmahmut-Toklu Sivrisi hattında daha önceden hazırlanmış olan ikinci savunma mevzilerine çekilme kararını verdi (Artuç, 1996: 61). Bu esnada 1'inci Ordu'nun taarruzlarına daha fazla mukavemet gösteremeyen ve Trikopis ile irtibatı kesilen 1'inci Tümen Komutanı General Franko, Yunanlıların üçüncü savunma hattını oluşturan Dumlupınar mevzilerine çekildi. Cephedeki bu birliğin derinlikteki birliklerden daha önce ve planlanan ikinci mevziler yerine üçüncü kademedeki mevzilere çekilmesi Yunan savunmasının bütünlüğünü bozdu.

• Cephedeki durumu sonradan kavrayan Yunan Cephe Komutanlığı 2'nci Kolordu'yu 1'inci Kolordu'nun emrine vererek İzmir istikametinde kademeler halinde savunulmasını istedi [Sir H. Rumbold'un Lord Curzon'a yazdığı 12 Eylül 1922 tarihli yazıdan anlaşıldığına göre, İzmir'deki Başkomutanlık Karargâhı ile irtibatı kesik olan Trikopis, Cephe Komutanlığı'na atandığını esir düştükten bir gün sonra, 3 Eylül 1922'de Uşak'ta Mustafa Kemal Paşadan öğrenecektir (Pehlivanlı, 2022: 1).

• Yunan savunmasının çökmesi üzerine 1'inci Ordu, saat 14.15'te verdiği emirde 4'üncü Kolordu'nun Afyon-Altıntaş yolunu kesmesini, 1'inci Kolordu'nun Sincan Ovası'nda düşmanı takip etmesini ve 5'inci Süvari Kolordusu'nun da Yunanlıların Resulbaba Tepe-Balmahmut sırtları çizgi-

Harita 5. 27 Ağustos 1922 Harekâtı

sinde yerleşmesine engel olmasını istedi (Erikan, 2006: 704).

28 Ağustos 1922 Günü İcra Edilen Harekât (Harita 6.)

28 Ağustos günü, çekilmeye çalışan Yunan kuvvetleri ile yer yer temas sağlanabildiği ileri harekâtlar şeklinde cereyan etti.

- 2'nci Ordu bölgesindeki Mürettep Süvari Tümeni Döğer'i alarak Altıntaş istikametinde ilerledi ve Kütahya- Afyon yolunu tutarak ordunun kuzey yan emniyetini sağlamak üzere kuzeye yöneldi. 6'ncı Kolordu ve 61'inci Tümen, İhsaniye-Gazlıgöl hattına kadar ilerlediyse de ordu cephesindeki

ilerleyişin yaklaşık 18 km ile sınırlı kalması düşmanın kuşatılması için yeterli olmadı (Niş, 1968: 173; Görgülü, 1992: 30).

- 1'inci Ordu'nun 1'inci Kolordusu'nun takip harekâtı saat 05.00'de başladı, birlikler saat 16.00'da Düzagaç-Karacaören-Tazılar bölgesine ulaştı.

- 27 Ağustos gecesi Afyon-Dumlupınar-Uşak istikametindeki düşmanın çekilme yollarını kesen 5'inci Süvari Kolordusu'nun iki tümeni (14'üncü ve 2'nci Tümenler) İlbulak Dağı üzerinden aşarak Eğret istikametinde ilerlerken, gece karanlığından kaynaklanan karışıklıklar nedeniyle ancak iki alay ile (1200 süvari), 2'nci Yunan Kolordusu'nun daha muharebeye girmemiş 12.000 kişilik 9'uncu

Tümen'i ile muharebeye girdiyse de çekilmek durumunda kaldı (Görgülü, 1992: 31). 14'üncü Süvari Tümeni'nin geride kalması Trikopis'in komutasındaki Yunan Ordusu'nun büyük kısmının imhadan kurtulmasını sağladı.

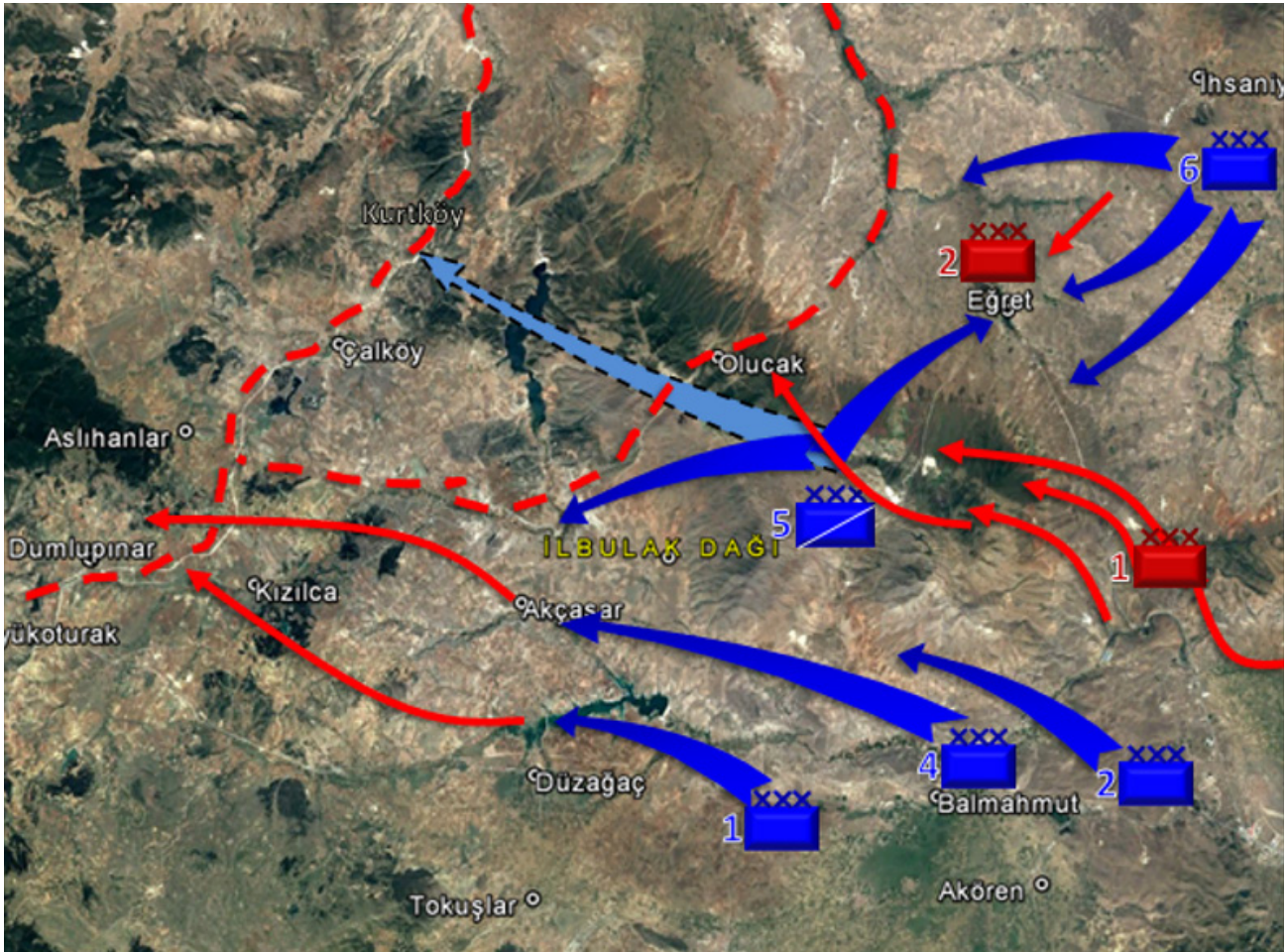
- General Franko'nun ikinci mevzileri atlayarak üçüncü savunma mevzilerine çekilişinin ardından, General Trikopis bir gün önceki çekilme kararını erteleyip, topçunun geçebileceği yolları keşif için bir gün kaybederek Dumlupınar'daki üçüncü mevzilere yönelmişti (Erikan, 2010: 364). Ancak, 5'inci Süvari Kolordu'nun engellemeleri nedeniyle bugün General Franko'nun birlikleriyle birleşemedi.

Muharebenin üçüncü gününde 225.000 kişilik Yunan ordusu dört parçaya bölünmüştü: Dövüşerek, eriyerek İzmir'e doğru geri çekilen ve Dum-

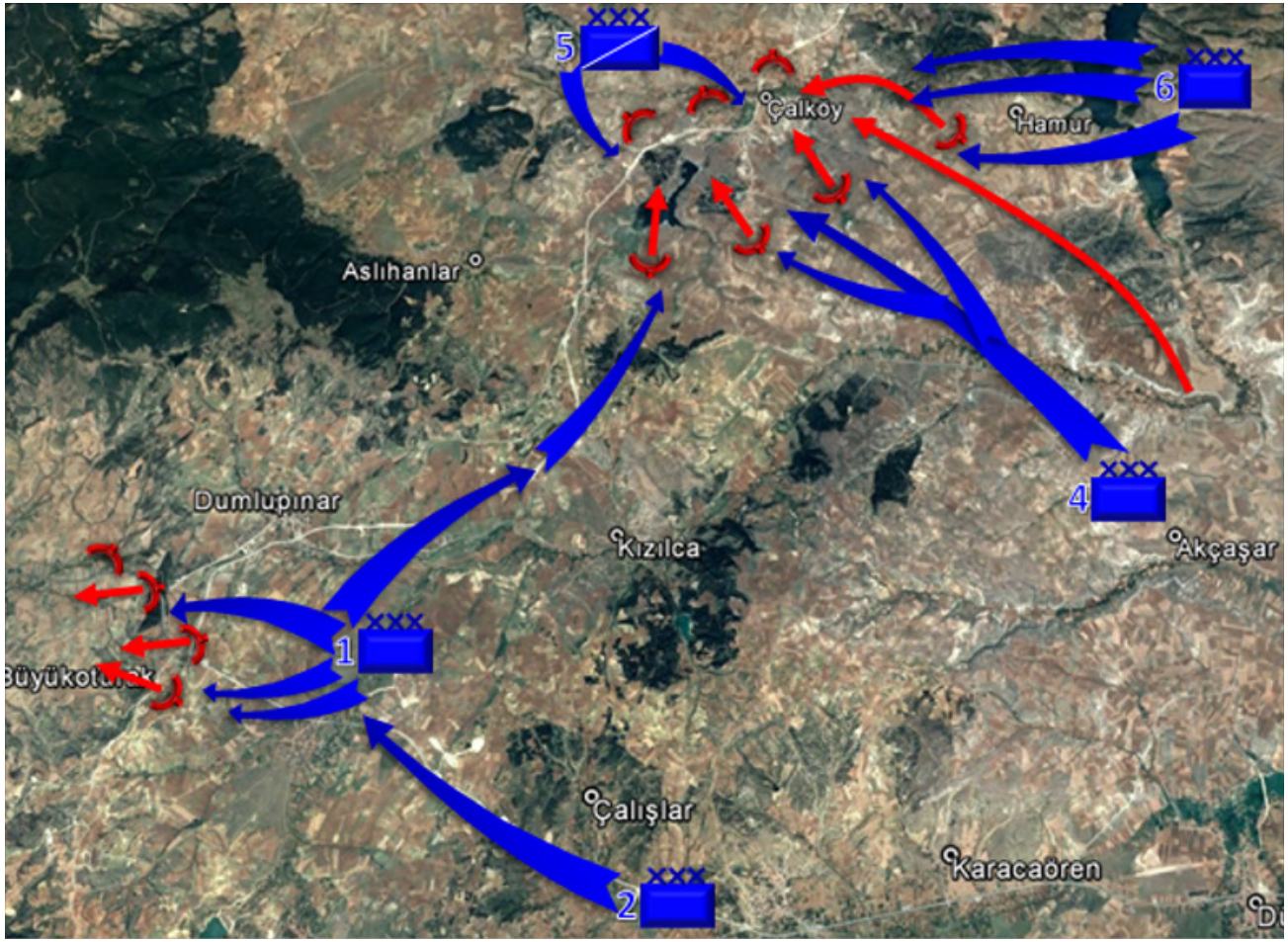
lupınar savunma mevzilerinin güney kesimini tutan General Franko Grubu; Dumlupınar'a doğru birlikte çekilmeye çalışan Trikopis Grubu (1'inci ve 2'inci Kolordular; General Trikopis ve Diyenis kuvvetleri); güneyi boş kalınca, Bandırma ve Erdek'e çekilmeye başlayan Eskişehir Grubu (General Sumenis komutasındaki 3'üncü Kolordu) ve bu üç asıl grup dışında kalan 15'inci Yunan Tümeni ile cephe gerisinde bulunan bazı bağımsız alaylar (Özakman, 2005: 552). Cephede durum böyleyken, Yunan Genelkurmayı Büyük Taarruz'un başladığını ilk defa 28 Ağustos akşamı geç saatte kamuoyuna duyurdu (Şimşir, 1989: 334).

29 Ağustos 1922 Günü İcra Edilen Harekât (Harita 7.)

- 1'inci Ordu bölgesinde üç gündür aralıksız muharebelerine devam eden 4'üncü Kolordu dört

Harita 6. 28 Ağustos 1922 Harekâtı

Harita 7. 29 Ağustos 1922 Harekâtı

tümeniyle, önemli bir bölümü ciddi seviyedeki muharebelere karışmamış ve zinde beş tümenli Yunan 1'inci ve 2'nci Kolorduları üzerindeki baskısını gecenin geç saatlerine kadar devam ettirdi. Bu, aşağı yukarı kendisinin iki misli kuvvetinde bir düşmana taarruz etmek demektir (Artuç, 1996: 84). 4'üncü Kolordu'nun güneyinden ilerleyen 1'inci Kolordu, 23'üncü Tümen ile Arap Gediği istikametinde taarruzla Trikopis Grubu ile Franko Grubu arasına girdi; bu iki unsurun birleşmesini önledi. 1'inci Kolordu'nun 14'üncü Tümeni Dumlupınar, 57'nci Tümeni de daha güneyden Kaplangı Dağı istikametinde taarruzlarına devam etti. Harekâtın ilk gününden itibaren ele geçirilemeyen Toklu Sivrisi Bağımsız 6'nci Tümen'in süngü hücumu ile saat 12.30'da zapt edildi. Buna rağmen, arazideki boşluklardan yararlanan bir kısım Yunan birliği (Trikopis Grubu'nun çemberden kurtulanları) Dumlupınar mevzilerine doğru çekilme fırsatı yakalamıştı ancak, durumu fark

eden 23'üncü Tümen planlı hedefini değiştirerek bu kuvvetleri engelledi (Görgülü, 1992: 35).

- Gün boyu Yunan kuvvetlerine baskın taarruzları icra eden 5'inci Süvari Kolordusu aldığı emir üzerine Yunan birliklerinin kuzeybatıya çekilmelerine engel olacak şekilde tertip almıştı. Bununla birlikte batıya çekileceğini değerlendirdiği Çalköy dolaylarındaki Trikopis Grubu'na mâni olmak maksadıyla 14'üncü Süvari Tümeni ile saat 22.00'de Olucak-Kozluca istikametinden taarruz etti, düşmanda kargaşa yarattı.

- 2'nci Ordu'nun 6'nci Kolordusu Resulbaba-İlbulak Dağı kuzeyinden hareketle Susuz-Eğret dolaylarındaki düşman artçılarını geri attı, toplamda 30 km ilerleyerek Dereköy Çiftliği-Gevişler-Altıntaş bölgesine ulaştı. 3'üncü Kolordusu ise Altıntaş'ta Trikopis Grubu ile Eskişehir Grubu arasındaki irtibatı kesti. 2'nci Ordu'nun doğudan

5'inci Süvari Kolordusu'nun 14'üncü Süvari Tümeni'nin kuzeyden taarruzları ile Trikopis Grubu her iki istikametten kuşatılmış oldu.

- Esasen Küçük Aslıhanlar yolu ile Dumlupınar mevziilerine çekmeyi amaçlayan Yunan kuvvetlerinin büyük kısmı, özellikle 23'üncü Tümen Komutanı Ömer Halis'in inisiyatif olarak gerçekleştirdiği taarruzlar neticesinde Çalköy olarak bilinen çanak şeklimdeki bir araziye doğru yığılmaya başladı gece devam eden intikali boyunca 5'inci Süvari Kolordusu'nun 14'üncü Süvari Tümeni'nin taarruzlarına maruz kaldı. Bu tümenler ancak 30 Ağustos 1922 sabahı Çalköy'de toplanabildiler.

- Başkomutan Gazi Mustafa Kemal 29 Ağustos gecesi aldığı raporlardan; Yunan Ordusunun asıl kuvvetlerinin Dumlupınar'ın kuzeyi ile Çalköy arasında 10-12 km'lik görece düz bir alanda kuzey, güney ve güneybatıdan kuşatılarak çember içine alınabileceğini değerlendirdi. Bu değerlendirme sonucunda, her iki ordunun bütün kuvvetleriyle taarruzlarına devamını, 5'inci Süvari Kolordusu'nun meydan muharebesi sonucu alındıktan sonra gecikmeksizin Kızılaş Vadisi'nden Uşak istikametine yönelerek düşmanın çekilme yollarının kesilmesini emretti. Düşmanın imhasında süratle hareket etmek en önemli etkeni. Bu nedenle, Başkomutan, Genelkurmay Başkanı'nı 2'nci Ordu bölgesine gönderdi, kendisi 1'inci Ordu bölgesine gitti, genel durumu yönetmek üzere Batı Cephesi Komutanı'nı Afyon'da bıraktı (Artuç, 1986: 156; KHO, 5-16).

30 Ağustos 1922 Başkomutanlık meydan Muharebesi (Harita 8.)

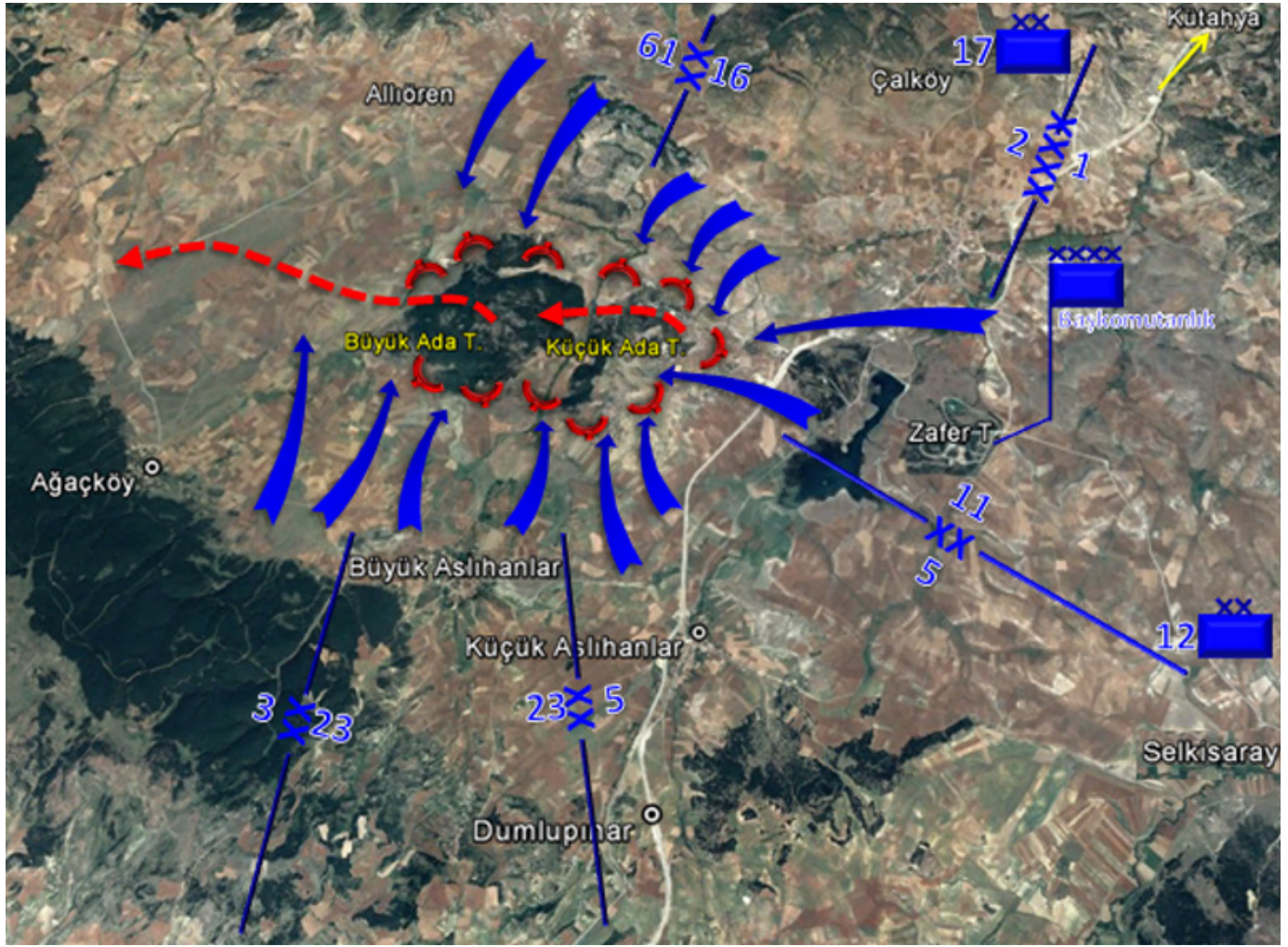
30 Ağustos sabahı itibariyle 4'üncü Kolordu ve 1'inci Kolordu'nun 23'üncü Piyade Tümeni, kuzeydeki Yunan tümenlerinin Dumlupınar mevzilerine çekilmesini önlemiş, 1'inci Kolordu'nun taarruzuyla Dumlupınar mevziini tutan General Franko Grubu 10 km batıdaki Kaplangı mevziine çekilmek zorunda bırakılmış, 5'inci Süvari Kolordusu düşmanın kuzeybatıya çekilmesine mani

olacak şekilde tertiplenerek Çalköy'e çekilen Yunan birliklerine karşı başarılı taarruzlar gerçekleştirmiş, 2'nci Ordu, Yunan kuvvetlerinin artçılarını geri atarak Altıntaş ve Döğür bölgesine ilerlemiş, Mürettep Süvari Tümeni de Pussan köyüne varmıştı (Niş, 1968: 242; ATASE, . 1997: 41).

Bu durum, beş tümenenden azla bir kuvvetten oluşan ve Yunan kuvvetlerinin büyük kısmını oluşturan Trikopis Grubu'nun 1'inci Ordu (23'ncü Piyade Tümeni ile takviyeli 4'üncü Kolordusu) ile güneyden ve güneybatıdan, 2'nci Ordu ile kuzey ve doğudan, 5'inci Süvari Kolordusu ile kuzey ve kuzeybatıdan kuşatılarak çembere alındığı sadece Kızılaş Vadisi boyunca batıya giden ve Murat Dağı'na dayanan dar bir yolun açık kaldığı anlamına geliyordu (Niş, 1968: 208; Görgülü, 1992: 37). Türk Ordusu'nun Yunanlılara karşı mutlak bir durum üstünlüğünü elde ettiği bu durum, taarruzdan önce gerçekleştirilen teşkilatlanmayla beş Yunan Tümenine (40-50 bin kişi) karşı sekiz piyade ve üç süvari tümeni ile kuvvet üstünlüğü de sağlıyordu.

30 Ağustos 1922 günü saat 10.00'da Başkomutanlık karargâhı Zafer Tepede konuşlandı. Taarruzu icra edecek olan kuvvetler muharebe sahasındaki tertiplenmelerini tamamlayana kadar 5'inci Süvari Tümeni ve 23'üncü Tümen Trikopis Grubunu bulunduğu mevzilerde tespit etmişlerdi (Belen, 1962: 63).

- 1'inci Ordu Komutanı 4'üncü Kolordu'sunu Çalköy-Ağaçköy arasındaki 10 km'lik bir cephe; 11'inci Tümen Zafer Tepeden Çalköy güney sırtlarına, 5'inci Tümeni (Kafkas Tümeni) Küçük Aslıhanlar ve doğusundan Küçük Ada Tepe'ye, 23'üncü Tümen (1'inci Kolordudan alınarak 4'inci Kolordu emrine verilen) Büyük Aslıhanlar üzerinden Büyük Ada Tepe'ye, 3'üncü Tümen (Kafkas Tümeni) (Cephe ihtiyatı olan 2'nci Kolordudan daha önce 4'üncü Kolordu emrine verilmiş olan) Büyük Aslıhanlar-Ağaçköy arasından Büyük Ada Tepe batısına taarruz edecek, 12'nci Tümen Selkisaray'ın kuzeyindeki Arpalı'da ihtiyatı

Harita 8. Başkomutanlık Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922)

teşkil edecek şekilde tertiplendi. Böylece Trikopis Grubu'nu güneyden çember içine almış oldu. 5'inci Süvari Kolordusu'na Franko Grubu'nu çevirmek üzere Kızılaş Vadisi'nden Uşak istikametinde Murat Dağları'nın Kuzeyine doğru hareket emri verdi.

- Gece boyunca düşman artçılarını takiple 20 km yol kateden 2'nci Ordu saat 14.00'te muharebe meydanına ulaştı. 16'ncı Tümen Çalköy ve Çalköy'ün batısından Küçük Ada Tepesi'nin kuzeyine, 61'inci Tümen 16'nci Tümenin batısından Büyük Ada Tepesi istikametinde taarruz edecek şekilde tertiplendi, 17'nci Tümen doğu kanatta ihtiyatı oluşturdu. Böylece Allıören-Keçiler-Kızılaş Deresi yolunun iki yanında dört-beş km'lik bir açıklık hariç Yunan kuvvetleri kuzeyden çember içine alınmış oldu.

- Başkomutan, başlangıçta 1'inci Ordu Komutanı ve 4'üncü Kolordu Komutanı ile birlikte temas hattındaki 11'inci Tümen'in Zafer Tepesi'deki gözetleme yerinden düşmanın tertiplenmesini takip etti. Saat 15.00'e kadar devam eden şiddetli yağmur ve yoğun sis Yunan kuvvetlerinin Büyük ve Küçük Ada Tepeleri'de savunma düzeni almalarını kolaylaştırdı. Ada Tepeleri; Aslıhanlar'ın kuzeyinde etrafı dağlarla çevrili, taşlı tepeciklerden oluşan, doğudan batıya 2,5 km, kuzeyden güneye 1,5 km genişliğinde bir alandı (Görgülü, 1989: 128). Yunan birlikleri bu alanda çepeçevre savunma tertibi almıştı. Bu esnada kuzeyden, Çalköy-Allıören yolu ile Kızılaş Deresi'ne doğru çekilmeye çalışan 12'nci ve 5'inci Yunan Tümenleri 2'nci Ordu'nun 16'nci ve 61'inci Tümenleri'nin taarruzları ile durdurulunca kuzey yönünde mevziye girerek savunmaya geçtiler ve çember içinde kaldılar.

• Bütün gece muharebe etmiş olan birliklerimizin nihai ve kesin sonuçlu taarruz için hazırlıklarının tamamlanmasını müteakip taarruz saat 17.00'de topçu ateşiyle başladı. Bunu, 11'inci ve 5'inci Kafkas Tümenleri'nin Küçük Ada Tepe'ye hücumları takip etti. Saat 18.30'da Başkomutan; "Süngü hücumu ile düşmanı atarak Adatepe'yi kısa zamanda ele geçirin" emrini verdi. Bu iki birlik süratle düşman mevzilerinin derinliklerine girdiler. Bu birliklerin batısındaki 23'üncü Tümen de –başlangıçta planlandığı üzere taarruzla– Büyük Ada Tepe'ye yöneldi. Ancak, 4'üncü Kolordu'nun sonradan değiştirdiği emir gereği 23'üncü Tümen'in daha batıdan, Ağaçköy üzerinden Yunanlıların gerisine taarruz etmesi, 3'üncü Tümen'in ise Büyük Ada Tepe'yi ele geçirmesi istenmişti.

• Bu durumda tümen komutanları görevlerini değiştirmeye karar verdiler. Buna rağmen, Büyük Ada Tepe'ye yönelmiş olan 3'üncü Tümen'in düşman gerisine varması ancak güneş battıktan sonra mümkün olabildi. 3'üncü Tümen'in bir alayı gece karanlığında yolunu şaşırdığı için, tümenin kalan iki alayı batıya doğru akan düşman selini tamamıyla durduramadı. Kuzeyden düşman gerisine taarruz vazifesini alan 61'inci Tümen'in kuşatma kanadı da düşman karşı taarruzuna uğradı. Bu sebeplerden dolayı düşman gerisinde Kızılaş Vadisi'nde 1,5 km'lik bir açıklık kaldı. Murat Dağları'nın kuzeyinde düşmanın çekilme yollarını kapatmakla görevlendirilen 5'inci Süvari Kolordusu'nun Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa, akşam saatlerinde, bu durumu tespit edince inisiyatif kullanarak bir kısım kuvvetini bu bölgeye sevk ettiyse de Trikopis Grubu'ndan; bazı kaynaklara göre 8.000 ila 10.000 kişi (Artuç, 1986: 140), bazı kaynaklara göre ise 6.000 kişi (Niş, 1968: 153; Görgülü, 1992: 38) bu açıklıktan kaçmayı başardı.

• Ada Tepeler bölgesinde karanlığın çökmesi üzerine birliklerimizin dost ateşine maruz kalmaması için taarruzun durdurulmasına ve birliklerin mevzilenmesine karar verildi. Fakat bu

emrin ulaştırılamadığı 11'inci Tümen'in 126'ncı alayı, ileri harekâta devamla saat 22.30'da Yunanlıları son mevziilerinden attı ve 1149 rakımlı Tepe-Kanlı Köprü hattına kadar ilerledi. Böylece Ada Tepeler bölgesi Yunanlılardan tamamen temizlenmiş oldu (KHO, 2002: 5-17). Gece yarısına kadar devam eden imha muharebesi günün ilk ışıkları ile yerini, derin bir sessizliğe bıraktı. Yunan ordusunun büyük kısmı imha edilmiş, direnme azim ve iradesi tamamen kırılmıştı (Görgülü, 1992: 39)

• Aynı gün güneydeki 1'inci Kolordu bölgesinde, Kaplangı Dağı-Hallaçlar-Murat Dağı hattında tertiplenmiş olan Franko Grubu ile muharebeler devam etti. Bu muharebelerde Kaplangı Dağı dört kez el değiştirdi gece saatlerinde Yunan karşı taarruzları neticesinde kaybedildi. 31 Ağustos günü 57'nci Tümen Kaplangı Dağı'nı geri aldı, 1'inci Kolordu düşmanı bu hatlardan geri atmayı başardı ve Uşak istikametinde kaçan birliklerin takibine koyuldu (Görgülü, 1992: 39).

31 Ağustos 1922 sabahı, Çalköy-Allıören-Yeniköy-Ada Tepe bölgesi Yunan harp silah ve araçları, esir ve ölüleriyle doluydu. Afyon-İzmir mihverinde bozgun halinde geri çekilen 1'inci, 2'nci ve 7'nci Yunan Tümenleri ile Kızılaş Vadisi yoluyla kaçan kılıç artıklarından başka Türk Ordusu'nun karşısında İzmir'e kadar muharebe edecek Yunan birliği kalmamıştı.

Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve Afyon'dan gelen Batı Cephesi Komutanı muharebe meydanını gezdiler. Müteakiben yapılan değerlendirme neticesinde; çekilen Yunan birliklerinin takviyeler alarak toparlanıp yenden savunma hattı tesis etmeden takip ve imhasını sağlamak maksatla; Eskişehir bölgesinden çekilen düşman kolordusunu yakalayıp, mağlup etmek ve asıl kuvvetlerle ileri harekâta devamla, süratle İzmir'e girmek gerektiği kararına vardılar. Bu karardan sonra, Başkomutan 1 Eylül 1922'de "Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları!" diye başlayan ve "Ordular!

İlk hedefiniz Akdeniz'dir ileri!" sözleriyle son bulan tarihi emrini verdi.

Bu emirle başlatılan takip harekâtında Türk Ordusu, çarpışarak günde ortalama 50 km'lik ilerleme hızıyla 450 km kat etti. Yunanlıların kaçarken savunmasız sivillere yaptığı soykırıma engel olma çabası, Türk Ordusu'nun insanüstü bir gayretle ilerlemesinin başlıca motivesi odu. Takip harekâtı, düşmanın 9 Eylül'de İzmir'de denize dökülmesi, Bursa'nın 11 Eylül'de kurtarılması ve son kalan işgalcilerin 18 Eylül'de Bandırma'dan gemiyle kaçmasının ardından son buldu. Bu tarihten yaklaşık bir ay sonra İngiltere ile Mudanya Ateşkes Antlaşması (11 Ekim 1922) imzalandı.

Sonuç

Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi, Nutuk'taki ifadesiyle; "Her yönüyle çok iyi düşünülmüş, hazırlanmış, idare edilmiş ve zaferle

sonuçlandırılmıştır." İngiliz askerî uzmanlarının Yunan savunma mevzilerini inceledikten sonra; "Türkler bu mevzileri altı ayda aşarlarsa bir günde geçtik sayınlr" dediği savunma hatları taarruzun ikinci gününde yarılmıştır. Harekâtın dördüncü gününde Yunan kuvvetleri kuşatılmış, beşinci gün çember içine alınmış ve büyük kısmıyla imha edilmiştir. Muharebelerin cereyanı esnasında kısıtlı ve yer yer kesik olan haberleşme hatlarının ve sıklıkla değişen taktik durumun yarattığı sevk ve idare güçlükleri, tümen ve ast seviyedeki birlik komutanlarının inisiyatifli eylemleri ile muharebelere zaman zaman ateş hattına yakın mesafelerden komuta eden Başkomutan'ın sezgi ve öngörü gücü ve kusursuz kararlarıyla aşılmıştır.

Personel, harp silah ve araçları, teknoloji, lojistik (ikmal, bütünleme, sıhhi tahliye ve tedavi) bakımından üstün olan Yunan kuvvetlerine sadece subay sayısı bakımından (2.095 subay fazla) olan Türk

Ordusu, komutanlarının kahramanlık ve yüksek askerî yetkinlikleri ile Türk askerinin itaat, sabır ve cesaretleriyle galip gelmiştir. Dünya harp tarihinde kuvvet mukayesesi ile yaklaşık denk ancak imkânlar itibarıyla mukayese edilemez üstünlükte bir ordunun bu şekilde imha edildiği örnekler çok azdır.

Başkomutanlık meydan muharebesinin akabinde, başlatılan takip harekâtı ile 15 Mayıs 1919'dan 18 Eylül 1922'ye kadar üç yıl dört ay süreyle Anadolu topraklarındaki İngiliz destekli Yunan işgali sona ermiştir. Erinden generaline Türk evlatlarının muhteşem galibiyetini oluşturan bu eser, Türk vatanına göz diken Yunan megali idea'sını 'Küçük Asya Felaketi' ile sonlandırmıştır. Bu zafer, I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin hakimiyetine

mahkum, mazlum uluslara verdiği umut ışıyla emperyalizme dünya çapında ağır bir darbe vurmuştur. Bu zafer, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ve Lozan Barış Antlaşması'nın askerî dayanağını oluşturmuştur.

Kaynakça

- Artuç, İbrahim. (1986). Büyük Taarruz. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Artuç, İbrahim. (1996). Zaferin Ayak Sesleri. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- ATASE, Büyük Taarruz Harp Tarihi Broşürü. (1997). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Belen, Fahri (1962). Büyük Türk Zaferi. Ankara: ATASE Genelkurmay Basımevi.
- Erikan, Cemal. (2006). Komutan Atatürk. İstanbul: İş Bankası.
- Erikan, Cemal. (2010). Kurtuluş Savaşı Tarihi. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Görgülü, İsmet. (1989). Sesli Belgelerden Harp Hatıraları. İstanbul: Harp Akademileri Yayını.
- Görgülü, İsmet. (1992). Büyük Taarruz. Ankara: ATASE, Genelkurmay Basımevi, <https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/buyuktaaruz.pdf>
- İnönü, İsmet. (1992). Hatıralar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karal, Enver Ziya. (1956). Atatürk'ten Düşünceler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KHO. (2002). Harp Tarihi. Ankara: Kara Harp Okulu Matbaası.
- Mustafa, Kemal (Atatürk). (2005). Nutuk. Ankara: Türk Hv. Kurumu İşletmesi Basımevi.
- Mustafa, Kemal (Atatürk). (2015). Nutuk. İstanbul: Kaynak Yayınları, https://sarizeybekokullari.com.tr/Mustafa_Kemal_Ataturk-Nutuk.pdf
- Niş, Kemal. (1968). Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C. II, Ks.6, Kitap 2, Büyük Taarruz, Ankara, ATASE, Genelkurmay Basımevi.
- Özakman, Turgut. (2005). Vahidettin, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele. Ankara: Bilgi.
- Pehlivanlı, Hamit. (2022). Trikopis (General Nikolas) 1868-1959. Atatürk Ansiklopedisi, <https://ata-turkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trikopis-general-nikolas-1868-1959/>
- Sarihan, Zeki. (1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşir, Bülent N. (1989). İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tolunay, Hasan ve Sancar, Ali. (1963). Türk İstiklâl Harbi Tedrisat Notları. İstanbul: Harp Akademileri Yayını.
- Turan Şerafettin. (1992). Türk Devrim Tarihi. Cilt II. Ankara: Bilgi Yayınevi.

BÜYÜK TAARRUZ'DA SÜVARİ KOLORDUSU'NUN HAREKÂTI

Aytekın CANTEKİN

Dr., (E) Tankçı. Albay, KHO, aytcantekin@gmail.com.

Giriş

5'inci Süvari Kolordusu, 9 Eylül 1922'de İzmir'i düşman işgalinden kurtaran birliktir. Bu birliğin, Büyük Taarruz ve sonraki takip harekâtı aşamasında önemli katkısı ve başarıları vardır. Büyük Taarruz'dan da önce Sakarya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki diğer muharebelerde genel olarak süvarilerin elde edilen sonuçlarda önemli katkısı olmuştur. Bu çalışmada, 5'inci Süvari Kolordusu'nun Büyük Taarruz ve sonrasındaki evrede harekâtı genel olarak ele alınacaktır. Konu ile ilgilenen asker kişilerin dışında daha çok kişinin kolaylıkla istifade edebilmesi açısından çalışmada askerî kısaltma kullanılmamıştır.

5'inci Süvari Kolordusu, Sakarya Savaşı'ndan sonra 14 Ekim 1921'de Batı Cephesi bünyesinde kurulmuş olan 1'inci Ordu birlikleri içerisinde yer almıştır. 1'inci Ordu'nun kuruluşunda 5'inci Süvari Kolordusu dışında 2'nci Kolordu, 6 ve 8'inci Tümenler ile Menderes Müfrezesi olarak anılan birlik bulunmuştur (Erikan, 2008; s.281). Böylece, daha önce grup olarak adlandırılan birlikler kolordular olarak teşkilatlandırılmıştır.

Süvari birliklerine personel yetiştirmek üzere Iğın'da bir nalbant mektebi, diğer bir deyişle biniçilik okulu açılmıştır. Nalbant mektebinde verilen eğitimlerle yetiştirilen personelin de dâhil olduğu yaklaşık 10 bin atlıya ulaşan 3 süvari tümeni, 1 Nisan 1922'de (Bazı kaynaklar bu tarihi 2 Nisan 1922 olarak belirtmektedir. Örneğin: Özdemir, 2019; s.289) Iğın Ilıca meydanında Başkomutan Atatürk'ün ve Cephe Komutanı İsmet İnönü'nün huzurunda büyük bir tatbikat ve geçit töreni yapmıştır. Bu tümenler 1'inci, 2'nci ve 14'üncü Süvari Tümenleridir (Altay, 1949; s.38-39). Büyük Taarruz'da Süvari Kolordusu'nun ana ast süvari birlikleri de bu tümenler olmuştur.

Büyük Taarruz planı, genel olarak asıl taarruz harekâtının Batı cephesinin güneyinde 1'inci Ordu tarafından yapılmasını, kuzeyde yer alan 2'nci Ordu'nun ise oyalama taarruzu yapması-

nı içermektedir. 26 Ağustos 1922 günü başlayan Büyük Taarruz'da Süvari Kolordusu'na, asıl taarruz birliği olan 1'inci Ordu cephesinin sol yanında (batısında) Sandıklı bölgesinde bulunarak düşman geri bölgesine taarruzlarda bulunması, düşman ihtiyat birliklerinin asıl taarruz bölgesine ulaşmasının ve müdahalesinin engellenmesi, düşman birliklerinin İzmir ile ulaştırma bağlantısının kesilmesi vazifeleri verilmiştir (Altay, 1949; s.40-41). Bu vazifelerden, süvari birliklerinin sürat özelliğinden azami istifade edilerek düşman geri bölgesinde harp düzenini bozucu faaliyette bulunulması, düşmanın ihtiyat birliklerini kullanmasının engellenmesi, lojistik ve ulaştırma hatlarının bozulmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Büyük Taarruz'da genel hatlarıyla Türk ordusunun gücü 8658 subay, 199283 er, 100352 tüfek, 2025 hafif ve 839 ağır makineli tüfek, 323 top, 5282 kılıç ve 10 teyyare iken Yunan ordusunun gücü 6564 subay, 218452 er, 90000 tüfek, 3139 hafif ve 1280 ağır makineli tüfek, 418 top, 1300 kılıç ve 50 uçaktır (ATASE, 1984; s.482-484; Ertan, 2012; s.142; Artuç, 2004; s.408). Süvari sayıları açısından kıyaslandığında ise Türk ordusunun 5 tümen ve yaklaşık 15000 personel mevcuduna karşılık Yunan ordusunun 1 tümen ve yaklaşık 3000 personel mevcudu bulunmaktadır (Altay, 1949; s.41). Büyük taarruzda iki tarafın kıyaslanmasında Türk tarafının belirgin olarak üstün olduğu tek unsurun süvari sayısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

5'inci Süvari Kolordusu komutanı Tuğgeneral Fahrettin Altay'dır. Fahrettin Altay, 1880'de İskodra'da doğmuştur. 1900'de Harp Okulu'nu, 1902'de Harp Akademisi'ni bitirmiştir. Balkan Savaşları ve 1'inci Dünya Savaşı'nda çeşitli görevler icra etmiştir (Artuç, 2004; s.446). 1919 yılı sonu, 1920 yılı başlarında Konya'da bulunan 12'nci Kolordu'nun miralay rütbesiyle komutanıdır. Bu görevinden, 1920 yılı Nisan ayı başında Ankara'ya götürülüşünden sonra istifa etmiştir. Yerine İsmet İnönü atanmıştır. Konya'da komutanlığı devir teslim töreninde 'bundan sonra İstanbul hükû-

metini değil Mustafa Kemal Paşa'yı tanıyacak, onun emrine tabi olacaksınız ve olacağız' şeklinde konuşunca aynı gün İsmet İnönü'nün durumu Ankara'ya telgrafla aktarmasıyla tekrar aynı Kolordu'nun komutanlığına atanmıştır (Altay, 1970; s.235). 6 Haziran 1920 tarihinde İstanbul'daki örfî mahkeme tarafından idama mahkûm edilmiştir. Millî Mücadele içerisinde ilerleyen zamanla birlikte Atatürk ve İsmet İnönü'nün Fahrettin Altay'a itimadı artmıştır.

Süvari Kolordusu ana ast birliklerinin komutanları ise 1'inci Süvari Tümeni komutanı Albay Mürsel Bakü, 2'nci Süvari Tümeni komutanı Yarbay Zeki Soydemir, 14'üncü Süvari Tümeni komutanı ise Yarbay Suphi Kula'dır (Altay, 1949; s.39). Kolordunun, tümenlerin her birinin 4'er dağ topu ve Kolordu bağlı birliklerinde ise 4 sahra topu olmak üzere 16 topu mevcuttur.

1922 yılı Ağustos ayı başında 5'inci Süvari Kolordusu Ilgın, Doğanhisar, Sultandağlı (İshaklı) bölgesinde bulunmaktaydı (Erikân, 2008; s.334). Büyük Taarruz planındaki vazifelerini yerine getirmek üzere süvari tümenleri 25 Ağustos 1922

günü saat 21'de belirlenen görev yerlerine intikallerine başlamışlardır. Bu genel bilgilerden sonra 26 Ağustos'tan itibaren Süvari Kolordusu'nun harekâtını gün gün incelemek yararlı olacaktır.

26 Ağustos 1922

26 Ağustos 1922 günü sabaha karşı 1'inci Tümen, kolbaşıyla Çayhisar mıntıkasına ulaşmış, toparlanma devam ederken Sincanlı, Düzağaç ve Çobanözü istikametlerinin keşfini yapmak üzere keşif kolları çıkarmıştır. Aynı vakitte 14'üncü Tümen, tekkol veya diğer adıyla hat düzeninde ilerlemeye devam etmektedir ve bir süre sonra Yörükmezari mıntıkasına ulaşip iâşe, sulama ve toparlanma faaliyetlerine başlamıştır. Kolordu Sahra Topçu Taburu ile telsiz istasyonunu da yanında bulunduran 2'nci Tümen, bütün gayretine karşın harekâtını yavaşlattığı için sahra toplarını ve telsizi bir noktada bırakarak ilerlemeye devam etmiş; sabah saatlerinde Çiğiltepe batısına ulaşmış, ancak topçu ateşine maruz kalarak Çayırhisar-Kırka arasındaki dağlık araziye yönelmiştir. Keşif kolları Beşkimse bölgesinde düşmanın telgraf hattı ile demiryolunu bozmuşlardır. Süvari

Kolordusu Komutanı Fahrettin Altay, keşif subaylarından birinin demiryolu balast taşlarından bir parçayı, üzerine tarih yazarak kendisine hediye gönderdiğini şükranla belirtmektedir (Altay, 1949; s.45-46). Genel cephe hattında Büyük Taarruzun 26 Ağustos 1922'de başlamasıyla sabah saatlerinde düşmanın uçaklarla yaptığı hava keşfine Süvari Kolordusu birlikleri de maruz kalmış, ancak arazinin sağladığı gizlenme imkânlarından süvariler mümkün olduğunca istifade etmeye çalışmıştır. Bu aşamada Kolordu Komutanı'nın maksadı, düşman ihtiyat kolordusunun Afyon güneyinde Yunan ordu cephesini takviye etmesine engel olmaktır ve bu maksatla birliklerini Ayvalı-Balmahmut istikametine yönlendirmektir. Bu çerçevede 1'inci Tümen Ayvalı, 14'üncü Tümen ise Düzağaç istikametine intikal emrini verir ve tümenler harekete başlarlar. Bu aşamada, Ordu Komutanlığı tarafından, Çiğiltepe'nin düşürülememesi üzerine Süvari Kolordusu'nun Kırka-Paşaköy istikametine taarruz etmesi emredilir. Süvari Kolordusu Komutanı, 1 ve 14'üncü Tümenleri intikale başlattığından ve onların döndürülmesi pratikte mümkün olamayacağından bu vazife, aslında çok yorulmuş durumda olan 2'nci Süvari Tümenine verilir ve bu tümen belirtilen istikamette taarruza başlar. Bu taarruz düşman ihtiyatlarının Çiğiltepe'yi takviye etmesini engeller. 26 Ağustos gecesine bu durumda girildi ve tümenler oldukları bölgelerde kaldılar (Altay, 1949; s.47). Fahrettin Paşa'nın bu değerlendirmesine ve hareket tarzına yönelik eleştiriler mevcuttur. 26 Ağustos'ta günün ilerleyen zamanlarında Ordu'nun Süvari Kolordusu'ndan talep ettiği Çiğiltepe'ye Kırka-Paşaköy istikametinden taarruz emrinin, Yunan Süvari Tümeni'nin çıkageleceği kaygısı ve Çiğiltepe'nin düşmeye mahkûm olduğu sanısı ile yorgun 2'nci Süvari Tümeninden sadece 2 alayı göndererek geçirildiği, dolayısıyla Süvari Kolordusu'nun Büyük Taarruz'un başladığı gün olumlu bir şey yapmamış olduğu iddiası mevcuttur (Erikân, 2008; s.357). Bu eleştirilere, ihtiyat birliklerinin, muharebenin daha başlangıcında vazifelerinin değiştirilerek ana temas bölgesinde

kullanılmasının ve muharebe güçlerinin tüketilmesinin uygun olmayacağı ile cevap verilebilir. Bu günden itibaren iase kolları geride kaldığından iase, olabildiği ölçüde köylerden sağlanmıştır. Düşman, genel taarruzun büyüklüğünü ve muharebe sahasındaki durumu 26 Ağustos'ta ancak anladığından takviye veya ihtiyat birliklerle gerçek karşılaşmaların ertesi gün olacağı tahmin edilebilir veya beklenebilir bir durum olmuştur.

27 Ağustos 1922

27 Ağustos sabahı 2'nci Tümen, bir gün önce aldığı ve temasta sürdürdüğü vazifesine devam etti. 1'inci Tümen ise Balmahmut'a gelen düşman birlikleri ile muharebeye tutuştu. Kolordu karargâhı, sabah saatlerinde düşmanın ilk hat müstahkem mevzilerinin düşürüldüğü haberini aldı. Kolordu Komutanı, bu aşamada en öncelikli vazifenin, düşmanın muhtemelen Resulbaba-İlbulak Dağı-Dumlupınar olması tahmin edilen ikinci bir savunma hattını tesis etmesine ve toparlanmasına engel olmak olduğunu düşündü. Bu esnada Ordu karargâhı ile olan telefon irtibatı da kesildi. Kolordu Komutanı, yukarıda açıklanan vazife değerlendirmesi çerçevesinde kuzeye, İlbudak Dağı'na doğru bir çevirme yapmayı uygun gördü (Altay, 1949; s.47). Ancak, İlbudak Dağı'na ulaşabilmek ve aynı zamanda düşmanın Uşak'ta bulunan ihtiyat süvari tümenine karşı hazır bulunmak ve demir yolunu kontrol etmek için kritik arazi arızası durumunda olan Bakırcık tepesinin elde bulundurulması gerekliydi. Bu nedenle 2'nci Tümen Akçaşar'a, 14'üncü Tümen ise Bakırcık tepesine yönlendirildi. Kolordu karargâhı 2'nci Tümeni takip etmeye başladı. 2'nci Tümen Akçaşar'a vardı, düşmanın hat muhafızı birlikleriyle muharebeye tutuştu, 2'nci Süvari Alayı ile Küçükköy istasyonunu ele geçirdi.

Taarruzun başladığını Konya'da hastanede yatar iken haber alan ve hastaneden ayrılarak 27 Ağustos'ta birliğini arazide bulan, Kolordu Komutanından en ileri hatlarda görev talep eden İzmirli

Teğmen Yıldırım Kemal de temas hattındaki birliğe katılışından iki saat kadar sonra Küçükköy istasyonuna hücum ederken 4 subay ve 30 erle birlikte şehit olmuştur. Küçükköy istasyonunun adı daha sonra bu olay anısına Yıldırım Kemal istasyonu olarak değiştirilmiş, 1966'da ise istasyon çevresi Yıldırım Kemal Şehitliği olarak düzenlenmiştir (Wikipedia, 2022). Yıldırım Kemal İstasyonu ve Şehitliği, günümüzde Afyonkarahisar şehrinin Sinanpaşa ilçesi Yıldırım (eski adı Küçükköy) köyünde bulunmaktadır.

27 Ağustos'ta düşman ihtiyat süvarileri ile bir karşılaşma yaşanmamıştır. İlbulak dağına ulaşan keşif kolları bölgede düşman bulunmadığını bildirmiştir. Geride kalan sahra topçu taburu ve telsiz arabaları Çayhisar'a yaklaşmışlardır. Güneşin batımından sonra 2 ve 14'üncü tümenler kuzey istikametinde ilerlemeye başlamışlardır. 2'nci Tümen İlbulak dağına aştı. Kolordu karargâhı da Ulucak köyüne ulaştı. 2'nci Tümeni takip etmesi emredilen 14'üncü Tümenin gece gelemediği Fahrettin Altay tarafından belirtilmektedir (1949: s.50). Bu intikallerden amaç, ertesi gün Eğret, Resulbaba ve Eğret kuzeyi bölgelerine el atmaktır.

28 Ağustos 1922

2'nci Tümen birliklerinin bir kısmı (iki alay) gece intikali sırasında farklı bir yoldan giderek Çatalçeşme istikametinde ilerlemişler ve Afyon'dan Kütahya'ya çekilmekte olan düşman otomobil kolu ve piyade birliklerine rastlamışlar ve geri çekilmek durumunda kalmışlardır. Daha sonradan belirtilen piyade birliklerinin General Trikopis'in karargâhı ve çevresindeki birlikler olduğu anlaşılmıştır. 2'nci Tümenin diğer alayları ise planlandığı gibi Eğret istikametine ilerlemiş, burada aralarında General Diyenis'in de bulunduğu düşmanın başka bir çadırli ordugâhına rastlayarak hücum etmiş, ancak düşman topçusunun yoğun ateşi ile geri çekilmişlerdir. 2'nci Tümen ciddi zayıyla karşılaşarak İlbulak dağına doğru çekilip alaylarını birleştirmiş, öğleden sonra Ulucak köyünde toparlanmıştır. Bir gün önce gece intikalinde geciken 14'üncü Tümen gece düşman ateşine maruz kalıp sabah olduktan sonra Ulucak'a ulaşabilmiştir. Düşmanın Uşak demiryolu kuzeyinden batıya doğru çekilmekte olduğu anlaşıldığından 14'üncü Tümen'in Eğrete gönderilmesi yerine Ulucak güneyindeki Kozluca tepelerine

rini tutması vazifesi verilmiştir. Bu arada 14'üncü Tümen'in bir Alayı ile Kolordu Topçu Taburu ve telsiz arabaları 1'inci Tümen bölgesinde kalmış, kuzeye ilerleyememişlerdir. Bu arada Resulbaba ve İlbulak dağı bölgesinden çekilen düşman birlikleri Ulucak bölgesine yaklaşmışlardır. Oluşan tehlikeli durum karşısında 2'nci Tümen, 14'üncü Tümen ve Kolordu karargâhı Beşkarış köyüne çekildiler. Zayıf durumda bulunan 2'nci Tümen buradan da Kurtköyü'ne gönderildi. Düşman akşam üzeri Ulucak köyüne girdi ve köyü yaktı (Altay, 1949; s.51-52). Kolordu birlikleri çekilen düşman birliklerinin arasında kalmış durumdaydı ve 1'inci Tümenle, Kolordu Topçu Taburu ve telsiz arabalarıyla, 14'üncü Tümenin bir alayı ile irtibatı mevcut değildi. Emir ve vazife verilebilmesi için durumun aydınlatılmasına ihtiyaç vardı.

29 Ağustos 1922

Sabah Dumlupınar'a doğru çekilen düşman unsurları ile irtibat tesis etmek ve hücum etmek maksadıyla daha zinde olan 14'üncü Tümen Çırılalık istikametine yönlendirildi. Bu arada kuzey istikametinden Altıntaş'a doğru ilerleyen 2'nci Ordu emrindeki mürettep süvari tümeni ve piyadeleri ile 5'inci Süvari Kolordusu birlikleri birbirlerine çok yaklaştılar. Ancak 2'nci Ordu karargâhı mürettep süvari tümenini tekrar kuzeye yönlendirdi. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, öğleden sonra 14'üncü Tümenin yanına gittiğini ve Çal köyü kuzeyindeki tepeden yaptığı keşifte düşmanın batıya doğru çekildiğini gördüğünü belirtmektedir (1949; s.53). 14'üncü Tümene Çalköy'den çekilen düşman kollarına hücum etmesi emri verildi. Ancak bu tümenin topçu bataryasının otuz mermisi kalmıştı. Çekilen düşman unsurlarının arasına akşam saatlerinde kılıçla dalan birliklerin içinde bölük komutanlarından Şekip Yüzbaşı gibi şehit olanlar oldu. Bahsi geçen bölge ertesi gün Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yaşandığı mevkidir. Bu arada 1'inci Süvari Tümeni Beşkarış'a ulaşmış ve Kolordu karargâhı ile iki gün sonra tekrar irtibat tesis etmiştir. Or-

taya çıkan yeni durum ve düşman birliklerinin Murat Dağı ormanlarına saklanması karşısında Kolordu Komutanı, Kolorduyu, düşmanın geri çekilme yolunu kesmek üzere Murat Dağı kuzeybatısında Belova gediğine yönlendirmeye karar vermiştir. 14'üncü Tümene Şıhları tutmak üzere gece intikal emri verilmiştir. 2'nci Tümene sabaha karşı hareketle Tokol'a varması emri verilmiştir. 1'inci Tümen ise gece Yağcılara intikal edecektir. 29 Ağustos gecesi Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, sıtma nöbeti geçirerek istirahata çekilmek zorunda kalmıştır (Altay, 1949; s.54). Muharebenin ulaştığı kritik bir aşamada Fahrettin Altay, bir gece istirahat etmek durumunda kalmış ve ancak ertesi akşam komutayı tekrar devralabilmiştir.

30 Ağustos 1922

Sabah saatlerinde bölgeye ulaşan Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa, Fahrettin Altay'dan Kolordu'nun harekâtı hakkında bilgi almıştır (Altay, 1949; s.54). Genelkurmay Başkanı ayrıca, muharebedeki son durum hakkında aydınlatıcı bilgiler aktarmıştır. Ayrıca tümenlerin Başkomutan'ın niyetine ve Cephe Komutanlığı'nın planlamasına uygun olarak Kızılağaç deresi gönderildiğini öğrenerek müdahalede bulunmamıştır (Erikân, 2008; s.369). Fahrettin Altay, 30 Ağustos akşamı tümenlerinin olduğu Aslanlar'a 61'inci Tümen Komutanı Albay Salih Omurtak'ın kendisine sağladığı bir araba ile ulaşmıştır. Bir önceki gece (29 Ağustos'u 30 Ağustos'a bağlayan gece) aldığı emir çerçevesinde Belova gediğini kesmek için Şıhlar'a ulaşan 14'üncü Tümen, gediği kontrol eden Saraycık köyünün ve çevresindeki ormanların düşman tarafından tutulduğunu keşfederek düşmana hücum etmiştir. Tokol'a varan 2'nci Tümen de bu temas hakkında bilgilendirilince Belova gediğine doğru intikalle gedik bölgesindeki düşman sıkıştırılmış ve yoğun bir muharebe karanlık basıncaya kadar devam etmiştir. Aslanlara ulaşan Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, durum hakkında bilgilendirilince ertesi gün için şu vazifeleri vermiştir (Altay, 1949; s.55): 14'üncü Tümen, düşmanı

etkisiz hâle getirmek maksadıyla Belova gediğine taarruza devam edecek, 2'nci Tümen Çukurevren'e, 1'inci Tümen Cebrail köyüne intikal edecek ve 2'nci Tümenle irtibatta olarak Gediz vadisini kapatacaktır.

Bu arada 30 Ağustos'ta, 5'inci Süvari Kolordusu'nun bir gün önce, yani 29 Ağustos'ta bulunduğu mevkiller civarında Başkomutanlık Meydan Muharebesi yaşanmış, Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat taktik sevk idaresinde büyük bir zafer kazanılmış, Yunan ordusu bozguna uğratılmıştır. Bu bozgundan sıyrılabilen düşman birliklerinin Kızılağaç deresi kesilerek engellenebileceği, bu vazifeyi ise 61'inci Tümen veya Süvari kolordusu Tümenlerinin yapabileceği, ama yapılmadığı eleştirileri, hatta muharebelere seyirci kaldığı iddiaları mevcuttur (Erikân, 2008; s.372, 373). 5'inci Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Altay'ın bir önceki geceyi hasta geçirmiş ve birliklerine öğleden sonra ulaşmış olmasının yanı sıra düşman Süvari birliğine henüz rastlanmamış olması da hatırla tutulmalıdır.

31 Ağustos 1922

Bugünkü muharebe harekâtı sırasında Belova gediği bölgesi ve Murat Dağı ormanları bölgesinde çok sayıda Yunan askeri tümenler tarafından esir edilmiştir. Yunan ordusu bozguna uğradığından düzensiz ve büyük çoğunlukla emir komuta

olmaksızın askerler hayatlarını kurtarabilmek için kaçmaya çalışmaktadır. Bunların bir kısmının ise Uşak istikametine doğru kaçabildiği veya kaçmaya çalıştığı belirtilmektedir. Esir bir Albay, bunlar arasında General Trikopis, General Diyenis ve tümen komutanlarının bulunduğunu belirtmiştir. Uşak'a doğru kaçanları daha batıdan durdurmak maksadıyla akşam saatlerinde 1'inci Tümene Hamidiye Hanı'na ulaşarak Uşak yolunu tutması, 2'nci Tümenin 1'inciyi takip etmesi, 14'üncü Tümenin de Gediz güneyine intikal etmesi emirleri verildi (Altay, 1949; s.55-56). 5'inci Süvari Kolordusu, mevcut durum değerlendirmesi ile düşmanın geri çekilmesine mahâl vermeden etkisiz hâle getirilmesini amaçlamıştır.

Bu arada 31 Ağustos akşamı 20.30'da 1'inci Ordu Komutanlığı'nın Süvari Kolordusu için Selendi-Alaşehir doğrultusunda ilerleme hususunda telsizle verdiği emrin İstanbul'daki İngiliz telsizince dinlenip Yunanlılara aktarıldığını da belirtmek gerekir (Erikân, 2008; s.374,378). İngilizler, telsizle yayımlanan emirleri mümkün olduğunca öğrenip Yunanlılara aktarmıştır.

1 Eylül 1922

31 Ağustos akşamı verilen emirler tümenler tarafından 1 Eylül günü icra edildiler, yeni düşman askerleri esir alındı, bir kısım düşman teçhizatı ele geçirildi ve hedef bölgelere ulaşıldı. Süvari kolo-

dusu karargâhı da Gediz'e ulaştı ve harekâtın akışı içinde o güne kadar fırsat bulunamayan iâşe ile ilgili tedbirleri aldı. Uşak'ın alındığı haberi ulaşınca Kolordu Komutanı yeni istikamet olarak Alaşehir Ovası'nı belirledi. Buraya giden yolların şartları kötü ve dağlık araziden geçmekte idiler. Kolordu Komutanı tarafından tümenlere Alaşehir Ovası'na ulaşmak maksadıyla şu istikametler verildi (Altay, 1949; s.56): 1'inci Tümen Silindi'ye, 2'nci Tümen Derbent'e, 14'üncü Tümen Orhanlar'a ulaşacaktır.

2 Eylül 1922

Bugün, 2'nci Tümen rastladığı bir düşman müfrezesini imha etmiştir. Kolordu karargâhı hâlen düşman süvari tümenine rastlama olasılığını dikkate almakta ve onu aramaktadır. Tümenler, 1 Eylül'de aldıkları emir ve intikal güzergâhları çerçevesinde intikal etmektedirler.

3 Eylül 1922

2'nci Süvari Tümeni, 3 Eylül günü Kula'ya ulaşmıştır ve kaçan düşman askerlerinin bu esnada diğer yerleşim yerlerinde benzerini yaptığı gibi kasabayı yakma girişimini engellemiştir. 2'nci Süvari Tümeni Komutanı, Kula'ya yaklaştığı sırada Ordu Karargâhı'ndan 5'inci Süvari Kolordusu'na gönderilen yazılı bir emri okuyup öğrenmiş ve daha sonra emri Kolordu Komutanlığı'na göndermiştir. Bu emir, Kolordunun 4 Eylül akşamı Alaşehir batısına ulaşmasını emretmektedir. Bunun üzerine 2'nci Süvari Tümeni, Kula'da kısa bir istirahatten sonra Alaşehir istikametinde intikali ne devam etmiştir. Bazı düşman unsurlarına rastlasa da temasa geçmeden gece Mendur Köyü'ne varmıştır. 1'inci Tümen ise Kolordu karargâhı ile birlikte akşam saatlerinde Kula'ya ulaşmıştır. Takipte olan 14'üncü Tümen Kula'dan devam ederek Menye'ye gece ulaşmıştır. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay, aldığı emir çerçevesinde 1 ve 14'üncü Tümenlere 3'ünü 4'üne bağlayan gece yarısı Salihli istikametinde intikale başlamaları em-

rini vermiştir. 2'nci Tümen ise Alaşehir batısından geçerek Salihli'ye ilerleyecektir (Altay, 1949; s.56-57). 2'nci Tümen hâlihazır durumu ve Ordu Komutanlığı'nın emri dikkate alınarak ilerleyiş istikameti belirlenmiştir.

Kula'da bulunan bu akşam ve gece saatlerinde doğrudan Cephe Komutanlığı'ndan alınan emirler Kolordu karargâhına ulaşmıştır. Bu emirlerin birine göre 5'inci Süvari Kolordusu, 1'inci Ordu emrinden çıkarılarak doğrudan Cephe Komutanlığı emrine bağlanmış ve İzmir istikametine ilerlenmesi ve boş bulunursa ele geçirmesi emredilmiştir. Cephe Komutanı İsmet İnönü Paşa'nın kendi el yazısı ile yazdığı bir diğer emirde ise, Kolordu Komutanı Fahrettin Altay'ın bir yıllık rütbe bekleme süresinin dolacağı on iki gün sonra ferikliğe yani tümgeneralliğe terfi ettirildiği, süvari tümen komutanlarının rütbelerinin birer derece terfi ettirildiği ve süvarilere takdirleri belirtilmiştir (Altay, 1949; s.57-59). İsmet İnönü, Büyük Taarruz ile Başkomutanlık Meydan Muharebesi aşamasında ciddi katkı sağlayan, sonrasında ise yorgunluğa ve lojistik sorunlara bakmaksızın çok süratli bir ilerleyiş kaydeden Süvari Kolordusu'na, el yazısı ile yazdığı söz konusu emirdeki ilk cümlesinde belirttiği gibi ('süvarilerinize borcumuzu ödeyeceğiz') karşılık vermek istemiştir. Tümen komutanlarından Mürsel Bakü generalliğe, Zeki Soydemir ve Suphi Kula ise albaylığa terfi etmişlerdir.

4-5 Eylül 1922

Tümenler, 3 Eylül günü aldıkları emir kapsamında Salihli civarı bölgesine yaklaşmışlardır. Diğer taraftan, İzmir istikametinde ilerleyiş için eksikliklerin giderilmesi ve iâşenin tamamlanması da gündemlerinde olmuştur. İzmir hedefine ulaşmak için 1'inci Tümen 50, 2'nci Tümen 45, 14'üncü Tümen 35 kilometrelik intikal mesafesi verilmiştir. Kolordu karargâhı da 1'inci Tümenle hareket etmiştir. 1'inci Tümen'in öncüye memur alayı Salihli kasabasını geçmiş ve istasyona ulaş-

mış, istasyonu da ele geçirmiştir. Yapılan 50 kilometrelik yürüyüşün yorgunluğu ile hedefe ulaşmanın sevinci sırasında Salihli'nin doğusunda artık düşman kalmadığı düşüncesinin de mevcut olduğu belirtilmektedir (Altay, 1949; s.59-60). Bu kadar hızlı ilerleyen bir harekât sırasında geride çekilen düşman unsurlarının olmaması olası değildir.

Bahse konu öncü süvari alayı, bu aşamada Alaşehir istikametinden düşmanın baskınına uğruyor ve istasyonu terk etmek durumunda kalıyor. Bu durumun ortaya çıkışı askerlik açısından değerlendirildiğinde, Tümenin intikalinde öncü ile büyük kısmın arasındaki mesafenin olması gerekenden çok açılması ile istasyonun ele geçirilmesi/ ele geçirildikten sonra savunma için gerekli tertip ve düzenin alınmasında eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki makineli tüfeklerin atlardan indirilmediği ve savunma için tertiplenilemediği/tertiplenmeye fırsat bulunamadan düşman baskınına uğrandığı, baskına uğrayınca reaksiyon gösterilemediği anlaşılmaktadır.

2'nci Tümenin de bu olaydan hemen önce sabah saatlerinde Dereköy'de düşmanla temasa girdiği, arazinin elvermemesi nedeniyle atlardan inerek piyade olarak muharebe ettiği, bu esnada atların düşman topçu atışı ile dağıtıldığı, dolayısıyla harekâtının aksadığı anlaşıyor. Dereköy'den Salihli'ye çekilen Yunan askerlerini taşıyan trenin ise Salihli istasyonunu tekrar ele geçiren birlik olduğu (Plastiras müfrezesi) Kolordu Komutanlığı tarafından daha sonra tespit edilmiştir. 1'inci Tümen ile 14'üncü Tümen yönlendirilerek Salihli istasyonu tekrar ele geçirilmiş ve ciddi zayıat neticesinde düşman çekilmeye mecbur bırakılmıştır. İki tümen ve karargâh geceyi burada geçirmiş, iye temin edilmiş ve yangınlar söndürülmüştür. 2'nci Tümenin de tekrar toparlandığı ve Dereköy'ü geçtiği öğrenilmiştir (Altay, 1949; s.60-61). 5 Eylül 1922 tarihinde Salihli'nin düşman işgalinden kurtarılmasında şehit olan 1'inci Tümeni askerleri için Tren İstasyonu yanında Salihli Şe-

hitliği ve Şehit Mehmetçik Anıtı bulunmaktadır (Kültürenvanteri.com, 2022). Böylece 5'inci Süvari Kolordusu, İngiliz General Milen'in Yunanlıların Manisa'yı işgalinden sonra batıdan savunulması kolay, doğudan geçilmesi zor Milen Hattı'na ulaşmış oluyordu.

6 Eylül 1922

Arazinin sarp ve savunmaya imkân sağlayan yapısı nedeniyle Fahrettin Paşa, 2'nci Tümene Dereköy batısından Salihli üzerinden ırmak vadisini takip etmesi, diğer tümenlere de Bintepele istikametinde ilerlemesi emrini verdi. Bintepele mevkiine yaklaşılrken düşmanın topçu ateşine maruz kalındı. Bunun üzerine 2'nci Tümene de Bintepele'ye yönelmesi emri verildi. Düşmanın bir savunma hattı tesis etmekten ziyade çekilirken artçı birlikleriyle muharebe etmeye çalıştığı anlaşıldı. Bu arada 2'nci Tümen yerine ırmak boyunca gönderilen Kolordu Muhafız bölümü tarafından Sart tren istasyonunun kontrol altına alındığı öğrenildi. Düşmanın daha kuzeyden, Bandırma Balıkesir demir yolu ile takviye getirmesi ihtimaline karşı Akhisar'a bir süvari bölümü gönderildi. Kolordu Komutanı Fahrettin Altay Paşa, atlarda ve askerlerde ciddi yorgunluk emareleri gördüğünü belirtmekte, ayrıca cephe kalmadığından kılıç kullanılmasını emrini verdiğini belirtmektedir (Altay, 1949; s. 62). Ertesi gün için de tümenlere Müteveli, Koldere ve Sinirli istikametlerinin emredildiği belirtilmektedir.

7 Eylül 1922

6 Eylül'de verilen emir çerçevesinde tümenler intikallerini ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan yaptılar. Akhisar'a giden bölük, Dikili bölgesinde düşman birlikleri olduğunu ve bunların Bandırma-Balıkesir istikametinden gelen demiryolu köprülerini imha ettiği istihbaratını karargâha ulaştırdı. Kuzeyden büyük bir düşman takviyesinin planlanmadığı anlaşıldı. Düşmanın İzmir'i elde bulundurmak maksadıyla, Menemen, Mani-

sa, Nif boğazlarında son bir savunma hattı kurmaya çalışılabileceği değerlendirildi. Söz konusu boğazların bulunduğu arazi süvari harekâtına uygun bölgeler olmadığından piyadeye bırakılması uygun görüldü. Düşmanın diğer bir hareket tarzı, Menemen bölgesinde toparlayacağı unsurlar ile İzmir istikametinde ilerleyecek büyük kuvvetlere yandan (kuzey istikametinden) karşı taarruz yapması idi. Buna karşı tedbiren Kolordu'nun büyük çoğunluğuyla Manisa ve Menemen boğazlarına ilerlemesi, Nif boğazını keşfetmek için de 1'inci Tümen'den 1 süvari alayı görevlendirilmesi uygun görüldü. (Altay, 1949; s. 63). Ertesi gün için de 1'inci Tümen'e Manisa, 2'nci Tümen'e Manisa batısında Hozos, 14'üncü Tümen'e de Hamidiye istikamet olarak emredildi.

8 Eylül 1922

Tümenler küçük mukavemetleri bertaraf ederek istikametlerine öğle vakti ulaştılar. Kolordu karargâhı da yanmış, hatta hâlen yanmakta olan Manisa'ya ulaştı ve idarenin tesisini sağladı. Fahrettin Paşa, öğleden sonra yazdırdığı emirde 2 ve 14'üncü Tümenlerin Menemen boğazından, 1'inci Tümen'in de Manisa boğazından hareketle 9 Eylül sabahı İzmir'e girmelerini emrettiğini belirtmektedir. Ancak 2'nci Tümen 7 Eylül'de emredilen Horoslu'ya vardıktan sonra çekilen düşmanı takiple Manisa boğazından geçmiş ve Sabuncubeli yakınına kadar ulaşmış durumdadır. 1'inci Tümen'in de Sabuncubel mevkiine yaklaştığı öğrenilince, 1 ve 2'nci Tümenlerin Sabuncubel'den, 14'üncü Tümen'in ise Menemen boğazından İzmir'e yürümesi uygun görüldü (Altay, 1949; s. 64). 14'üncü Tümen gece Menemen boğazını geçerek Menemen'e yaklaşmıştır.

9 Eylül 1922

9 Eylül 1922 İzmir'in 5'inci Süvari Kolordusu tarafından kurtarıldığı şanlı bir gün oluyor. Bu tarihte Sabuncubel tepelerinden İzmir boğazını ilk gören 2'nci Tümen, 20'nci Alay, 4'üncü Bölük'ten

Teğmen Enver olmuştur. 2'nci Tümen Mersinli yolundan İzmir'e, 1'nci Tümen ise daha güneyden (ilerleme istikametinde soldan) ilerleyerek Kadifekale'ye doğru ilerliyor. Halkapınar köprüsü geçilince Tuzakoğlu fabrikasından açılan ateşte dört Mehmetçik şehit oluyor. Bu arada tüm tümenlerin hükûmet konağına doğru ilerleyişi devam ediyor. Bu arada kaçmakta geç kalan binlerce sayıda Yunan askeri birlikler tarafından esir alınıyor. Pasaport mevkiinde bir manga kadar İngiliz deniz askeri geçmekte olan birlikleri selamlıyor. Terkedilmiş hükûmet konağına ilk varan, bir el bombası ile az evvel yaralanmasına bakmayarak ilerleyişini devam ettiren Yüzbaşı Şeref veya Şerafettin oluyor ve bayrağı öperek saat 10.30'da direğe çekiyor. Başka bir istikametten şehir merkezine gelen 1'nci Süvari Tümeni'nden 14'üncü Alay öncüsü Zeki Yüzbaşı (daha sonra Hava Orgenerali Zeki Doğan) da Konak Komutanlık binasına bayrak

çekiyor (Erikân, 2008; s.379-380; Altay, 1949; s. 65-67). Binbaşı Reşat ise Kadifekale'ye bayrak asıyor. 2'nci Tümen Komutanı Albay Zeki Soydemir hükûmet konağına ulaşıyor, sevinçle karşılanıyor, idarenin kuruluşunu ilan ediyor. 1'nci Tümen Komutanı General Mürsel ise körfezdaki Fransız zırhlısının telsizinden Ankara'ya İzmir'e girildiği müjdesini veriyor (Altay, 1949; s. 67-68). Kolordu karargâhı İzmir Komutanlık binasına ulaşıp yerleşiyor. Gece yarısına kadar şenlik yapılmasına müsaade ediliyor. Süvari kolordu Komutanı Fahrettin Altay Paşa, baba ocağı memleketinde mahsur kalmış olan annesi ile kucaklaşıyor.

10 Eylül 1922 ve sonrası

10 Eylül günü Başkomutan Atatürk ve diğer komutanlar İzmir'e geldiler ve Türk halkının büyük sevinci ile karşılandılar. Süvari kolordusu, veri-

len emir çerçevesinde şehrin komutasını 1'inci Kolordu Komutanı'na teslim etti ve Menemen bölgesine intikal ve toparlanma için hazırlık yapmaya başladı. Ancak, Aydın ve Ödemiş bölgesinde toparlanan bazı düşman birliklerinin toparla ateş açarak saldırı girişiminde bulunması üzerine Süvari Kolordusu'nun bu saldırıyı bastırması emri alındı. Bu emir yerine getirildikten sonra 2'nci Süvari Tümeni Karşıyaka'ya gönderildi ve onun yerine 3'üncü Süvari Tümeni emre alındı. Bu teşkilatlanma Urla ve Çeşme istikametinde taarruzla İzmir batısındaki yarımada'nın düşmandan temizlenmesi emredildi. Bu vazifede 16 Eylül 1922 sabahı Çeşme kasabasına girilerek yerine getirildi. Bundan sonra Süvari kolordusu Akhisar, Kırkağaç, Soma, Bergama bölgesinde konuşlanmış ve Lozan Barış Anlaşması'ndan sonra lağvedilmiştir. Altay, Süvari Kolordusu'nun muharebe zayıyatının 53 subay, 700 er, 1200 kadar hayvan

olduğunu belirtmektedir (Altay, 1949; s.71-72). 5'inci Süvari Kolordusu'nun Büyük Taarruz'da 25 Ağustos 1922 gecesi intikallerle başlayan fiili muharebe harekâtı, 16 Eylül 1922 günü Çeşme'de sona ermiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

5'inci Süvari Kolordusu'na, başlangıçta, asıl taarruz birliği olan 1'inci Ordu cephesinin batısında Sandıklı bölgesinde bulunarak düşman geri bölgesine tarruzlarda bulunması, düşman ihtiyat birliklerinin asıl taarruz bölgesine ulaşmasının ve müdahalesinin engellenmesi, düşman birliklerinin İzmir ile ulaştırma bağlantısının kesilmesi vazifeleri verilmiştir. Kolordu, Büyük Taarruz'un başlamasından sonra, her aşamada yeni emirler almakla birlikte 31 Ağustos tarihine kadar bu vazifeleri de aklının bir kenarında tutarak hareket etmiştir. Yunan kuvvetlerinin ihtiyat birliklerinden biri olarak düşman Süvari Tümeni'ni gözetlemiş ve kendini ona göre hazırlamıştır. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Fahrettin Altay'ın anılarından (1949, 1970) bu durum anlaşılmaktadır.

Kolordu'nun, Büyük Taarruz aşamasında günlük olarak talep edilen emirlere verdiği reaksiyonları ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde çemberin tam olarak kapatılması konusunda ağır kaldığı ve fazla temkinli davrandığı eleştirileri günümüzden bakarak yapılabilir. Ancak ihtiyat

ve benzeri vazifeler alan komutanların, muharebelerin devamını ve bir sonraki aşamayı dikkate alarak eldeki gücü tümüyle elden çıkartabilecek kararlardan kaçınmaları normal karşılanmalıdır. Ayrıca, Süvari Kolordusu'nun, Büyük Taarruz başladıktan sonra telsiz irtibatının ciddi bir süre mevcut olmadığını, Fahrettin Paşa'nın bu günlerde rahatsız olduğunu ve bir geceyi tam istirahatte geçirmek durumunda kaldığını, ikmal ve iaşe sorunlarının büyük ölçüde olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca, düşmanın tren ve telgraf hattının taarruzun ilk zamanlarında kesilmesi, komuta kademmesine ait konvoylara saldırılar düzenlenmesi ve komuta etme kabiliyetinin aksatılması gibi hususlar Süvari Kolordusu birlikleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrası ise düşmanı takip harekâtının hızı ile İzmir'in farklı kollardan ele geçirilmesi harekâtı ise her türlü takdirin ötesindedir. Bu süvari harekâtının hızı, modern dönemde dünya süvari birlikleri tarihi açısından en hızlılardan biridir.

5'inci Süvari Kolordusu, Büyük Taarruz ve sonrasında icra ettiği ve başardığı harekâtla, kendinden sonra Türk ordusunda yetişen süvarilere ve tankçılara, mekanize birlik komutanlarına, subaylarına, astsubaylarına, erbaş ve erlerine gurur ve ilham vermiştir.

Kaynakça

- Altay, F. (1949). İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu. İstanbul: İnsel Kitabevi.
- Altay, F. (1970). 10 Yıl Savaş, 1912-1922 ve Sonrası. İstanbul: İnsel Yayınları.
- Artuç, İ. (2004). The Rebirth of A Nation: The Turkish War of Independence. Cilt 2, İstanbul: Kastaş Publications.
- ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı). (1984). TSK Tarihi: TBMM Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923). Cilt IV, Kısım I, Ankara: Gnkur. ATASE Yayınları.
- Atatürk, M.K. (2005). Söylev. Cilt I-II, Hazırlayan: H.V.Velidedeoğlu, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Erikân, C. (2008). Kurtuluş Savaşı Tarihi. Hazırlayan: R.Akın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ertan, T.F. (Ed.) (2012). Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

BÜYÜK TAARRUZ'DA HAVA KUVVETLERİ

Hüseyin FAZLA

Dr., STRASAM Direktörü, huseyinfaz-
la65@gmail.com, ORCID Nu. 0000-0002-
5935-1978

Giriş

İstiklal Harbi boyunca elde mevcut kısıtlı sayıdaki uçucu ve uçakla, ordunun gözü-kulağı olan taktik keşif uçuşları icra edilerek kara harekâtına destek verilmiş ve böylece büyük taarruzda Yunanların kesin yenilgisinde sınırlı hava gücünden yararlanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerin Büyük Taarruz esnasında sahip olunan hava gücündeki uçak, mühimmat ve uçucu sayısına etkisi büyük olmuştur. Mondros Antlaşması'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan arda kalan hava birlikleri başlıca beş istasyonda toplanmıştır. Bu istasyonlar; Osmanlı havacılığının merkezi kabul edilen İstanbul Yeşilköy'le birlikte İzmir (Seydiköy ve Güzelyalı), Konya, Elâzığ ve Erzurum idi.

İstanbul'a İngiliz ve Fransız birliklerinin gelmeye başlamasıyla birlikte, Genelkurmayın aldığı karar gereği, Yeşilköy'deki tüm hava birliği Anadolu yakasındaki Maltepe Tayyare İstasyonuna taşınmıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgaliyle birlikte, işgal kuvvetleri bu istasyondaki 45 uçağın bulunduğu hangarları 12 Haziran 1920 tarihinde bombalamış, yakmıştır (Çetinkaya, 2011, s.205). Bu durum, Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir hava

gücünden mahrum kalınmasına neden olmuştur. Yunan işgaliyle birlikte İzmir'deki tayyareler zaten kaybedilmişti. Böylece, diğer üç istasyondaki az sayıdaki çoğu kırık-dökük durumdaki uçaklarla Millî Mücadele'nin uçak ihtiyacının karşılanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Ankara Hükümeti'nin Hava Teşkilatını Kurması

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Millî Mücadele'de, hava gücünü yeniden yapılandırma ihtiyacı görülmüştü. İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip eden Ankara Hükümeti, 13 Haziran 1920 tarihinde bir yazıyla Anadolu'da bir hava teşkilatını kuracak ilk adımı atmıştır. Eskişehir ve Erzurum'da yeni tayyare istasyonları kurulmuştur (Çetinkaya, 2011, s.206). Osmanlı teşkilatından kalma Konya istasyonu korunmuştur. Burası Anadolu'daki mücadeleye katılmak için ülkenin her tarafından gelen havacıların toplanma yeri ve tüm uçakların bakım merkezi olarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Başlangıçta Erzurum'da çoğu Rus yapısı işe yaramaz 13 uçak, Konya'da ise çoğu uçamayan 13 avcı ve 4 keşif uçağı olmak üzere 17 uçak vardı (Doğanay, 2011, s.231).

Konya İstasyonundaki tamir atölyesi, eski uçaklardan çıkarılan parçaların kullanımıyla mümkün olduğunca çok sayıda uçağı faal etmiş ve bu uçakları havacıların kullanımına vermiştir. Özellikle motor eksikliği ve uçak kanadını örten bezleri kaygan hale getiren, uçağı yağmurdan koruyan “emayit” yokluğu, uçakların tamirinde ciddi aksaklıkların yaşanmasına neden olmuştur (Çetinkaya, 2011, s.207).

Kurtuluş Savaşı'ndaki cephelerin ihtiyaç duyduğu uçaklar, havacı ustaların özverili gayretleriyle ve emayit yerine yeni karışımlar icat etmeleri neticesinde, Birinci Dünya Savaşı artığı az sayıda uçağın faal tutulması mümkün olabilmektedir. Örneğin, Elazığ'da bulunan 6 adet Halberstadt-DII uçağından birbirlerine parça aktarmak ve tamir etmek suretiyle iki adedi kullanılır hale getirilebilmiştir.

Doğu Cephesi

Doğu cephesinde Gürcü Hükümetini barışa zorlamak için yapılan taarruzlarda, 11. Tayyare Bölüğünün iki av ve bir keşif tayyaresi ile keşif uçuşları yapılmıştır. Bu esnada Ermenilerden tek kişilik bir adet faal durumdaki Nieuport tayyaresi ganimet olarak ele geçirilmiştir.

Batı Cephesi

29 Ağustos 1920 tarihinde Uşak düşmeden önce, Yzb. Fazıl Bey, Sivil Vecihi, Gedik Halil gibi uçuculardan teşkilde edilen Kartal Müfrezesinin elindeki 3 adet Albatros-DIII tipindeki tek kişilik av tayyaresi ile keşifler yapılmıştır. Ancak, düşmanın bölgeye yaklaşması nedeniyle, faal olmayan bu tayyareler düşmanın eline geçmesin diye yakılarak, Uşak terk edilmiştir (Çetinkaya, 2011, s.209).

15 Eylül 1920 tarihinde Eskişehir'de beş, Afyon'da üç tayyare olmasına rağmen, hiçbir faal olmadığından, istenen keşif görevleri yapılamamıştır. I. İnönü Muharebesi'nde Kartal Müfrezesinin

elindeki faal tek av tayyaresiyle Yzb. Fazıl Bey; Afyon, Dumlupınar ve Uşak dolaylarında beş keşif uçuşu yapabilmektedir. II. İnönü Muharebesi esnasında Eskişehir'den havalanan Vecihi, Pfalz D.III tayyaresiyle Yunan ordusunun yürüyüş kollarının keşfini yapmış, fırsat bulduğu hedeflere bomba ve makineli tüfek saldırılarını gerçekleştirmiştir (Çetinkaya, 2011, s.214).

Kütahya-Eskişehir muharebeleri öncesinde tayyare bölükleri Eskişehir'den Polatlı'ya taşınmış, cephenin ihtiyaç duyduğu keşif faaliyetleri imkanlar dahilinde buradan icra edilmiştir. Sakarya Muharebesi'nde 35 keşif uçuşu yapılabilmektedir (Sarıhan, 1996, s.2).

Büyük Taarruz Öncesi Hazırlıklar ve Uçak Alımları

Sakarya Savaşı ile Büyük Taarruz arasındaki yaklaşık bir yıllık sürede, Hava Kuvvetlerinin güçlendirilmesi için de çalışılmıştır. Saffet ARIKAN başkanlığında bir heyet Almanya'ya gönderilerek 29 adet uçak satın alınmıştır. Ancak çeşitli yollarla Samsun'a getirilen bu uçakların çoğunun uçamaz durumda olduğu ortaya çıkmıştır. Bu uçaklardan sadece 2 adedi tamir edilebilmiş ve cepheye gönderilmiştir.

Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması sonrasında ilişkilerin iyileşmesiyle birlikte, bu ülkeden önce 35 adet harp ve keşif tayyaresi alınmasına yönelik bir girişimde bulunulmuş ancak TBMM'nin 12 Mart 1922'de onay vermesine rağmen, satın almalar gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte iki Fransız vatandaşının sahip olduğu bir şirkete ait 10 adet uçak, yedek motorları ve malzemeleriyle birlikte, teslim alınmıştır.

Bu dönemde İtalyanlardan, 10 Eylül 1921 tarihinde bu ülkeyle yapılan görüşmelerin olumlu neticelenmesi üzerine, 20 adet Spad tipi av uçağı satın alınmıştır. Bu uçaklar İtalya'dan gemiyle Mersin limanına, oradan da Konya tayyare istasyonuna intikal ettirilmiştir.

Ayrıca 174. Alayın subaylarının maaşlarından verdikleri paralarla bir uçak satın alınmıştır. Bu uçakla birlikte, yine Erzurumlu iş adamı Nazif Beyin aldığı üç uçak da ordunun uçak ihtiyacının karşılanmasında önemli bir destek olmuştur (Yalçın, 2010, s.199). Bu uçaklar, İtalyan malı, FIAT R-II tipinde, iki kişilik ve silah keşif uçaklarıydı (Okar, 2004, s.66).

Büyük Taarruz öncesinde uçak malzemeleri teminine de gayret gösterilmiş, çeşitli yollardan yurda sokulan malzemelerle eldeki uçakların onarılmasına çalışılmıştır. Bu arada ortaya çıkan uçak yakıtı sorunu iki yoldan, Rusya ve İtalya'dan satın alma suretiyle halledilebilmiştir. Yurtdışından uçak bombası temin edilemediğinden, 7,5 kg'lık top mermilerinden uçak bombası yapılarak, iptidai şartlarda düşmanla mücadele edilmek zorunda kalınmıştır.

Fransızlardan sonradan alınarak Konya'ya getiren Breg tipinde 10 adet iki kişilik keşif uçaklarından faaliyeti sağlanan 4 adedinin 21 Mayıs 1922'den itibaren Akşehir'de Batı Cephesi Komutanlığının emrinde uçuşlara başlatılmıştır.

Satın Alınan Uçaklara Makineli Tüfek ve Bomba Atma Yeteneği Kazandırılması

Fransa ve İtalya'dan satın alınan uçaklarda makineli tüfek bulunmuyordu. Dönemin şartları gereği, bu ülkeler sattıkları uçaklardaki makineli tüfekleri söktükten sonra Ankara Hükümeti'ne teslim ediyorlardı. Bu eksikliğin giderilmesi için Konya Tayyare İstasyonu'na bağlı depoda bulunan Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma Alman uçaklarından sökülen makineli tüfekler, yeni satın alınan Fransız ve İtalyan uçaklarına monte edilmiştir. Ancak, bu makineli tüfeklerin atışları esnasında, pervane dönüşü ile atış frekansı uyumsuzlukları yaşanması nedeniyle, çok sayıda uçağın motor pervanesinin hasarlanması sorunuyla da karşı karşıya kalınmıştır.

Büyük Taarruz Öncesinde Yapılan Uçuşlar

Millî Müdafaa Vekâleti, 5 Temmuz 1922 tarih ve 13493 sayılı emriyle, tüm hava unsurlarını Konya'da yeniden teşkilatlandırdığı Kuva-yı Havaiye Müfettişliği altında toplamış ve havacılık faaliyetlerini müfettişlik seviyesine çıkarmıştır (Yıldız, 2011, s.220).

Büyük Taarruz öncesinde, 1922 yılı içerisinde, Şubat-Mart aylarında 10, Nisan ayında 17, Mayıs'ta 11, Haziran'da 25, Temmuz'da 22 ve Ağustos ayında 27 keşif faaliyeti gerçekleştirilmiş ve sonuçları keşif raporlarıyla Cephe Komutanlığına iletilmiştir (Akgül, 2013, s.247).

Bu keşif uçuşları ile düşmanın her hareketi anında takip edilmiş, düşman uçaklarının Türk tarafındaki uçuşlarına engel olunmuştur. Keşif uçuşlarında elde edilen bulgular anında Cephe Komutanlığına rapor edilmiş ve Türk Komuta Heyetinin bu bilgileri kullanarak harp nizamını almasında aktif destek sağlanmıştır. Nitekim mağlubiyetten sonra Harp Divanına sevk edilen Yunan Başkumandanı Hacı Anesti savunmasında, "Son zamanlarda Türklerin yabancı hükümetlerden tedarik ettikleri 50 kadar son sistem takip uçakları yüzünden bizim uçaklarımız Türk yığınağı ve taarruz hazırlıklarını görememişlerdir." (Yalçın, 2013, s.81).

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 13 Ağustos 1922'de komuta heyetiyle birlikte Akşehir'deki tayyarecileri ziyaret etmiştir. Uçuculara, "Düşman uçaklarının keşif için cephemiz gerilerine geçmemelerini sizden isterim." emrini vermiştir (Kline, 2002, s.134).

Yine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, kurmay heyetiyle birlikte 18 Ağustos 1922 tarihinde

Cephe Tayyare Bölüğünü ziyaret ederek, uçakların ve personelin savaşa hazırlık durumlarını yerinde görmüştür (Akgül, 2013, s.247).

Cephe Komutanlığı Büyük Taarruz öncesinde, ileri meydanlara intikal emrini vermiştir. 19 Ağustos 1922 tarihinde yayımlanan emirde, 20 Ağustos 1922 tarihinde dört keşif uçağının Çay'daki meydana intikal etmesi, diğer iki keşif uçağının Akşehir'de vazifeye hazır bulunması, av uçakları hazır olduğunda bu uçakların da Çay'a intikal ettirilmesi, keşif bilgilerinin Çay'daki merkezde toplanması hususlarına yer verilmiştir.

Bu emir doğrultusunda, 20 Ağustos 1922 tarihinden itibaren, keşif uçakları Cephe Komutanlığının istekleri doğrultusunda başarılı uçuşlar yaparken, av tayyareleri de Batı cephesinin gerisine sızabilecek düşman keşif uçaklarına karşı devriye uçuşlarına başlamışlardır. Av uçaklarına verilen ana görev, cephe boyunca devriye uçuşu yaparak düşman keşif uçuşlarının hatlarımızın gerisine geçmesini önlemek ve düşmanın yapılan hazırlıklar hakkında bilgi almasını engellemektir. (Sarp, 1986, s.120)

Büyük Taarruzda İcra Edilen Hava Görevleri

Büyük Taarruz öncesinde Türk Hava Gücünün büyüklüğü şöyleydi (Kline, 2002, s.134):

Uçağın Görevi	Tipi	Sayısı
Av	Spad XIII	20
Av	Albatross C-XV	1
Av	Albatross DIII	1
Keşif	Breguet-XIV B2	4
Keşif	de Havilland 9	1
Keşif	Fiat R2 Paradiso	2
Eğitim	Aviatik	6
Deniz	Gotha	3
		38

Ancak, Büyük Taarruz'un başladığı gün itibariyle, Türk tarafının tam iş görür uçak sayısı 10 civarındaydı. Yunan tarafının 50 adet faal uçağı bulunmaktaydı. Bu asimetrik güç skalasına rağmen, düşmanın ciddi bir şekilde takip edilmesi, eldeki sınırlı sayıdaki bu uçaklarla yapılan keşif uçuşları sayesinde mümkün olabilmiş, Başkomutanlığın Yunan birliklerinin hareketliliğinden haberdar olması sağlanmıştır.

25 Ağustos 1922 günü Batı Cephesi Komutanlığından Cephe Tayyare Bölüğüne şu emir verilmiştir:

“26 Ağustos 1922 tarihinden itibaren orduların genel taarruza başlayacağı, 26 Ağustos günü saat 06.00-08.00 arasında düşman ihtiyat grubunun ve Afyonkarahisar'ın güney bölgesindeki düşman birliklerinin durumunun keşfedileceği, av uçaklarının özellikle Afyonkarahisar ve batı bölgesinde uçarak düşman keşif faaliyetlerine mâni olması, saat 10.00'da aynı vazifenin tekrar edilmesi.”

26 Ağustos günü Uçuşları

O gün havanın bulutlu olmasına rağmen, Altıntaş, Döğer ve Afyon bölgelerinde uçuş yapılabilmektedir. İstenilen keşiflerin hepsi yapılmış, ayrıca belirlenen önemli hedeflere bomba taarruzları da gerçekleştirilmiştir.

Av uçakları da gün boyunca yaptıkları devriye uçuşları sırasında dört defa düşman uçaklarıyla karşı karşıya gelmişler, girişilen hava muharebeleri neticesinde 3 düşman uçağı hemen kendi hava hatlarının gerisine indirilmiş, bir düşman uçağı da tayyare bölümü komutanı Yüzbaşı Fazıl tarafından Afyon'un Hasanbeli kasabası civarında düşürülmüştür (Kavuncu, 1992, s.84).

27 Ağustos Günü Uçuşları

Sadece keşif uçuşları yapılmıştır. Bunun neticesinde Yunanların Afyon'un güney ve güneybatısındaki mevzilerinin Türk birliklerinin eline geç-

tiği ve düşmanın sağ kanadının çökertildiği tespit edilmiştir.

28 Ağustos Günü Uçuşları

Afyon düşmandan kurtarıldıktan sonra, batıya doğru kaymakta olan cepheyle birlikte hareket edebilmek için uçaklar Çay Meydanı'ndan Afyon'a intikal süreci başlatılmıştır. Bu intikal safhasında dört Yunan uçağı Düzağaç bölgesinde bombalı saldırılarını gerçekleştirme fırsatını yakalamışlar ve 25 askerimizin yaralanmasına ve iki askerimizin şehit olmasına neden olmuşlardır.

29 Ağustos günü Uçuşları

Uçaklarla birlikte uçuş personeli, akaryakıt, pek az uçak malzemesi ve bölümün uçuş kademesi Afyon'a ulaşmıştır.

30 Ağustos günü Uçuşları

Hava durumu (yağmurlu ve çok alçak bulutlu) uçuşlara müsait olmaması nedeniyle herhangi bir uçuş görevi icra edilememiştir.

31 Ağustos Günü Uçuşları

Tüm uçaklar bomba yüklü olmasına rağmen, hava durumu, özellikle kuvvetli fırtına düşman hatlarının bombalanmasına izin vermemiştir. Az sayıda da olsa keşif uçuşları yapılabilmiş, düşman birliklerinin demir yolu hatları boyunca geri çekilmesine ve tren faaliyetlerine yer veren keşif raporları Uşak bölgesinde teşkil edilen merkeze ulaştırılmıştır.

1 Eylül Günü Uçuşları

13 adet keşif uçuşu yapılmıştır. Keşif raporlarında, Uşak ve Eskişehir'in yanmakta olduğu, Uşak'tan batıya doğru dağınık yürüyüş kollarının olduğu, yangın dumanlarından Eskişehir bölge-

sinde bir şey görülemediği, Bozhoyük'te üç lokomotif ile 150 kadar vagonun beklemekte olduğu benzeri hususlar keşif raporlarında yer almıştır.

Aynı gün Uşak'ın Türk birlikleri tarafından düşmandan geri alınması üzerine, Batı Cephesi Komutanlığı, Afyon'daki tayyare bölüğünden bir müfrezenin Uşak'a gönderilmesini istemiştir.

2 Eylül Günü Uçuşları

Eskişehir-İnönü bölgesinde keşif uçuşları yapılmıştır. İnönü bölgesinde bir düşman süvari alayının görüldüğü, köy ile demir yolu istasyonu arasında 150 kamyon ve istasyon civarında ise 200 arabalık bir ulaştırma kolu ile 20 vagonun hazır bekletildiği rapor edilmiştir.

3 Eylül Günü Uçuşları

Düşmanın çekilmesi havadan takip edilmiş, gelişmeler Cephe Komutanlığına rapor edilmiştir.

4 Eylül Günü Uçuşları

Afyon meydanında kalan 3 av ve 5 keşif uçağı daha Uşak'a intikal ettirilmiştir. Uçuşlar için gerekli uçak yakıtı Afyon'dan Uşak'a 24 saatte ancak intikal ettirilebilmiştir. Yer hizmetlerinde kullanılan ikmal araçlarının eski ve yetersiz olması, uçakların ileri harekâtını kısıtladığı görülmüştür.

5 Eylül Günü Uçuşları

Keşif uçuşlarına devam edilmiş, kalkan uçaklardan birisi motor arızası yapınca, Salihli-Alaşehir arasındaki düz bir araziye mecburi iniş gerçekleştirmiştir.

6 Eylül ve Sonrası Uçuşlar

6-7 Eylül günlerinde yapılamamıştır. 8 Eylül günü tayyare bölüğünün İzmir'e doğru ilerlemekte olan Ordu'ya yetişebilmek için Salihli'ye intikali emredilmiştir. 9 Eylül'de Türk Ordusunun

İzmir'i Yunanlardan geri alması üzerine, 10 Eylül itibariyle hava faaliyeti olmamıştır. 14 Eylül günü uçaklar İzmir'e intikal ettirilmiştir.

23 Eylül günü uçuşları

Müzakere Heyetinin ateşkes görüşmeleri için İzmir'de bulunduğu 23 Eylül günü, Cephe Komutanlığının emirleri doğrultusunda şehir üzerinde alçak irtifa uçuşları yapılmıştır. Aynı uçuşlar 24-25 Eylül tarihlerinde de tekrarlanmıştır.

Kuva-yı Havaiye Müfettişliğinin Büyük Taarruzda Hava Kuvvetleri Raporu

Büyük Taarruz döneminde Kuva-yı Havaiye Müfettişi olan Muzaffer Ergüder'in, Büyük Taarruz ve düşmanın takibi süresince, Tayyare Bölüğünün faaliyetlerini 23 Eylül'de bir rapor halinde Millî Müdafaa Vekaletine sunmuştur (Kavuncu, 1992, s.84-85). Raporda yer alan hususlar şöyledir:

1. Yeni gelen makineli tüfekleri takılan Spad uçakları 25-26 Ağustos 1922 günlerinde hava üs-

tünlüğü sağlamıştır. Düşman keşif uçakları keşfe devam edemediğinden (kara) harekâtımız örtülü kalmış ve kendi uçaklarımız mükemmel şekilde keşiflerini yapmışlardır.

2. Keşif uçakları, ilk düşman çekilmesi başladığı zaman Yunan tümenlerinin Eğert köyü ve sonra da Uşak istikametinde, kuzey grubunun Eskişehir Bozüyük istikametinde çekilişlerini ve bu bölgedeki (kendi) birliklerimizin harekâtını tam olarak tespit etmek suretiyle Cephe Komutanlığına bilgi akışını sağlamışlardır.

3. Çekilen düşman birliklerine tesirli bomba ve makineli tüfek taarruzları yapılmış ve özellikle çekilmenin ilk günlerinde Uşak'ta bulunan düşman kollarına ağır kayıplar verdirilmiştir.

4. Harekât sırasında av uçaklarımız bir düşman uçağını düşürmüş ve ikisini de inişe mecbur etmiştir.

5. Batı Cephesinde düşmandan sekiz adet uçak, çok miktarda uçak malzemesi ve 18.240 uçak bombası ele geçirilmiştir.

Sonuç

Türk yurdunun işgalcilerden kesin bir şekilde temizlendiği Büyük Taarruz'da, hava kuvvetlerinin savaşın kaderini belirleyen en önemli unsur olduğunu söyleyemesek de, zaferin elde edilmesinde önemli bir rol oynadıklarını söyleyebiliriz.

Kurtuluş Savaşı içinde oluşturulmaya çalışılan hava gücü, Türk Havacılığının altyapısının oluşturulmasında önemli bir başlangıç noktası işlevi görmüştür. İstikbalin göklerde olduğunu gören Atatürk, 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyetini kurdurmuştur. Büyük Taarruz neticesinde bağımsızlığını yeniden kazanan Türk Milletine, “Göklerde bizi bekleyen yerimizi almak zorundayız. Yoksa o yeri başkaları istila eder ve işte o zaman bu ülke ve millet elden gider.” sözleriyle, gelecekte hakimiyetin göklerdeki gücümüze bağlı olduğunu vurgulamıştır.

Kaynakça

- Akgül, S. (2013). Kurtuluş Savaşı'nda Zafere Giden Yolda Keşif Raporlarının Önemi. Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu. 8-10 Şubat 2011. Ayrıntı Basımevi. Ankara.
- Çetinkaya, Y.D. (2013). Kurtuluş Savaşı Başında Hava Gücü Oluşturma Çabaları ve İlk Hava Harekât Görevleri. Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu. 8-10 Şubat 2011. Ayrıntı Basımevi. Ankara.
- Doğanay, R. (2013). Büyük Taarruz'da Türk Hava Kuvvetlerinin Faaliyetleri ve Havacıların Rolü. Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu. 8-10 Şubat 2011. Ayrıntı Basımevi. Ankara.
- Kavuncu, S.C. (1992). Kartal Müfrezesi. Büyük Taarruz. 70. Yıl Armağanı. Genelkurmay Basımevi. Ankara.
- Kline, S. (2002). Türk Havacılık Kronolojisi. Dönence Basım ve Yayın. 1. Baskı. İstanbul.
- Okar, A. (2004). Türkiye'de Tayyarecilik (1910-1924). Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Sarp, İ. (1986). Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları. Hava Kuvvetleri Basımevi. Ankara.
- Sarihan, Z. (1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına, 23 Ağustos 1921, 20 Kasım 1922). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Yalçın, O. (2010). Türk Havacılık Tarihinde Bağış Uçakları ve Havacılık Sanaii Kurulmasına Tesirleri. Gazi Akademik Bakış Dergisi. Yaz Sayısı. 3/6.
- Yalçın, O. (2013). Türk Hava Harp Sanayii Tarihi. İş Bankası Kültür Yayınları. 1. Basım. İstanbul.
- Yıldız, Ö. (2013). İstiklal Savaşı'nda İtalya'dan Alınan Uçaklar ve Bunların Savaştaki İşlevi. Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu. 8-10 Şubat 2011. Ayrıntı Basımevi. Ankara.

BÜYÜK TAARRUZ'DA GENERAL TRİKOPİS'İN ESİR ALINIŞI

Ali ERDİNÇ
(E) Tümgeneral.

Ulusların tarihlerinde öyle belirli zamanlar ve süreçler vardır ki ulusların kaderlerine ve geleceklerine adeta yön vermişlerdir. İşte Ağustos ayı Türk ulusu için böyle bir aydır. Bu ayda 'Malazgirt, Otlukbeli, Çaldıran, Mercidabik, Mohaç, Belgrad ve Kıbrıs'ın Fethi, Sakarya ve Büyük Taarruz' gibi büyük zaferler kazanılmış ve Erzurum Kongresi gibi önemli kararlar alınmıştır.

Şüphesiz bu zaferler arasında 30 Ağustos Zaferi'nin, müstesna bir yeri vardır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızı tarihte eşi ve benzeri görülmemiş bir zaferle taçlandıran Ebedi Başkomutan Mustafa Kemal ATATÜRK ve onun kahraman ordusunun her aşaması vatanseverlik ve kahramanlık destanlarıyla dolu 30 Ağustos Zaferi'nin 100'üncü yıldönümünü milletçe birlik ve beraberlik içerisinde, büyük bir gurur ve coşkuyla kutluyoruz.

26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz, Afyon'un güneyinden Trikopis kuvvetleri üzerine yapılmıştır. Cephenin yarılması üzerine geri çekilen Trikopis kuvvetleri Dumlupınar önünde çembere alınıp esir edilmişlerdir. Trikopis ve kuvvetlerinin esir alınışı kıssadan hisse alınabilecek çok önemli ve ibretlik derslerle doludur. Bu nedenle bu konu üzerinde farklı kaynaklardan da referans vererek ayrıntılı olarak durmak istiyorum. Bir dönem Atina'da İngiltere Büyükelçisi olarak görev yapmış olan Michael L. Smith Oxford Üniversitesinde yayımlanan "Küçük Asya'da Yunan İşgali 1919-1922 ve Ulusal Çöküş" adlı doktora tezinde Trikopis'in teslim olma hikayesi şöyle nakletmektedir:

"2 Eylül günü öğleden sonra geri çekilen Trikopis Kuvvetleri (yaklaşık 5000 kişi) Uşak'a yaklaştılar. Ancak bu kasabanın Türklerin eline geçtiğini gördüler. Bu durum üzerine Trikopis Birliklerine yol güzergâhı dışına çıkarak Karacahisar güneyinde 1115 Rakımlı Tepede savunma tertibi almalarını ve geceye kadar burada beklemelerini emretti. Ayrıca Birliklerin daha sonra geceleyin karanlıktan istifade ile Uşak güneyine çekilmele-

rine ve burada yeni bir savunma mevzi işgal etmelerine karar verildi. Ancak kısa bir süre sonra gözcüler, süratle yaklaşmakta olan Türk süvari birliklerini ve onların ardından gelen büyük bir piyade birliğini rapor ettiler. Yaklaşan bu Birlikler bir süre sonra Yunan mevzilerini ateşle baskı altına almaya başladılar. General Trikopis 13'ncü Tümen Komutanı Albay Kaibalişe derhal karşılık vermesini ve gerekli tedbirleri almasını emretti. Fakat kısa bir süre sonra Tümen Komutanı geri gelerek İhtiyat Birliğinin emirleri dinlemediğini ve yeterli mühimmat yok diyerek ileri savunma mevzilerini işgal etmek istemediklerini ve gereksiz yere insan feda edilmesine karşı çıktıklarını bildirdi. Bu arada aniden hiçbir emir verilmesine rağmen borazancının Ateşkes borusu! duyuldu (sanki Küçük Asyadaki Yunan varlığının sonunu simgeleyen matem çanı gibi) ve savunma hattının güneyini tutan birlikler mevzilerini terk ettiler. Düşman bu mevzilere 600 m. ye kadar yaklaşmıştı. Artık askerlerin tahammülü tükenmişti. Balkan savaşlarının ünlü komutanı ve Yunan Ordusu'nun ulusal gururu olan General Trikopis zor durumdaydı. General süratle borazancıya dönerek onu şiddetle azarladı ve derhal "Ateş serbest" borusunu çalmasını emretti. Fakat heyhat! herşey için çok geçti. Ne emri, ne bağırışı ve ne de tehditkâr sözleri dinlendi. Birlik Komutanları yanına gelerek itaatsizlik ve tükenmişliğin adeta bir bulaşıcı hastalık gibi bütün birliği sardığını rapor ettiler. Bu arada Trikopis'in düşmana ateş emek üzere emir verdiği 31'nci Tümen Topçusu, mevzilerini terk eden piyade birlikleri tarafından kuşatılarak ateş etmelerine mani olundu. Zira ateş edilerek Türklerin daha fazla provoke edilmeleri istenmiyordu. Yaşanan bu olaylardan sonra General Trikopis bizzat kendi ağzından teslim olmalarına dair karar verişini şöyle anlatıyor.

"Bu korkunç durum karşısında kalben duyduğum bütün keder ve üzüntü ile Düşman eline sağlam geçmemesi için toplarin, makinali tüfeklerin ve diğer önemli teçhizat ve malzemenin tahribi için emir verdim. Bu işlem hemen yerine getirildi. Bu

arada bana yanımda bulunan Komutanlar tarafından birliklerin savaşmak istemediklerine dair durumlarını tespit eden imzalı bir tutanak verildi. (Ancak bu tutanağın Trikopis tarafından mı Birlik Komutanlarından istendiği yoksa Birlik Komutanları mı bu belgeyi Trikopis'e sundukları tartışmalıdır. Benim burada naklettiğim kaynakta Trikopis bu belgenin Birlik Komutanları tarafından kendisine sunulduğu belirtilmektedir). Sonuçta Türk süvarileri hatlarımıza ulaşmak üzereydiler. Birliğin telef olmasına mâni olmak üzere beyaz bayrağın çekilmesini kabul ettim ve teslim oldum."

1952 yılının Mart ayında Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'la birlikte Atina'ya giden ve

Trikopisi ziyaret eden gazeteci Hıfzı Topuz, bizzat Trikopis'in ağzından konuyu şöyle naklettiklediyor:

Birliklerimiz perişan olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nın başından beri durmadan savaşan asker yorgundu. Kimsede savaşı sürdürme isteği kalmamıştı. Ordunun morali bozuktu ve ordunun içine siyaset girmişti (Venizelistler ve Kralcılar). Halk savaştan bıkmıştı. Askerî, inanmadığı bir amaçla savaşa sürüklemek çok çetin bir iştir. Her tarafımız Türklerle çevrilmişti. Esir olacağımızı anlamıştık. Bizde kılıcı düşmana teslim etmek küçüklük sayılır. Durumun kötüye gittiğini gören yaverim, bir ara yanıma gelerek: 'Generalim kılıcınızı imha edelim'

dedi. Derhal kılıcımı verdim. Önümde parçaladı. Bu sırada atım da vurulmuştu. Başka bir atla çemberi yarıp kaçmaya çalıştım, olmadı yakalandım. Atımdaki süvari kılıcını ve tabancamı aldılar. Beni ilk defa Garp Cephesi Komutanı ismet Paşa'nın yanına götürdüler. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna çıkardılar.

General Trikopis esir edilmesini müteakip Türkiye'de bir yıl kadar kalır. Daha sonra ülkesine iade edilir ve bazı kaynaklara göre sorgulanır bazı kaynaklara göre de yargılanır (Bir yıl önce ülkesine dönen diğer Yunanlı Komutanlar ve devlet adamları ise askerî mahkemede yargılanmış ve Küçük Asya Felaketinden sorumlu bulunarak kurşuna dizilmişlerdir. Bazı Yunan kaynaklarına göre Yunan askerî törelerine uygun olarak bu sabık komutanlar ve devlet adamları birer sandalyeye ters olarak oturtularak sırtlarından vurularak infaz edildiler. Ancak diğer bazı kaynaklar ise gözlerinin bağlanmasını kabul etmeyen bu şahısların ayakta ve cepheden kurşuna dizilerek infaz edildiklerini belirtmektedir (Smith, 1999).

Bu arada tekrar Trikopise dönecek olursak bu general Selanik Askerî Mahkemesi'ndeki yargılanma sırasında kendini savunurken savaşmak için emir verdiğini ancak birliğinin savaşmak istemediğini ve bu nedenle teslim olduklarını ifade eder ve bir yıldır sakladığı ve ast birlik komutanlarından aldığı bu konudaki imzalı tutanağı mahkemeye delil olarak sunar. Bu yargılama sonucu Trikopis beraat eder ve 1928 yılına kadar orduda hizmet eder ve bilahare emekliye ayrılır.

Kısaca General Trikopis'in teslim olma hikayesi böyle. Bu hikâyeyi okuyunca aklım şu tutanak işine takılı kaldı ve hemen bizim tarihimizde yer alan bazı önemli olayları hatırladım.

Balkan Bozgunu'nu hatırladım. Abdülhamit'in 33 yıllık istibdat dönemi ile savaşçı ruhunu kaybeden, siyasete alet olan bir orduyu ve komutanlarını ve sonuçta yaşanan büyük zilleti.

Çanakkale'yi hatırladım "Ben size ölmeyi emrediyorum!" derken çoktan ölümü göze almış ve ölmeye hazır Mustafa Kemal Paşayı,

Çanakkale'de Seddülbahir Sırtlarını savunan Yahya Çavuş'u hatırladım. "Balkan zilletini unutmayın. Mevziini terk edeni ilk ben vururum. Biz burada sonuna kadar çarpışarak ölmeye geldik" derken çoktan ölmeye hazır olan bu kahramanı,

Unutulmamalıdır ki savaşta, öl emrini ancak ölümden korkmayan ve ölüme hazır olan komutanlar verebilir. Astlar ve birlikler komutanların bu konudaki kararlığını, azmini, iradesini ve cesaretini gayet iyi hissederler. Şayet hissetmiyorsa-lar asla ölümü göze almazlar. İşte burada Trikopis olayında da sorumluluktan kurtulmak üzere tutanak tanzim ettiren bu komutanın personeli, komutanlarının mücadele azmini ve ölüme karşı hazır olma iradesindeki tereddüt ve eksikliği hissetmemişlerdi. Sanırım komutanları komutan yapan da bu irade ve güçtür.

Nitekim yıllar sonra bir görev vesilesi ile bir araya geldiğim Yunan askerî heyetindeki bir subayla yaptığımız sohbet sırasında bu subayın General Trikopisle ilgili anlatımları oldukça ilginçti. Ailesi 1924 lerde Söke/Aydın dan göç etmiş olan bu Yunanlı subayın General Trikopis hakkında söyledikleri oldukça dikkatimi çekmişti. Söz konusu subay General Trikopis'in Yunanistan da herkes tarafından sevilmediğinden bahisle onun ölümü güze alamayan bir asker olduğu hususuna dikkatimi çekmiş ve diğer general ve sorumlu siyasetçilerin hatalarını kabul ederek korkusuzca ölüme gittiklerini ifade ettikten sonra General Trikopis'in mahkemede suçsuzluğunu ispat etmeye çalışmasının askerliğin temel değerleri ile bağdaşmadığını söylemişti. (Başkomutan General Yeoryos Hacıanesti, Başbakan Dimitrios Gunaris, Petros Protopapadakis, Nikolaos Stratos, Georgios Baltatzis vatana ihanet suçundan kurşuna dizilerek infaz edildiler. Ancak yıllar sonra 2018 yılında Yunan Parlamentosunun aldığı bir kararla bu

şahısların itibarları iade edilmiş ve rütbe, madalya ve nişanları varislerine geri verilmiştir).

Sonuç olarak ifade etmek isterim ki askerlik sadece günlük işlerin, emir ve talimatların ve hukuk kurallarının uygulanması için icra edilen bir meslek değildir. Bunların çok daha ötesinde ve çok daha önemli hasletler ve özellikler gerektirir. Askerlik mesleğinde disiplin, fizik gücü, mutlak itaat ve savaşçı bir ruha sahip olmak ve ölüme hazır olmak esastır. Bu nedenle ordunun ve komutanlarının önemli olan bu özelliklerinin korunması ve geliştirilmesi büyük önem taşır. Kıssadan hisse, bu konuda vicdani ve Hukuki sorumluluk taşıyan bütün mekanizmaların silahlı kuvvetlerin bu özelliklerinin korunması ve geliştirilmesi için üzerine düşen görevleri yapması hayati önemdedir.

Yaşadığımız bu dönemde ülkemize yönelik her türlü tehdit ve tehlikeye karşı ulusça birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmek ve ordumuzun savaşma azim ve iradesini muhafaza etmek zorundayız. Bu süreçte Silahlı Kuvvetlerimizin zinde ve güçlü olması önemlidir. Silahlı Kuvvetlerimize de düşen görev bir taraftan Terör örgütlerinin kalıntılarını bünyesinden temizlerken diğer taraftan süratle moral ve motivasyonunu artırmak ve muharebe güç ve etkinliğini en yüksek seviyeye çıkararak başta PKK ve FETÖ gibi terör örgütleri olmak üzere ülkemize yönelik her türlü şer odağı ve düşmanla kararlılıkla mücadele etmektir. Bu maksatla ulusça Silahlı Kuvvetlerimizi kucaklamalı ve ona yönelik her türlü hasmane davranış ve kirli oyuna karşı çıkmalıyız. Unutulmamalıdır ki Ordu'nun hayat kaynağı ona inanan ve onu kucaklayan ulusunun sevgi ve imanıdır. Burada sözlerimi Ebedi Başkomutan ve Ulu Önder ATA-TÜRK ün şu sözleri ile tamamliyorum.

“Ordunun hayat ve saadet kaynağı, bağımsızlığı takdir eden milletin, kuvvetin lüzumuna olan vicdani imanıdır.”

-M. Kemal Atatürk

Kaynakça

Topuz, Hıfzı. (2000). Eski Dostlar (6. Baskı). İstanbul: Mama, s:83-89.

Smith Michael L. (1999). Ionian Vision, Greece in Asia Minor 1991-19123. University of Michigan Press.

İSTİKLÂL HARBİ'NDE SIHHİYE

Enver DURAN

Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Tıp
Fakültesi Öğretim Üyesi, enverduran@
arel.edu.tr

- I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tıbbiyeliler silah altına alınmıştır (1914).
- 1915'ten itibaren tıp öğrencileri tüm cephelerdeki farklı hastanelere dağıtılmıştır.
- I. Dünya Savaşı boyunca 765 tıp öğrencisinden 346'sı, 1915'te Tıbbiye'ye kaydolan 1. sınıf öğrencilerinin tamamı Çanakkale'de şehit düşmüştür.

Çanakkale'de tamamı şehit düşen tıp öğrencileri, 1915

1921'de ise Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, öğrencileri şehit olduğu için mezun verememiştir

- Tıbbiyeli Hikmet Bey, Sivas Kongresi'nde mandacılık konuşulurken söz alarak tarihe geçen bir konuşma yapmıştır.
- " **Paşam** mensubu bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya istiklal davamızı başarma yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. **Mandayı kabul edemem.** Eğer kabul edecek olanlar varsa, bunlar kim olursa olsunlar şiddetle kınar ve reddederiz. **Farzı mahal manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil, vatan batıracısı olarak adlandırır ve sizi telin ederiz.**"
- 7 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nde yapılan ikinci celsedeki önergede Tıbbiyeli Hikmet'in de imzası bulunmaktadır.

İSTİKLÂL HARBI

- Bu dönem, **işgalci devletlere karşı Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi verdiği ve söz konusu mücadeleyi kazandığı yıllardır.**
- **Türk milleti Doğuda Ermeniler, Güneyde Fransızlar ve Batıda İngiliz destekli Yunanlılara karşı bağımsızlık mücadelesine girmiştir.**
- **Savaş büyük zorluklar ile kazanılmıştır. Bu zorlu mücadele döneminde her kurum kendi üzerine düşen görevleri büyük bir özveriyle yerine getirmiştir.**

- Bu kurumlardan birisi de **sağlık teşkilatıdır.**
- **TBMM'nin açılışı ile birlikte** sağlık alanında önemli değişikliklere gidilmiş, ordu içerisindeki askerlerin sağlık ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yeni düzenlemeler yapılmıştır.
- **Sıhhi teşkilatlanma yapılandırılırken** Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ile birlikte, **hem cephede savaşan askerlerin hem de cephe gerisinde yaşayan vatandaşların** sağlıkla ilgili sorunlarının çözülmesine büyük önem verilmiştir.

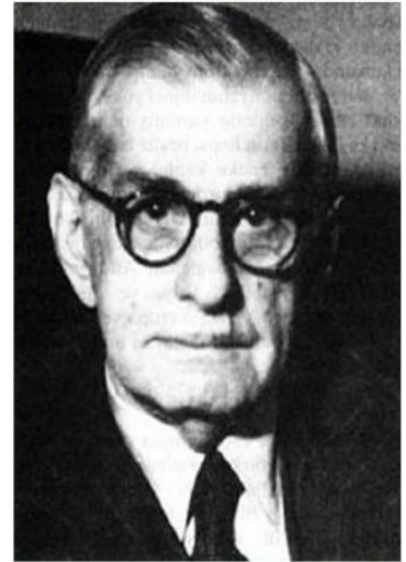
- **19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde** sağlık sistemi diğer kurumlarda olduğu gibi yeniden düzenlenmiştir.
- Başlangıçta **nezaret şeklinde yapılanan sağlık teşkilatı**, 1914 yılından itibaren **Dâhiliye Vekâlet'ine bağlı Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi** tarafından idare edilmiştir.
- **23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla**, devletin yeniden yapılanma dönemi başlamıştır.

- Yeni hükümetin kurulmasıyla oluşturulan diğer bakanlıkların yanında **Sıhhiye Muavenet-i İctimaiye Vekâleti** adıyla **Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı** da yer almıştır.
- Bu durum Atatürk'ün sağlık ve sosyal yardım hizmetlerine verdiği önemi göstermektedir.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra hükümet, **Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti adı altında bir bakanlığın kurulması** kararlaştırmıştır.
- Mecliste yapılan seçim sonucunda **3 Mayıs 1920 tarihinde Dr. Adnan Adıvar** bakanlığın başına getirilmiştir.
- 7-9 Mayıs 1920'de **Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey** tarafından okunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin programında, ülke çapında meydana gelen **salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınacağı**, imkânlar dahilinde gerekli harcamaların yapılacağı ifade edilmiştir.

- **İcra Vekilleri Heyeti'nin ilk Sağlık Bakanı Dr. Adnan Adıvar** 11 Mayıs 1920' de göreve başlamıştır.
- Dr. Adnan Adıvar **Ankara Hacı bayramda** ahşap bir bina olan **Ankara Vilayet Konağının bir odasında** kâtip olarak görev yapan tek bir sihiye memuru ile çalışmaya başlamıştır.

Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiye'si

- O günlerde sıhhiye teşkilatı ile ilgili hiçbir bilgi ve belge bulunmamaktadır.
- İstanbul'dan görevli olan hekimlerin isimleri telgrafla istenmiştir ve sadece 180 doktor kaydedilebilmiştir.
- İstanbul Hükümeti'nden bütün kanun ve nizamnameleri temin edilmiş, bu kuralların yeni şartlara göre düzenlenmesine karar verilmişti.
- Savaş bütün şiddetiyle devam ediyorken eldeki imkânlarla yapılacaklar planlanmaktadır.

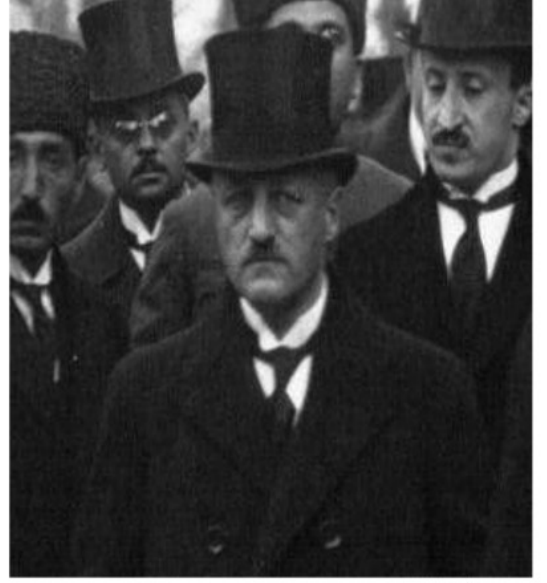
- **10 Mart 1921’de Dr. Adnan Adıvar Sıhhiye Vekâletindeki görevinden ayrılıp, yerine Dr. Refik Bey (Saydam) atanmıştır.**

- Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâletince hazırlanan **ilk bütçe tasarısında:** Merkezde, Hıfzıssıhha Dairesi, Sicil Dairesi, Muhasebe ve Evrak Kalemi kabul edilmiştir.

PROF.DR. REFİK SAYDAM

- 1921 yılı sonunda **Dr. Refik Bey'in istifası** üzerine Millet Meclisi tarafından 24 Aralık 1921'de Sinop Mebusu **Dr. Rıza Nur Sıhhiye Vekili** olarak atanmıştır.

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile birlikte **Türkiye'de sağlık teşkilatlanması Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti adı ile kurulan bakanlık** ile sağlanmıştır.

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- **TBMM'nin açılması ve Müdafaa -i Milliye Vekâlet'inin tesis edilmesinin ardından,** Sıhhiye Dairesi **dört kısımdan ibaret bir müdüriyet** haline getirilmiştir.
 - Oluşturulan **birinci kısım**; ordudaki doktor sayısını,
 - **ikinci kısım**; depolarda kalan ilaç ve malzeme miktarlarını,
 - **üçüncü kısım**; herhangi bir görevli atanmadığından dolayı birinci kısım tarafından idare edilmiş,
 - **dördüncü kısım** ise istatistik ve istihbara dair bilgiler oluşturulması ile görevlendirilmiştir.

- **1921 yılı Temmuz ayında Yunan birlikleri kurulma aşamasındaki saldırı gücü yeterli olmayan Türk ordusuna üstün gelmiştir. Türk ordusu bu sebeple Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır.**
- Bu yenilgiden akabinde vekâletlerin bir kısmı Ankara'dan Kayseri'ye taşınmıştır.
- Bunun üzerine **Sıhhiye ve Muavenet-i İhtimaiye Vekâleti** de önce Kırşehir'e ardından Kayseri'ye nakledilmiştir. Sakarya Zaferi sonrasında tekrar Ankara'ya geri getirilmiştir.

Sihhiye Çantası

- **1919 yılı başlarında** , yürütülmekte olan sağlık hizmetlerinin önemli bir bölümünü bünyesinde barındıran **askeri hastaneler ve diğer sağlık kurumları yeterli sayıya sahip değildir.**
- Mevcut hastanelerde **yetersiz araç-gereç, doktor sayısı ve malzeme eksikliği sebebiyle sıkıntı yaşanmakta dır.**

- Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Osmanlı coğrafyasında sağlık sisteminin, **hastanelerin askeri hiyerarşiye göre tesis edilmesine bağlıdır.**

- **Bu hiyerarşiye bakıldığında:**

- Karargah merkezi Afyonkarahisar'da olan **XII. Kolordu**,
- Ankara'da **XX.Kolordu**,
- Diyarbakır'da **XIII. Kolordu** ve Erzurum'da **XV. Kolordular** mevcuttur.
- **Bu Kolorduların kendi bünyesinde revir, hastane ve ilk yardım merkezleri bulunmaktadır.**

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- Türkiye'nin çeşitli illerinde Müdafaa-ı Milliye Vekâlet-i Celile'si Sıhhiye Müdürlükleri kurulmuş ve oluşturulan bu müdürlükler;
 - Sivas'ta Üçüncü Kolordu,
 - Afyonkarahisar'da On İkinci Kolordu,
 - Ankara'da Yirminci Kolordu,
 - Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu,
 - Erzurum'da On Beşinci Kolordu'dur.

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- **Üçüncü Kolordu'nun emrinde;** Sivas'ta 250, Amasya'da 250, Samsun'da 250 yataklı birer hastane lie Tokat, Zile, Kavak, lie Bafra'da 20'şer yataklı birer revir,
- **12. Kolordu'nun emrinde;** Konya'da 400, Niğde'de 200, Kütahya'da 50, Afyon'da 200, Uşak'ta 50 yataklı hastaneler, 20. Kolordu'nun emrinde; Ankara'da 400, Eskişehir'de 400, Bozüyük'te ve Küplü'de 50'şer yataklı hastaneler lie Bilecik'te 30 ve Geyve'de 20 yataklı revir,
- **13. Kolordu'nun emrinde;** Diyarbakır'da 400, Elaziz'de 200, Mardin ve Siirt'te 30 yataklı hastanelerle, Malatya, Nusaybin ve Mezraa'da 20 şer yataklı birer revir,

Sıhhiye Çadırları

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- **15. Kolordu'nun emrinde;** Erzurum'da 500, Horasan'da 200, Erciş'te 100, Trabzon, Bayburt, Narman, Maçka ve birer ufak mevki hastanesi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan kalıp bozulmayan fırka 12, fırka 9, fırka 11'in emrinde ikişer yüz yataklı birer seyyar hastanesi ile sıhhiye bölüğü ve Adana mintikasında Kuvayı Milliye emrinde Bilemedik'te 50 yataktan ibaret bir hastane bulunmaktadır.
- **10. Ayrıca, Kastamonu, Kayseri'de yüz kişilik seyyar ve 200 kişilik yataklı birer hastane işler hale getirilmiştir.**

Seyyar Hastaneler

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- Osmanlı Devleti'nde Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren sunulan **sağlık hizmetleri istenilen seviyede değildi** ve toplumun birçok yerinde görülen **veba, kolera, çiçek, verem vb. salgın hastalıklar** için **karantina tedbirleri** uygulanmaya çalışılıyordu .
- İtilaf Devletleri'nin Anadolu'yu işgale başlaması ile bu işgallere tepki gösteren Türk halkı, **bir yandan da salgın hastalıklarla mücadele ediyordu.**

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- **Kolordularda** doktor, sağlıkçı ve malzeme yeterli olmadığından dolayı **tam kadro sıhhiye bölüğü** ve **seyyar hastanelerde** kullanılmak üzere **her fırka için iki tabip, bir eczacı, bir inzibat zabiti, bir hesap memuru, dört araba ve dört sedyeli sıhhiye birliği oluşturulmuştur.**

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- Düzenli ordunun kurulmasından sonra **Sıhhiye Dairesi merkez ve taşra teşkilatını sürekli olarak düzenlemeye çalışmıştır.**
- 1920 yılında **sıhhiye ihtiyacını sağlayacak sıhhiye personelinin azlığı üzerine** 1921 yılında but ihtiyaç birinci derece temin etme yoluna gidilmiş, **ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için sıhhiye bölüğü ve seyyar hastanelerin kurulması çalışmaları** devam ederken aynı zamanda **eksik olan sıhhiye ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.**

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- Bu konuda **İstanbul'dan tabip ve eczacı getirilmeye çalışılmış**, Müdafaa-i Milliye encümeni tarafından sıhhiye müfrezeleri kadrolarına birer tabip, sağlık çalışanı ve 15 sedyeli 2 arabalı birer sıhhiye bölüğü, 3 tabip ve on adet harp hastanesi (ağırlıklarının kolordu tarafından nakdi kaydıyla) verilmiştir.
- Hastanelerde çalışacak sağlık personelinin karşılanması konusunda önemli çalışmalar yapılmış ve ayrıca **cepheler için birer hasta nakliye birliği** kadroya kabul ve ilave edilmiştir.

1920-1923 Yılları Arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sıhhiye Teşkilatı'nda Meydana Gelen Düzenlemeler

- Birliklerin aşı ihtiyacının karşılanması için İstanbul'dan getirilen uzman kişiler tarafından **Ankara'da bir aşı merkezi** ve **bir kimya hane** oluşturulmuştur.
- **Bu aşı merkezi İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra Sivas'a nakil edilmiş ve ayrıca Diyarbakır ve Erzurum'da da aşı üretimine başlanılmıştır.**
- Bu dönemde sınırlı sayıda da olsa askerler arasında **Lekeli Kara Humma** vakalarına rastlanılmıştır. Bu durum üzerine gerekli tedbirler alınarak hastalığın yayılması engellenmiştir.

Birinci ve İkinci İnönü Savaşı Sırasında Sıhhiye'nin Durumu

- 6-10 Ocak 1921 tarihleri arasında devam **Birinci İnönü Muharebesi** düzenli ordunun ilk mücadelesi ve TBMM'nin Yunanlılar karşısında **kazandığı ilk zafer** olmuştur.
- **Sıhhiye Teşkilatı but savaştan önce gerekli olan hazırlıkları yapmış,** malzeme noktasında yetersiz olmasına rağmen oldukça başarılı bir şekilde hizmet vermiştir.

Birinci ve İkinci İnönü Savaşı Sırasında Sıhhiye'nin Durumu

- 11 Ocak - 23 Mart tarihlerinde meydana gelen II. İnönü Savaşı, I. İnönü Muharebesi'ne göre daha şiddetli olmuştur.
- Sıhhiye Teşkilatı'nın but savaşıta da önemli görevler üstlendiği görülmektedir.

SIHHİYE

Birinci ve İkinci İnönü Savaşı Sırasında Sıhhiye'nin Durumu

- Harp hastanelerinin **araç sıkıntısından dolayı zorluklar yaşanmış**, bilinçsizce yaralı nakliyatından dolayı kayıplar meydana gelmiştir.
- Elde tetanos serumunun olmaması ölümlerin artmasına yol açmıştır.
- Anadolu'da ordu sağlık teşkilâtının gelişmesi ve askeri hastanelerin düzenlenmesiyle birlikte, İkinci İnönü harbinden sonra, **cephelere yakın önemli merkezlerde yaralı askerler için hastaneler açılmaya başlanmıştır**.

Birinci ve İkinci İnönü Savaşı Sırasında Sıhhiye'nin Durumu

- 1921'de Anadolu'da bulunan Fransız kadın gazeteci Berthe Georges Gaulis, Burdur'u anlatırken but hastanelerde görev yapan Kızılay doktorlarından bahsederek,

“günde 15 saat çalıştıklarını, ameliyat yapan, yaralıların pansumanlarıyla uğraşan, hastalara moral veren but gençler yorgunluklarını kısa bir uyku ile atıyorlardı”,

diyerek sağlık çalışanların ne kadar zor durumda çalıştıklarını belirtmiştir.

Mevzi gerisinde ameliyat yapan bir hekim

Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Harbi ve Sonrası Sıhhiyenin Faaliyetleri

- Kurtuluş Savaşı'nın en şiddetli günlerine rastlayan bu dönemde diğer devlet kurumları gibi Sıhhiye Teşkilatı gece gündüz çalışmıştır.
- Cepheden Ankara'ya getirilen ve Sarı Kışlaya alınan **yaralı askerlerin yaralarının bakım ve pansumanları bizzat bakan ve bazı mebus doktorlar ve bakanlık görevlileri tarafından yapılmıştır.**

Sakarya Harbi'nde yaralanan Cevdet Bey Konya Hilal-i Ahmer Hastanesi'nde, 16 Eylül 1922

İSTİKLÂL HARBI

İSTİKLÂL HARBI

- Anadolu'da Milli Mücadele'nin başladığı 1920'li yıllarda, ülke dâhilinde **halk sağlığını koruyacak, seferberlik sırasında askerleri tedavi edecek, çağın ihtiyaç ve gelişmelerine uygun şekilde sosyal yardımları sağlayacak teşkilât ve düzenli sağlık kurumları** bulunmamaktadır.

Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Harbi ve Sonrası Sıhhiyenin Faaliyetleri

- Sakarya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun sağlık elemanı ihtiyacı daha da artmıştır. Ordunun Büyük Taarruz Savaşı'na hazırlandığı günlerde **doktor ihtiyacını karşılamak üzere Gülhâne'de staj yapmakta olan genç doktorların imtihanları iki ay önceye alınarak Anadolu'ya gelmeleri** sağlanmıştır.
- Ayrıca İstanbul'da ihtiyaç fazlası ve rütbeleri kaymakamdan (yarbay) aşağı olan doktorlar Anadolu'ya getirilmeye çalışılmıştır.
- Sakarya Savaşı'nda, asker kayıplarının yanında sağlık ekibinden de önemli kayıplar olmuştur.

İSTİKLÂL HARBI

- Yeni kurulmasına rağmen sözünü ettiğimiz **Sıhhiye Teşkilatı** oldukça verimli bir şekilde çalışmaya başlamış, gerek cephede gerekse cephe gerisinde imkânların elverdiği ölçüde **askeri hastaneler kurularak askerî kayıplar en aza indirgenmeye çalışılmıştır.**
- Tüm but olağanüstü çabaya rağmen **kayıpların önüne tam manasıyla geçilebilmek mümkün olmamıştır.**

Seyyar Hastaneler

İSTİKLÂL HARBI

- Milletin kısıtlı olan bütün imkânlarının topyekûn seferber edilmesiyle savaş bölgelerinde çok sayıda askerin sağlık sorunlarını çözebilecek kapasitede hastaneler oluşturulmuş ve **bu hastanelerin tabip, yardımcı hizmet ve tıbbi malzeme ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanmaya çalışılmıştır.**

İSTİKLÂL HARBI

HİLAL-İ AHMER

- Uluslararası Kızılhaç Komitesi örnek alınarak kurulan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu, **11 Haziran 1868** tarihine kadar uzanmaktadır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin

- İlk olarak **Mecruhîn ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti (Hasta ve Yaralı Askerlere İmdat ve Yardım Cemiyeti)** adını taşıyan cemiyet, savaş alanlarındaki yaralı askerlere yardım etmek amacıyla kurulmuştur.
- 14 Nisan 1877 tarihinde “**beyaz zemin üzerine kırmızı hilal ayı**” amblem olarak kabul edilmiş ve cemiyetin adı **Osmanlı Hilal-i Ahmer** Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin

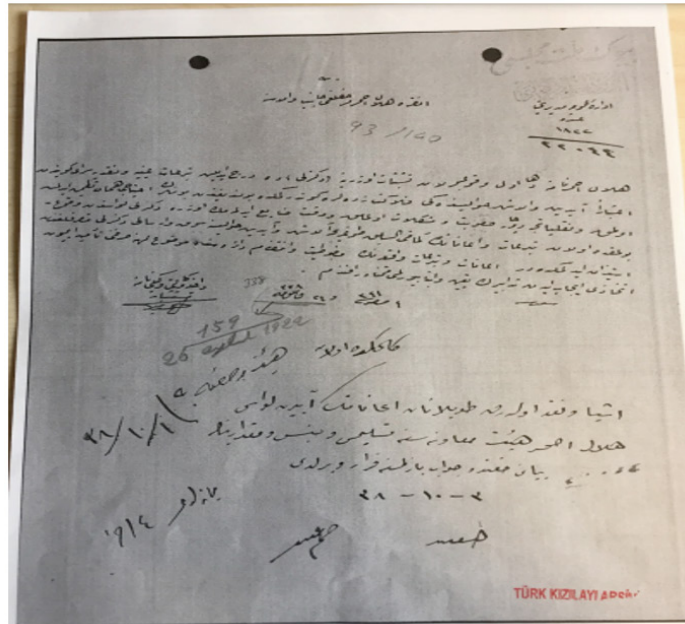
- 1877-78 Osmanlı - Rus Harbi, 1897 Türk - Yunan Harbi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve **Milli Mücadele** yıllarında kritik görevler üstlenerek devletin yardımına koşan Hilal -i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yardımına da koşmuştur.

İSTİKLÂL HARBİ

HİLAL-İ AHMER

- HİLAL-İ AHMER' den,
- Doktor,
- Sıhhi malzeme temin edilmeye çalışıldı.
- Belirli Sahra hastanelerin idaresi Hilal-i Ahmed'e devredildi

İdare-i Umumiye Müdüriyetinden Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen belge.

Hasta ve Yaralı Askerler

- Her kolorduda bir Seyyar Hastane,
- Her Fıkroda bir Sıhhiye Bölüğü olmasına rağmen,
- Yaralı askerlerin nakli büyük bir sorundu.
- Yeterli araç olmadığı (YOK) için,
- Yaralı askerler atların arkasına bağlanan sedyelerle sürüklenerek Sağlık Merkezlerine götürülüyordu.

İSTİKLÂL HARBİ

- Uzun süren savaşlar hulky zor durumda bırakıyor, salgın hastalıklar ve imkânsızlıklar ülkeyi kasıp kavurmuştur.
- Savaş süresince askerler arasında **lekeli humma, humma-i racia, çiçek, karahumma, paratifo, kızıl, kızamık, kabakulak, yılcık dizanteri, nezle-i müstevliye, iskorbüt, sarı sehaya iltihabı ve tetanos gibi hastalıklar** yaygın olarak görülmüştür.
- **Tıbbî imkânların yetersiz olması sebebiyle tedavisi zor olmayan hastalıklardan dolayı bile birçok insan hayatını kaybetmiştir.**

İSTİKLÂL HARBI

- Bu yoksunluk ve yoksulluğa rağmen imkanlar dahilinde tedbirler alınıyor, **özellikle de kışla ve hastanelerde haşarattan dolayı hastalıkların yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.**
- Bu kapsamda **erlerin tıraş ve temizliklerine özen gösterilmesi** yönünde uyarılar yapılmıştır.
- Ayrıca, hasta olanların, tedavileri tamamlandıktan sonra birliklerine **gönderilmesi bildirilmiştir.**

İSTİKLÂL HARBI

İSTİKLÂL HARBI

- Bu dönemde salgın durumunda olan başlıca hastalıklar; humma, sıtma, kızamık, kabakulak, yılançık, dizanteri, iskorbüt, frengi, çiçek ve tetanos'tur.
- Ayrıca salgın seviyesinde olmamakla birlikte tifo, tifüs ve kuduz vakalarına da rastlanılıyordu . Bunların dışında sıtma ve verem hastalığına yakalanan kişi sayısı da bir hayli fazlaydı.

İSTİKLÂL HARBI

- Bahsi geçen dönemle ilgili olarak cephede mücadele eden askerlerin birçoğunun savaş nedeniyle hayatını kaybettiği bilinmekle birlikte, önemli bir bölümünün de hastalıklardan yaşamını yitirdiği Milli Mücadele Dönemi'ne ait Sıhhiye Raporları'ndan anlaşılmaktadır .

İSTİKLÂL HARBI

- Görüldüğü üzere savaş süresince lekeli humma, humma-i racia, çiçek, karahumma, paratifo, kızıl, kızamık, yılançık, kabakulak, dizanteri, nezle-i müstevliye, iskorbüt, sarı sahaya iltihabı ve tetanos gibi hastalıklar askerler arasında sıkça görülmüştür.
- En çok ölüme ve kalıcı hasarlara sebep olan hastalıkların; iskorbüt, yılançık, dizanteri ve nezle-i müstevliye olduğu diğer taraftan da bu hastalıkların 337 (1921) ve 338 (1922) yıllarında en yüksek seviyeye ulaştığı anlaşılmaktadır.

İSTİKLÂL HARBI

- Milli Mücadele Dönemi'nin olağanüstü şartlarında **cephelerde mücadele veren TBMM Hükümeti**, aynı zamanda ülke çapında bunalıma yol açan bulaşıcı hastalıklarla da uğraşı halindeydi .
- **Cephelerde savaşan askerlerle, Anadolu'daki yoksul halkın karşılaştığı salgınlardan** ne kadar kişinin yaşamını yitirdiği ise tam olarak bilinemiyordu .

İSTİKLÂL HARBİ

- Aynı zamanda **Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi'nin** elde ettiği bir başka kaynağa göre, çeşitli hastalıklardan dolayı hastanelere yatırılan asker personel sayısı **4 Temmuz 1921 tarihi itibarıyla 24.730 olarak verilmiş olup**, bunların içerisinde bulaşıcı hastalıklara yakalananların sayıları ve durumları ise şu şekildedir.

Hastanelere Giren Personel Sayısını Gösteren 4 Temmuz 1921 Tarihli Cetvel

Hastalık İsmi	Hastalığa Yakalanan Kişi Sayısı	Vefat Eden Kişi Sayısı
Tifüs	11	3
Humma-i Racia	41	-
Çiçek	8	3
Kara Humma	6	1
Kızamık	4	-
Kabakulak	37	-
Yılcık	17	3
Dizanteri	113	12
Salgın Grip	125	1
İskorbüt	25	-
Menenjit	1	1
TOPLAM	388	24

Kaynak: Türk İstiklal Harbi II. Cilt, (Batı Cephesi), 1974, s.574.

İstiklâl Harbinde Hastalığa Yakalanan ve Vefat Eden Asker Sayılarını Gösteren Cetvel

Yıllar	336 (1920)		337 (1921)		338 (1922)		339 (1923)	
Hastalıklar	Vefat	Hastalığa Yakalanan	Vefat	Hastalığa Yakalanan	Vefat	Hastalığa Yakalanan	Vefat	Hastalığa Yakalanan
Lekeli Humma	6	32	78	474	402	2387	66	532
Humma-i Racia	3	335	71	2668	202	3905	2	114
Çiçek	2	13	71	523	86	501	25	215
Kara Humma	1	1	22	61	70	229	18	43
Paratifo*	-	-	-	-	8	67	13	63
Kızıl	-	-	2	7	2	7	1	4
Kızamık	1	3	18	142	4	150	10	135
Kabakulak	1	77	3	2721	9	4709	6	3290
Yılancık**	2	34	54	1308	316	4442	28	509
Dizanteri	88	148	286	1984	270	2507	61	1172
Nezle-i Müstevliye	180	553	755	6454	216	5331	52	850
İskorbüt	1	36	13	646	92	4192	18	462
Sarı Sahaya İltihabı	1	2	33	62	31	45	12	15
Tetanos	1	1	3	16	-	8	-	-
TOPLAM	287	1235	1409	17066	1708	28480	312	7404

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin

- Osmanlı Devleti'nin tüm savaşlarında ve göç hareketlerinde muhtaç durumda bulunanlara yardım eli uzatan cemiyet

TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırma kararı almasının ardından 2 Kasım 1922 tarihinde adını **Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti** olarak değiştirmiştir.

KIZILAY -- ATATÜRK

- Kızılay, savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek arzusundan doğmuştur.

11 Haziran 1868 de "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulan Kızılay,
1877'de "Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti",

- 1923'de "Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti",
- 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve
- 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır.
- Kuruluşa "**KIZILAY**" adını büyük önder **Atatürk** vermiştir.
- İnsanlık, ayırım gözetmemek, tarafsızlık, bağımsızlık, hayır kurumu niteliği, birlik, evrensellik temel ilkelerini benimsemiştir.

İSTİKLÂL HARBI

ESİR ALINAN YUNAN ASKERLERİNE SAĞLIK HİZMETİ

- Yunanlı esirlerin sayısı 25 bin civarında idi.
- Türk ve esir Yunanlı doktorlar beraber sağlık hizmeti verdi.
- Uluslar arası kuruluşlar da denetimde rol aldı.
- İnsanlık dışı tek bir vaka kaydedilmedi.
- Esir alınan Yunanlı general **Trikopis** Kızılhaç la görüşmesinde ;
- Bütün esirler adına Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne **Kızılay** teşekkür etti.

ARAŞTIRILMASI gereken bir konu

- Yunanlılar tarafından esir alınıp adalara ve Yunanistan'a götürülen
- 22 bin den fazla TÜRK esiri.
- **NE OLDU**.....??????????????
- Sağlık hizmeti .???????????????
- Yaşam savaşı . ????????????????
- Öldürülenler ..???????????????
- Akıbeti bilinmeyenler..??????
- **Çok azı geri dönebildi.**

Kaynakça

- Sarıkoyuncu, A. ve Tomalı A., (2019), 'Milli Mücadele Dönemi'nde Denizli Sağlık Hizmetleri", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 34, s. 1-20.
- Kopar M., (2017), İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923), International Journal of Social and Educational Sciences, Uluslararası Sosyal Eğitim Bilimleri Dergisi, VOL. 4, NO. 8, 210-228 <http://dx.doi.org/10.20860/ijoses.341792>
- Çınar S., 2022, Hilal-i Ahmer Cemiyeti 'nin mübadele sırasında Yunanistan'ın Kayalar ve Kozana şehirlerindeki faaliyetleri, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic Sayı: 10 (2022/Kış), ss. 121-150.
- Tekin G., Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000), Doktora Tezi, Ankara-2011
- Altıntaş A., Cumhuriyet Dönemi Sağlık Bakanlığının Tarihçesi

BÜYÜK TAARRUZ ve BASIN

Murat MENGÜ

Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Yeni
Medya ve İletişim Bölümü Başkanı,
muratmengu@arel.edu.tr

Basının kitleleri etkilemede, yönlendirmede ve buna bağlı olarak kamuoyu oluşturmada çok önemli bir işleve sahip oluşu yadsınamaz bir gerçektir. Kitleler, bilinçli olarak kurgulanarak, doğru ve zamanında iletilen mesajlarla istenilen şekilde yönlendirilebilirler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde konuşmalar yaparak halkı birlik ve beraberliğe davet etmek ve onları ulusal orduya destek vermeye ikna etmek için görevlendirilenler arasında yer alan ve hatipliği ile tanınan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), 1920 yılının Haziran ayında, Konya Kapı Camiinde, Cuma namazı sonrası yaptığı konuşmasında cemaate şu şekilde seslenmiştir: “Düşmanların aramıza yaya-cakları haberler, silahların en korkuncundan daha korkunçtur. Cihan muharebesi esnasında Alman bahriyesini, Alman cephesini toplar, tüfekler değil, İngilizlerin yaydıkları haberler devirdi” (akt. Boyar, 2009: 291).

Millî Mücadele sırasında ve sonrasında da ulusal bilincin oluşturulmasında basının dikkate değer bir rol üstlendiği söylenebilir. Fakat basının birlik içinde Millî Mücadele'yi desteklediğini söylemek olanaksızdır. Bu dönemdeki basını; “Millî Mücadele karşısındaki basın, Millî Mücadele'yi destekleyen basın ve yabancı basın” (Baykal, 1988: 471) olmak üzere üç ana grupta incelemek mümkündür.

İstanbul Basınında Millî Mücadeleyi destekleyen önemli gazeteler; *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *İkdam*, *Zaman*, *Akşam*, *Tercüman*, *İstiklal*, *İleri* ve *Yenigün'dür*. Millî Mücadeleye karşı olan İstanbul Gazeteleri ise; *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar* ve *Tercüman-ı Hakikat'tir*. (Baykal ve Özkaya'dan akt. Akçasulu, 2019: 19-20). Millî Mücadele karşıtı Anadolu gazetelerinin başında, Adana'da yayınlanan *Ferda* yer almaktadır. 1 Ocak 1920'de yayın hayatına başlamış olan *Peyam-ı Sabah* Gazetesi, Ali Kemal Bey'in “*Peyam*” Gazetesi ile Mihran Efendi'nin “*Sabah*” Gazetesinin birleştirilmesi ile

oluşmuş ve Millî Mücadele karşıtı basın grubunun başını çekmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Peyâm-ı Sabah*, ilk aşamada temkinli davranarak Büyük Taarruz'la ilgili net bilgiler vermekten kaçınmıştır. Resmi kaynaklı bilgilere ulaşıldıkça her iki gazete de daha net bilgiler vermeye başlamıştır. Büyük Taarruz'un, büyük bir gizlilik içerisinde yürütüldüğü her iki gazetenin savaş durumunu aktarış şekli ve zamanından anlaşılmaktadır. Özellikle *Peyâm-ı Sabah*, resmi tebliğleri neredeyse bir hafta geriden okuyuculara aktarmaktadır (Akçasulu, 2019: 140).

Millî Mücadele'ye karşı en yoğun saldırılar *Alemdar* gazetesinden gelmiştir. *Alemdar*'ın, 11 Nisan 1920 sayısında Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında Dürriyade'nin fetvasına yer verilmiştir: “... *En büyük düşmanlarımız bile bizlere bunlar kadar fenalık yapamazlardı. Onun için hükümetten ıslarla rica ederiz ki ne yapıp yapıp bu rezaletlere, bu hezeyanlara bir son versin*” (akt. Baykal, 1988: 471).

Yıldız ve Ünal'a göre (2021), Millî Mücadele'ye destek veren Anadolu Basınına verilebilecek örneklerin başında, 1918 yılının sonlarında başladığı yayın hayatını halen sürdüren ve Türkiye'nin en eski yerel gazetesi olarak bilinen Yeni Adana gelmektedir. Gazete, işgal altındaki Adana'da zorluklar içinde yayımlanırken bağımsızlık savaşına destek vermiş, kamuoyu oluşturarak halkın Millî Mücadele'ye olan inancını güçlendirmiştir.

Millî Mücadele'nin sadece askeri ve siyasi anlamda değil, aynı zamanda basın alanında da verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Millî Mücadele'yi destekleyen basın, bir taraftan İstanbul Hükümeti'nin diğer taraftan İtilaf Devletleri'nin uyguladığı ağır sansür nedeniyle ciddi bir baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle gerek İstanbul gerekse Anadolu'da Millî Mücadele'yi destekleyen gazetelerin sütunlarının çoğu ya boş olarak ya da “...satur sansürlenmiştir” ibareleri ile çıkmıştır.

Örneğin uygulanan ağır sansür nedeniyle hiçbir İstanbul gazetesi, Erzurum Kongresi ile ilgili haber yayımlayamamış, 5 Ekim 1919 tarihli İstiklal Gazetesi ise yer verdiği Sivas Kongresi kararlarının büyük bir bölümünü çıkartmak zorunda kalmıştır (Baykal, 1988: 472).

Mustafa Kemal'in basının kamuoyu oluşturmadaki işlevini çok iyi kavramış bir kişi olarak, Millî Mücadele tezinin gerek iç gerekse dış basında etkin bir şekilde ortaya konulabilmesi için Millî Mücadele'yi destekleyen Anadolu ve İstanbul basının yanı sıra, yabancı muhabirlerle de görüşmeler yapmıştır. Amerikan ve Batı medyasından birçok gazeteci bu dönemde Ankara'ya gelerek kendisiyle görüşmeler yapmıştır. Mustafa Kemal'in vermiş olduğu demeçler, dış basında ciddi bir etki oluşturmuştur. Mustafa Kemal, yabancı gazete ve dergilere verdiği demeçlerin yanı sıra, Grace Ellison, Berthe Georges-Gaulis, Claude Farrere gibi yabancı yazarların Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya gelerek Türk tezini yakından tanımlarına, böylelikle Batı dünyasında Millî Mücadele'yi destekleyici bir atmosferin oluşturulmasına da olanak tanımıştır (Baykal, 1988: 478-479).

Mustafa Kemal Paşa, 27 Kasım 1919 tarihinde Erzurum Merkez Heyeti'ne yolladığı yazıda halkın bir an önce Millî Mücadele konusunda bilgilendirilebilmesi amacıyla, bu bölgelerde vakit geçirmeksizin gazetelerin çıkması gerektiğini belirtmiştir. Bu direktife istinaden; önce Sivas'ta *İrade-i Milliye*, daha sonra Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazeteleri yayınlanmaya başlanmış, ardından bu yayınlara destek olmak amacıyla Ankara'da Anadolu Ajansı kurulmuştur. (Baykal, 1988: 477)

İrade-i Milliye'nin devamı niteliğindeki *Hakimiyet-i Milliye*, Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adına 10 Ocak 1920'de Ankara'da yayınlanmaya başlamıştır. Bizzat Mustafa Kemal tarafından dikte ettirilen ve ilk sayfasında yer alan başyazıda *Hakimiyet-i Milliye*'nin amacı şu şekil-

de belirtilmektedir: “Bugünden itibaren mevki-i intişare çıkan (yayımlanan) ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadisatını (durum ve olaylar) ihtiva edecek gazetemize bu ismi tesadüfen vermedik. Gazetemizin bu ismi, aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücadelenin de nevidir (takip edeceği mücadele yoludur). Şu hâlde diyebiliriz ki *Hakimiyet-i Milliye*'nin mesleği, milletin müdafa-i hakimiyeti olacaktır” (Güner ve Kabataş, 1990: 334). *Hakimiyet-i Milliye*'de ilk önceleri imzasız olarak çıkan yazıların çoğu da yine Mustafa Kemal tarafından dikte ettirilmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal'in ve Millî Mücadele'nin sesi, Anadolu halkının da gözü kulağı olduğunu belirten Yavaş (2020) Türkiye Büyük Millet Meclisi ile millet arasında adeta bir köprü işlevi görmüştür. *Hâkimiyet-i Milliye*, Millî Mücadele döneminde kısıtlı imkânlarına rağmen halkın aydınlatılmasında, bilgilendirilmesinde ve bilinçlendirilmesinde, böylece kamuoyu oluşturulmasında çok önemli katkılar sağlamış ve tarihteki haklı yerini de almıştır (s. 17).

Millî Mücadele karşıtı İstanbul ve Anadolu Basını ile yabancı basının değişen güç dengeleri doğrultusunda duruşlarını ve içeriklerini değiştirdikleri görülmektedir. İstanbul'daki basın ancak 1921'deki Birinci ve İkinci İnönü muharebeleri ile Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Kurtuluş Savaşı hakkında haberler vermeye başlamıştır. Mustafa Kemal'in fotoğrafları da 1921 Eylül'ünden itibaren yalnız İstanbul basınında değil, dünya basınında da yayımlanmaya başlamıştır. Ancak, İstanbul'da sansür hala devam etmekte, "bir satır" ya da "üç satır sansür edilmiştir" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Fakat artık metnin tamamı sansürlenmediğinden, sayfalar tamamen boş çıkmamaktadır. Paris'te yayınlanan Petit Parisien gazetesinin Mustafa Kemal ile görüşmek yapmak üzere Bursa'ya gelen muhabiri, bu görüşmeyi

telgrafla gazetesine göndermiş ve söz konusu metnin bütün olarak Renin Gazetesi'nin 2 Eylül 1922 nüshasında yayımlamasına da izin verilmiştir. Fakat görüşme metnindeki bazı kısımlar sansüre uğramaktan kurtulamamıştır. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'ya sorulan, "İstanbul'a avdetinizde Padişahı tanıyacak mısınız?" sorusunun karşılığı: "Bir satırlık sansür. 20. asırda bizim elimizden hürriyetimiz alıp başkalarının hakimiyetini iade ve tesis etmek olamaz" (Özkaya, 1985: 875) şeklinde verilmiştir.

İstanbul'da yayımlanan *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* ile Adana'da yayımlanan *Ferda* gazetelerindeki bilgilere dayanarak, Kuva-yı Milliye karşıtı gazetelerin genel görüş ve tutumlarını şu şekilde özetlenebilir:

- Halkın, kan dökmeye zorlanmasına karşıyız.
- İstiklali tek başımıza devam ettiremeyecek bir durumdayız. Amerikan mandası lafıyla zaman kaybettik. İngiliz mandası istemeliydik.
- Niçin sulh balından yemek varken, savaş sirkesi içelim?
- Anadolu, sadece çırasını yakıp, dertlerine bakıp, şehitlerini anarak yaralarını sarmak istiyor.
- Bu millet çete ve eşkıya grubu istemiyor....Kemalciler, Celâlıler istemiyor.
- Bu bitik durumdan tek başımıza kurtulmamıza imkân yoktur.
- Millet Paşasının blöfü... Döndürülen dolaplar, hainler, ahlaksızlar, vatansızlar, alçaklar, kabada-yılar, eşkıyalar. Bilerek ve isteyerek cinayet işliyor-lar.
- Bu herifler (Mustafa Kemal ve hempaları) için devletin hali, bağımsızlığı söz konusu olamaz. Barışı, şeriat içerisinde devamını sağlamak için, onu

ihlal edebilecek olanların kafaları ezilmeli, hükümetin her şeyden önce yapacağı iş budur.

- İttihat ve Terakki hangi kılığa bürünürse bürünsün, bizim için İttihat ve Terakki'dir. Bugün o rolü oynamak isteyen Mustafa Kemal, hakimiyetini ancak rakı tepsisinde tecrübe edebilir.
- *İrade-i Milliye*, *Hakimiyet-i Milliye*, İzmir'e Doğru gazeteleri halkın boş sözlere inanma yönündeki meylini kullanıyor. Halbuki buzdan yapılan kaşanelerle hedefe varılacağına iman edenler, güneşin harareti karşısında pek hazin hayal kırıklığına uğrayacaklardır.
- Paşa merakından vazgeçelim. Bugün merkezden meydana gelecek bir hareket ufak Anadolu'yu baştanbaşa ayaklandırarak, Mustafa Kemal'i de hempalarını da sopa ile kovdurur.
- Misak-ı Milli, ne çirkin, ne gayrı milli bir kelime..... Fırıldak, dalavere.....,(akt. Akçasulu, 2019: 18).

Mustafa Kemal Paşa, 27 Kasım 1919'da Erzurum Heyet-i Merkeziyesine yolladığı yazıda da halkın vakit geçirilmeksizin Milli Mücadele'den haberdar edilebilmesi için, bu bölgelerde acele gazetelerin çıkması gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaçla önce Sivas'ta *İrade-i Milliye*, daha sonra Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazeteleri ile bu yayın kuruluşlarına destek sağlamak üzere yine Ankara'da Anadolu Ajansı kurulmuştur.

Mustafa Kemal, Milli Mücadele'ye destek veren basının dikkate alacağı hususları açıklarken, millî hak ve hukukun korunması yanı sıra, Avrupa kamuoyunu da kendi yanlarına çekecek yazıların yazılmasını, onların rencide edilmemesini, milletlerin hak ve hukukuna saygı gösterilmesine özen göstermiştir. Çakır (2011), Mustafa Kemal'in dış dünyayı Millî Bağımsızlık Savaşı'ndan haberdar etmek üzere, yabancı gazetecilerle iyi ilişki kurmaya ve onlara beyanat verme yoluna gittiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda Halide Edip Adıvar'ın tavsiyesi doğrultusunda, Sivas

Kongresi'ne Louis E. Browne adlı Amerikan *Chicago Daily News* Gazetesi muhabiri özel temsilci statüsü ile çağrılmıştır. Mustafa Kemal, Browne aracılığıyla, Türkiye'yi incelemek ve gerçek durum hakkında rapor hazırlamak üzere Amerikan Kongresi'nden bir heyet gönderilmesini istemiş ve bu yolla, Sivas Kongresi hakkındaki bilgilerin Amerikan Senatosuna iletilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, Millî Mücadelenin varlığı basın yoluyla bütün dünyaya duyurmuştur. Öte yandan, Wilson Prensiplerine sık sık yer verildiği görülmekte, millî birlik için topyekün hareket edildiği, vatanın kesinlikle kurtarılacağı düşüncesinin halka verildiği ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, Anadolu basınının, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ilgili haberleri, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanname, tamim ve bildirilerini, resmî harp tebliğlerini, Meclisin kabul ettiği yasaları, Millî Mücadele ilgili bilgileri günü gününe vermeye çalıştığını da belirtmek gerekir (Çakır, 2011: 18-19)

Örneğin, *Akşam*, taarruz başlamadan önce Anadolu'da neşredilen Büyük Millet Meclisi'nin bir bildirisini şu şekilde yayınlamıştır: Bu tamime nazaran iş'ar-ı ahire (bildirilecek en son habere kadar) kadar: 1- Anadolu'ya kimse girmeyecektir, 2- Anadolu'dan kimse çıkmayacaktır, 3- Anadolu'dan harice hiçbir haber verilmeyecektir, 4- Aksi takdirde mütecasir (cür'et gösteren) ihaneti vatanıye cürmüyle mahkûm edilecektir (Banoğlu, 1988: 46).

Büyük Taarruz'la ilgili gelişmelerin gizlilik içinde yürütülmesine büyük özen gösterilmiştir. Anadolu'dan hareketla ilgili olarak herhangi bir haberin gelmemesinin, halkta zaman zaman endişe ve ümitsizliğe neden olduğu da söylenebilir. 28 Ağustos tarihli Vakıf Gazetesi büyük puntolarla haber alamadığını şu şekilde bildirmiştir:

Bütün bu ahval, Anadolu'nun muvakkat zaman için İstanbul ile muhabereyi kat ettiğini göstermektedir. Acaba Anadolu neden böyle birdenbire mu-

habereyi kat etmeğe lüzum görmüştür? Bu hususta şimdilik kati bir şey söylemek mümkün değildir. Mamafihi, muhaberenin kesilmesinin milli ordunun taarruza geçmek üzere olduğuna dair dolaşan haberlerle bir münasebeti olması çok muhtemeldir” (akt. Banoğlu, 1988: 42).

Bu dönemde Anadolu'dan gelen haberler büyük oranda kayıkçılar ya da bilgi getirmekle görevli kişilerin yazılı ya da sözlü ifadelerine göre oluşturmaktaydı. 26 Ağustos 1922 tarihli Akşam Gazetesi bölgedeki askeri hareketliliği "Dünden beri Kocaeli mıntıkasında ordumuz mühim askeri hareketlere başlamıştır" şeklinde aktarmıştır.

Mustafa Kemal, Büyük Taarruz ile ilgili hazırlıkların mümkün olduğunca gizlilik içinde yürütülmüş olduğunu Nutuk'ta (2015: 513) şu şekilde anlatmaktadır:

“Başkumandan Muharebesi'nin neticesine kadar her gün büyük muvaffakiyetlerle gelişen taarruzumuzu resmi tebliğlerde gayet ehemmiyetsiz hareketten ibaret gösteriyorduk. Maksadımız, vaziyeti mümkün olduğu kadar cihandan gizlemektir. Çünkü, düşman ordusunu tamamen imha edeceğimizden emin idik. Bunu anlayıp, düşman ordusunu felaketten kurtarmak isteyenlerin yeni teşebbüslerine meydan vermemeyi münasip görmüş idik.”

Buradaki esas konu, Millî Mücadele döneminde basın olmakla birlikte, daha geniş bir perspektiften bakıldığında sportif etkinliklerin de başlı başına önemli bir iletişim biçimi olduğu görülebilir. Büyük Taarruz hazırlıklarının gizlilik içinde sürdürülmesine büyük özen gösteren Mustafa Kemal, harekât planını görüşmek için Batı Cephesi komutanlarıyla Akşehir'de yapacağı toplantıyı maskelemek üzere 28 Temmuz 1922 Cuma günü göstermelik bir futbol maçı düzenlemeye karar vermiştir. Futbol o dönemde toplumda giderek popülerlik kazanan bir spor dalıdır ve ordu içinde de tatil günlerinde alaylar ve tümenler arasında rekabetin oldukça yoğun olduğu futbol karşılaş-

maları yapılmaktadır. Mustafa Kemal, Nutuk'ta (2015: 511) bu olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra icra ettirilen bir futbol müsabakasını seyretmek vesilesiyle ordu kumandanları ve bazı kolordu kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28/29 Temmuz gecesi kumandanlarla genel bir tarzda taarruz hakkında fikir alışverişinde bulundum. 30 Temmuz 1922 günü Erkanı harbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandanı'yla tekrar görüşerek taarruzun tarz ve teferruatını tespit ettik. Ankara'dan davet ettiğimiz Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa da 1 Ağustos 1922 öğleden sonra Akşehir'e vardı. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Müdafaa-i Milliye Vekaliyeti'ne ait olan hususlar tespit olundu.”

29 Ağustos 1922 tarihli Akşam Gazetesi'nin manşeti, kurtuluşa yönelik bir müjde niteliğinde olmakla birlikte, kesin bilgi akışının olmaması nedeniyle temkinli bir yaklaşımın sergilendiği görülmektedir: “Bir habere göre Afyonkarahisar'a girdiler” (akt. Banoğlu, 1988: 46). 30 Ağustos tarihli Vakit Gazetesi artık zaferin kazanıldığını bildirmekle birlikte, hala Anadolu'dan herhangi bir tebliğ gelmemiştir. Bununla birlikte, yabancı gazete ve ajanslar Türk taarruzunun başarılı olduğu ile ilgili haberleri vermeye başlamışlardır.

1919-1922 döneminde, İngiltere'nin elindeki en güçlü propaganda araçlarından birinin *The Times* Gazetesi olduğunun farkına varan İstanbul ve Ankara hükümetlerinin, bu dönemde lehlerinde yayın yaptırarak İngiliz kamuoyunu etkilemek için çaba harcadıklarını, ancak bu çabaları sonuçsuz kaldığını belirten Boyar (2019), *The Times*'in Türk tarafına yaklaşımındaki değişikliğin, ancak Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Kemalist güçlerin zaferleriyle oluşan siyasi koşullarla mümkün olabildiğini vurgulamaktadır (s. 291).

Keza, Sakarya Muharebesi'nin sonucu, *The Times* için bir dönüm noktası olduğunu ifade eden Boyar, gazetenin 14 Eylül 1921 tarihli sayısında

Yunanistan'ın pek de iç açıcı olmayan durumunun ortaya konulduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, 2 Kasım 1921 tarihli başyazıda da “Yunan teşebbüsü Küçük Asya’da kesinlikle başarısızlığa” uğradığı ifadesi kullanılarak, Büyük Britanya hükümetin Yakın Doğu’daki politikasına yeni bir yön vermesi gerektiği vurgulanmıştır. Anadolu direnişini yeniden yorumlayan gazete, yapılması gerekenleri şu şekilde işaret etmektedir: “Britanya İmparatorluğu’nun çıkarları için Türkiye’nin “Milli Hükümeti” ile müzakerelere girilmeli ve bu uğurda gerekirse Yunanlıların Küçük Asya’yı boşaltmaları sağlanmalıdır” (s. 314).

Aksel (2018) tarafından üç Macar gazetesinde Türk Kurtuluş Savaşı’nın yansıtılma biçimine yönelik olarak gerçekleştirilen bir çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

Her üç gazetede de birbirine yakın ve İtilaf Devletleri ülkelerine ait haber kaynaklarına başvurulması, ortak bir anlatının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Gazetelerde haber sunumunda duygusal ve manipülatif ifadelere başvurulmaması, “duygusal değil olgusal” tutum söz konusu olduğundan, yanlılığı ele veren nokta, haberin kimin gözünden aktarıldığı olmuştur. Köşe yazılarında yazarların daha rahat kalem oynattığı aşikârdır. Bu nedenle gazetelerin kimi zaman aynı nüshasında bile haber içeriği ile makalelerin farklılığı söz konusudur. Muhabir sayısı, teknik olanaklar, haber sunumunda daha bağımsız ve bağımlı aktarımlara yol açmıştır.

Gazeteler 1921 sonrasında her ne kadar Türkleri destekleseler de İslam-Hristiyan karşıtlığı söz konusu olduğunda, Batı uygarlığını temsil ettiğini ileri süren İtilaf Devletleri ve Batı Avrupa basını ile dil birliğine düşüldüğü, Avrupalı kimliğinin öne çıktığı söylenebilir. Gazetelerde ortaya çıkan nüansların uluslararası gelişmeleri ve aktörleri, bağlı oldukları ideolojiye göre yorumlamaları da

varsayımlarla örtüşmektedir.

Süreç başta İtilaf devletleri ağzıyla olumsuz, giderek Türkiye için temkinli iyimser ve Lozan döneminde ise hayranlık ifadeleriyle aktarılmıştır. Türkiye başta anlaşma şartları sunulan dağılmış bir ülke olarak haberlerin nesnesiyken kısa süre içinde Anadolu direnişi ile özneleşmiş, Mustafa Kemal ise kahramanlaşmıştır.

İtilaf Devletleri bakışına ağırlık verilen ilk dönemde gazeteler Doğu-Batı uygarlığı farkını, Hristiyan-Müslüman çatışmasını, Müslümanların gayrimüslimlere yapabileceklerine engel olma gayesini dillendirmişlerdir. İşgali dünya kamuoyu gözünde meşru kılmak önemlidir ve gazeteler bunun için kullanılan değerli mecralardır.

Mustafa Kemal Paşa’nın, İtilaf Devletlerinin kendi arasındaki çıkar çatışmalarında doğru stratejik hamlelerde bulunduğu, özellikle dünya Müslümanlarının desteğine başvurma kozunu hep elinde tuttuğu, Rusya ile yakınlaşma ihtimaliyle galip güçleri tedirgin ettiği olay akışına ilişkin literatüre katkı sunacak önemli verilerdir. Haberlerden anlaşıldığına göre “Kemalist Hareket”in sömürge halklara örnek oluşturması endişesi, Rusya’nın Doğu politikasına vereceği destek ihtimali Batılı güçlerin işini zorlaştırmıştır (ss. 77-78)

Mustafa Kemal döneminde günümüz anlamıyla Amerikan tarzı profesyonel bir halkla ilişkiler anlayışı ve uygulaması olmamakla birlikte, yapmış olduğu çalışmalarının, toplumsal faydaya yönelik halkla ilişkiler faaliyetleri olarak nitelendirilebileceğini öne sürmektedir.

Alikılıç ve Saatçioğlu (2018: 75-76), Mustafa Kemal’in, Kurtuluş Savaşı döneminde önde gelen kişilerle, gruplarla iletişim ve ilişki kurarak bir anlamda lobi faaliyetleri gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, telgraf ve yazılı basın yoluyla, örgütlü güçlerle iletişimin sağlanabilmesine ve halkın gelişmelerden haberdar edilmesi-

ne önem vermiştir. O dönemde profesyonel anlamda bir halkla ilişkiler nosyonu ve uygulaması olmamakla birlikte gerek Millî Mücadele gerekse Cumhuriyet Döneminde farklı iletişim araçları ve kanalları ve araçları kullanılarak yayınlanan genelgeler, bildiriler, mektuplar vb. yoluyla çift yönlü stratejik iletişimin uygulandığı söylenebilir. Kurum ve kişiler arasında karşılıklı bir anlaşma ve anlayışın hâkim olduğu simetrik iletişimde yoluyla Mustafa Kemal'in katılımcı kültür ortamı ve liderlik unsurlarından etkin biçimde yararlanmış olduğu söylenebilir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Mustafa Kemal'in Millî Mücadele sırasında ikna edici iletişim çabaları ile halkın bilgilendirilmesi ve kamuoyunun oluşumunda basına büyük önem verdiği görülmektedir. O dönemde en etkili kitle iletişim aracı hiç şüphesiz gazetelerdir. Durum böyle olunca, Millî Mücadele'yi destekleyen gerek

İstanbul gerekse Anadolu gazeteleri üzerinde yoğun bir baskı hüküm sürmektedir. Ancak bütün baskı ve yasaklamalara rağmen, Millî Mücadele'yi destekleyen basın kuruluşları faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, Millî Mücadele'nin sadece askeri ve siyasal anlamda değil, iletişim alanında da verildiği söylenebilir.

Kaynakça

- Alikılıç, Ö. & Saatcioğlu, E. (2018). Halkla İlişkiler Uzman Rollerini Açısından Mustafa Kemal Atatürk: "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" Üzerine Bir Durum Çalışması. *Selçuk İletişim*, 11 (1), 66-101.
- Aksel, S. C. Y. (2018). Macar Basınında Türkiye: "Küçük Asya"nın Büyük Direnişi (1920-1923). *Ankara Üniversitesi İlel Dergisi*, 5 (2), 53-84.
- Banoğlu, N. A. "Basından Günü Gününe Büyük Zaferin Hikâyesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5 (1988): 37-90
- Baykal, H. (1988). Millî Mücadele'de Basın. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 471-480.
- Boyar, E. (2009). Savaş ve Basın: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve İngiliz The Times Gazetesi (1919-1922) *ODTÜ Gelişme Dergisi* 12-1.
- Çakır, E. (2011). Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Yayınlanan Bir Gazete: Payitaht.Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, (Ed. Nejat Bayramoğlu ve Kurtuluş Güran). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Güner, Z. ve Kabataş, O. (1990). Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını* sayı 38, Ankara.
- Özkaya, Y. (1985). Millî Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1: 871-912.
- Yavaş, M. (2020). Millî Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 1-18. DOI: 10.18037/ausbd.725555
- Yıldız, F. & Ünal, S. (2021). Milli Mücadele'den Günümüze Yerel Bir Gazete: Yeni Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Adana'nın Kurtuluşunun 100. Yılına Özel Sayı, 223-234.

BÜYÜK TAARRUZ ve İSTİKLAL HARBİ'NİN TÜRK EDEBİYATINDA YERİ

Ali TAŞTEKİN

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üni., FEF,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ali-
tastekin@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0001-
8303-9880.

Giriş

Tarihe altın harflerle geçen ve bağımsız yaşamak isteyen birçok ulusa örnek olan Kurtuluş Savaşı; Türk milletinin, ordusu ile birlikte Atatürk'ün önderliğinde yazdığı kahramanlık destanıdır. 30 Ağustos 1922'de kazanılan büyük zafer, harbin önemli bir aşaması olarak tarihteki yerini almıştır. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasında en önemli etken, bu büyük zaferin her aşamasında milletimizin istiklal ve hürriyet aşkı ile kahraman ordumuzun cesaret ve fedakârlığının yer almasıdır.

Türk Milleti'nin maddî ve manevî varlığının ayansı olan Türk edebiyatında Millî Kurtuluş savaşı-mız ile 30 Ağustos Zaferimizin hak ettiği yeri aldığı; şiir, roman, makale, anı vb. edebî türlerde bu konuyla ilgili eserler verildiği bilinmektedir. Bu çalışmada ana hatlarıyla Büyük Taarruz ve İstiklal Savaşı'nın Türk edebiyatındaki yeri araştırılmaktadır.

Millî Mücadele'ye değinen tanınmış romanları Abidin Daver'in Mülâzimin Romanı; Aka Gündüz'ün Dikmen Yıldızı; Burhan Cahit Mor-kaya'nın Nişanlılar; Ercüment Ekrem Talu'nun Kan ve İman; Esat Mahmut Karakurt'un Allahais-marladık; Güney Halim'in Gökmen; Halide Edip Adıvar'ın Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Zeyno'nun Oğlu; Kâmil Yazgıç'ın Türk Yıldızı Emine; Mehmet Rauf'un Halâs; Mükerrerem Kâmil Su'nun Dinmez Ağrı; Peyami Safa'nın Bir Akşamı, Sözde Kızlar, Biz İnsanlar; Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece, Eski Hastalık; Sıtkı Şükrü Pamırtan'ın Toprak Mahkûmları; Şukûfe Nihal'in Yalnız Dönüyorum; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sodom ve Gomore, Yaban, Ankara olarak yazar adına göre sıralayabiliriz.

Edebiyatımızda Millî Mücadele'yi konu alan romanlardan başka pek çok şiir de yer almaktadır. M. A. Ersoy'un yazdığı İstiklal Marşı, bu konuda yazılmış bir şaheserdir. Yine "Bülbül" adlı şiir,

Millî Mücadele'nin en zor koşullarında bile halka moral ve ümit vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Gazetelerde çıkan yazılar ile çeşitli toplantılarda yapılan hitabet türünün güzel örnekleri de bu dönemin önemli edebi ürünleri arasında sayılmaktadır.

İnceleme

Kurtuluş Savaşı Edebiyatı, "Mondros Mütareke-si'ne dayanan İtilaf Devletleri'nden Fransızların Urfa, Adana, Maraş'ı; İngilizlerin Erzurum, Trabzon, Samsun'dan başlayıp İzmit'e kadar uzanan bölgeyi, güneyde İtalyanların Muğla, Isparta, Antalya'yı işgali ve dış güçlerin desteği ile 15.05.1919 tarihinde Yunanlıların İzmir'e çıkmaları karşısında Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde, Ana-

dolu'da başlatılan teşkilatlanmanın, yapılan mücadelenin konu edildiği hikâye, roman, anı, şiir, destan gibi edebî ürünlerin oluşturduğu Türk Edebiyatının bir dönemidir" (Zülfikar, 2022: 1).

1922'den günümüze kadar Millî Mücadele'yi konu edinen pek çok roman yazılmış, bu romanlarla ilgili çeşitli kronolojik listeler yapılmıştır. Tarrık Buğra, Küçük Ağa adlı eseriyle bu dönemin önemli bir temsilcisidir. Romanın da Kuva-yı Milliye karşıtı bir din adamının zamanla Kuva-yı Milliye saflarında yer alıp "Küçük Ağa" oluşunu anlatırken yazar, dinin ve din adamının sanıldığı gibi Millî Mücadele'ye karşı olmadıklarının altını çizmektedir.

Kemal Tahir'in Esir Şehrin İnsanları ve Esir Şehrin Mahpusu adlı romanları ile Samim Kocagöz'ün, Kalpaklılar ve Doludizgin adlı romanları,

İzmir'in işgaliyle başlayıp Türk ordusunun zafereyle sonuçlanan Millî mücadele dönemini belgeler ve anılardan yararlanarak anlatan belgesel romanlardır.

Talip Apaydın, Toz Duman İçinde ve Vatan Dediler adlı romanlarında Millî Mücadele'yi, köy ortamından sahnelerle gözler önüne sermiştir. Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal İsyan adlı sekiz ciltlik belgesel romanında, Millî Mücadele'yi öncesindeki olaylardan başlayarak kronolojik ve edebi (Yağcı 2003, 316) bir öyküleme tekniği içerisinde sunar. Millî Mücadele'ye daha çok "Milliyet" kavramı açısından yaklaşan İlhan Tarus, Var Olmak ve Vatan Tutkusu adlı romanlarında, Millî Mücadele'nin Türk olmayan iç düşmanlarla savaşılan yönünü anlatmaktadır.

Yüzbaşı Selahattin'in Romanı'nda İlhan Selçuk, "Kuva-yı Milliyeci tipi"ni ortaya koymaya çalışır. 1980 sonrasında ise Attilâ İlhan'ın romanları Millî Mücadele'ye farklı bir soluk getirir. Gerek bakış açısı gerek konuyu işleyiş tarzı açısından Kurtlar Sofrası, Sırtlan Payı, Dersaadet'te Sabah Ezanları ve Allah'ın Süngüleri-Reis Paşa; alışlagelmiş Millî Mücadele romanlarından farklıdır.

Dönemin diğer romanları: Ayla Kutlu, Bir Göçmen Kuştı O, Emir Bey'in Kızları; Hasan İzzettin Dinamo, Anadolu'da Bir Yunan Askeri; Celal Hafıfbilek, Ankara 1920; Yılmaz Karakoyunlu, Üç Aliler Divanı, Çiçekli Mumlar Sokağı; Ferzan Gürel, İzmir'in İşgalinden Kurtuluşa; Hıfzı Topuz, Gazi ve Fikriye, Çamlıca'nın Üç Gülü; Mustafa Yıldırım, Ulus Dağına Düşen Ateş; Mehmet Coral, İzmir:13 Eylül 1922; Turgut Özakman, 19 Mayıs 1919, Şu Çılgın Türkler; Ayşe Kulin, Veda / Esir Şehirde Bir Konak'tır.

Bu listeye pek çok roman daha eklemek mümkündür. Ancak bunlar arasında, Turgut Özakman'ın Şu Çılgın Türkler'i son dönemde adından çokça söz edilen bir belgesel romandır. Türk halkına, tarihini, "Milliyet" bilincini tekrar ha-

tırlatan, kendine dönük bir muhasebe yaptıran roman, didaktik bir gayeyle yazılmıştır (Sevinç, 2009: 2016-2021).

Bekir Büyükarkın'ın Bozkırda Sabah romanı Anadolu'nun Millî Mücadelede verdiği çabayı, sıkıntıları başarılı şekilde açıklar. Kahramanların hikâyesiyle şekillenen olay örgüsü işgalci devletlerin yapmış olduğu yıkımları bir bir gözler önüne serer. Gece Yarısı romanı da İstanbul'un o dönemdeki savaş halini ayrıntılı bir şekilde verir (Şireci, 2013: 105).

Toz Duman İçinde ve Vatan Dediler (Talip Apaydın) romanlarında Millî Mücadele'nin içeriğinde gerici ve zorbalar sınıfının oluşturduğu bir ittifaka dışarıda ise emperyalist emeller taşıyan Batı devletlerine karşı yapıldığı tezi vurgulanmıştır. Savaş sonucunda yapılacak devrimle ülke içerisinde ilk olarak bunlardan kurtulmak gerekmektedir. Bunun için sol söyleme uygun olarak kurtuluş hareketi ezilen halkın başkaldırısı şeklinde tarif edilmiştir (Çil, 2013: 148).

Onur Aydın tarafından hazırlanan "1980 Sonrası Türk Romanında Millî Mücadele" başlığını taşıyan yüksek lisans tezinde de Türk Edebiyatı yazarlarının Millî Mücadele'yi nasıl ele aldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmacı Millî Mücadele'de Kuva-yı Millîye ve Çerkes Ethem Meselesi, Millî Mücadele'de Türk Kadını, Din ve Din Adamlarının Yeri, Azınlıklar, İstanbul ve İstanbul Halkı, Anadolu, Anadolu'da Millî Mücadele Karşıtları: İşbirlikçiler, İsyancılar, Saltanatçılar, Savaş Karşıtlığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti, İngiliz ve Yunan Mezalimi, Yabancıların Gözünden Kurtuluş Savaşı konuları etrafında asıl teması Millî Mücadele olan on üç romanı değerlendirmiştir.

Savaş dönemlerinin edebî ürünlere tesirini yahut edebî ürünler üzerine döneme dair yapılan tespitleri içeren tezler, bibliyografya çalışmaları dışında bir de dönemin içerisinden müstakil olarak seçilmiş edebiyatçılar üzerine araştırmalar da

mevcuttur. Orhan Söylemez tarafından hazırlanan "Peyami Safa'nın Romanlarında Millî Mücadele" adlı Yüksek Lisans tezi ile Gökhan Tunç tarafından hazırlanan "Millî Mücadele'nin Türk Romanına Yansıması" başlıklı doktora tezi bu konuda anılmaya değer çalışmalardır. Araştırmacı Doktora tezinde "Kemalist, Marksist, Millîyetçi, İslâmcı ve popüler olarak nitelendirilen bazı yazarlardan eserler seçerek geniş bir çerçevede değerlendirme yapmayı amaçlamıştır. Bu açıdan tez Türk romanında Millî Mücadele devresinin aldığı konumu çeşitli cephelerden sunması bakımından oldukça önemlidir (Güldürmez, 2018: 224, 225).

Türk edebiyatının en önemli yazarlarından sayılan Yakup Kadri, yazdığı roman, hikâye, piyes ve makaleleriyle başta Kurtuluş Savaşı olmak üzere yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve kültürel meselelerine de ışık tutmuştur. Onun Kurtuluş Savaşı öncesi Osmanlı devrini, Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet dönemini anlatan romanları vardır. Yıkılış devrinin psikolojisini ve sosyal kurumlarda yaptığı tahribatı işlerken, okuyucu sadece yıkılışı görmez, yıkılanın ardında doğan yeniyi de sezer. Yıkılışın verdiği kötümserlik yerini bu suretle iyimserliğe bırakır (Öztürk, 2007: 126).

Fatma Fusun Kiroğlu tarafından hazırlanan ve "Mütareke Devri Türk Basınında Millî İztirab ve Millî Mücadele İle İlgili Şiirler" başlığını taşıyan yüksek lisans tezinde de savaş Millî Mücadele döneminin edebî eserlerini değerlendirilmektedir. Tezde önce Mütareke Devrinin siyasî ve tarihî olaylarına yer verilmiştir. Sonra da İstanbul'un muhtelif kütüphaneleri taranarak 1918- 1922 yılları arasında yayımlanmış olan iki yüz on dokuz süreli yayımdaki Millî Mücadele şiirleri incelenmiştir.

"Türk şiirinde Millî Mücadele'yi konu alan şairler" denince ilk akla Dağlarca gelmektedir. Onun Millî Mücadele'yi konu edindiği dizinin ilk kitabı olan Üç Şehitler Destanı 1949'da yayımlanmıştır. Bağımsızlık Savaşı I -Samsun'dan Ankara'ya

(İnönü)'ler-Sakarya Kıyıları, Bağımsızlık Savaşı II -30 Ağustos-İzmir Yollarında, Delice Böcek, Yedi Memetler, 19 Mayıs Destanı, Bir Elde Yaşamak, Çukurova Koçaklaması, Türk İstanbul adlı kitaplar sırayla okuyucuyla buluşmuştu. 30 Ağustos'ta, 26 Ağustostan büyük zaferin kazanıldığı 30 Ağustos'a kadar geçen süreç anlatılmaktadır. Bir şiirinde;

“Geçiyordu dörtnala on bin atlı,/ Yalın kılıç/Yalın mızrak,/Yüzü tunçtu erlerin

Atlar mağara suratlı./Geçiyordu dörtnala on bin atlı /Omuzları değil /Nalları değil /Erlerin de atların da /Yangın yürekleri kanatlı.” dizeleri yer alıyor.

Fazıl Hüsni Dağlarca, Bağımsızlık Savaşı'nı eserlerine konu edinirken bunu sadece eyleme dönük bir durum olarak ele almaz. İnsanlardan tabiat unsurlarına, eylemden düşünce boyutuna, genel görünümünden ayrıntılara, işin akıl boyutundan duygusal boyutuna varıncaya kadar konuyu çok farklı yönleriyle kaleme alır. İnsan-doğa, insan-mekân, insan-olay, insan-nesne ilişkisini sürekli canlı tutmaya çalışır (Baş, 2010: 24).

Mustafa Kemal hakkında pek çok şiiri olan Tahsin Nahid Uygur'un Gazi; Tefik Abdurrahman'ın Kurtuluş, Besim Atalay'ın Dumlupınar'a doğru adlı şiirleri, 30 Ağustos zaferi hakkında yazılmıştır.

Şairlerimiz, Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı'nda Anafartalar Gurubu Kumandanlığı sırasında, 10 Ağustos, 1915'de düşmanı bu cebheden geri püskürtmesi kahramanlığından başlayarak, 2 Eylül, 1938'de Hatay devleti'nin kuruluşuna kadarki tarih vak'alarını işlemişlerdir; bu arada, annesinin ölümü, hususi hayatıyla ilgili ba'zı hadiseler, ba'zı ayaklanmalar, esirlik ve savaş günlerinin acıları, kazanılan zaferlerin sevinci, yapılan inkılablar, seyahatleri, heykelleri, resimleri, nutukları dolaşısıyla hatiblik kudreti, sesinin te'sir ve âhengi, sa-

vaş meydanlarındaki kumanda emirleri, veciz ve güzel cümleleri şairlerimiz için bitip-tükenmez ilham kaynağı olmuştur (Tansel, 1988: 1186, 1187, 1193).

Millî Mücadele'yi konu alan şiirlerin başında M. A. Ersoy'un yazdığı İstiklal Marşı gelmektedir. M. A. Ersoy'un O zümrüt tahta kondun bir semavi saltanat kurdun / Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun dizelerinin yer aldığı Bülbül şiiri ve Ordunun Duası gibi bazı şiirleri Türk'ün Anadolu'da var oluş mücadelesini işlemektedir.

Yunanlıların Ankara'ya yaklaşması üzerine metanetini kaybeden birçok kişinin karşısına dikilen Akif, bilakis onların metanet ve cesaretini yükseltici konuşmalar yapıyor, sohbetlerde bulunuyordu. Bu bakımdan onun “Bülbül” manzumesinde yeniden bir ümitsizlik söz konusu değil, bir hayıflanma, bir üzüntü söz konusudur (Kayhan, 2013: 196).

Yaslı gittim şen geldim / Aç koynunu ben geldim / Bana bir yudum su ver / Çok uzak yoldan geldim dizeleriyle başlayan ve çoğumuzun ezbre bildiği Samih Rifat'ın Akdeniz Kıyıları adlı bestelenmiş ve marş hâline de getirilmiş şiiri bu dönemin önemli şiirlerindendir. Millî Mücadele şiiri denince ilk akla gelen şairlerden biri de Mehmet Emin Yurdakul'dur. Onun Bir Ses yahut Cenge Giderken adlı şiiri o günlerin duygu dünyasını yansıtmaktadır:

“Ben bir Türk'üm; dinim, cinsim uludur;/ Sinem, özüm ateş ile doludur. / İnsan olan vatanın kuludur. / Türk evladı evde durmaz giderim.”

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Şair Nedim adlı derginin ilk sayısında yayımladığı Bozgun, 1920 yılında Ümit dergisinin 16. sayısında, Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor / Asrın baş eğdiği at şaha kalkıyor dizeleriyle son buluyor.

Nazım Hikmet'in Kuvayı Millîye adlı şiirini unutmamak gerek. Şiir türünde Millî Mücadele'nin çeşitli yönlerini ele alan şairlerden sadece bazılarına değinmekle yetiniyoruz. Necmettin Halil Onan'ın Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın / Bu toprak bir devrin battığı yerdir dizeleriyle başlayan şiiri okul ders kitaplarında yerini almıştır. Orhan Şaik Gökyay'ın Bu vatan Toprağın Kara bağrında / Sıradağlar gibi duranlarıdır diye başlayan ve Ülkü dergisinde yayımlanan Bu Vatan Kimin? adlı şiiri de gönüllerde taht kurmuştur. Yusuf Ziya Ortaç'ı, İbrahim Alaattin Gövsay'ı, Kemalettin Kamu'yu ve Ceyhun Atıf Kansu'yu da unutmamak gerek. Mustafa Necati Karaer'in 30 Ağustos adlı şiiri de bu alanda dikkate değerdir niteliktedir (Zülfikar, 2022: 3).

Millî devlet oluşturmak, Cumhuriyet rejiminin temellerini sağlam zeminlere oturtmak ve dolayısıyla psikolojik bir alt yapı hazırlamak amacıyla yeni rejimin de isteği çerçevesinde çoğu zaman sanatsal bir değer taşımayan, özellikle romantik bir bakışla 29 Ekim, 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağus-

tos gibi millî bayram ilan edilen günlerle ilgili yazılan, vatan ve bayrak temini alt motif olarak kullanan şiirlerin sayısı birkaç cilde sığmayacak kadar çoktur (Kurt, 2009: 118- 120).

Millî mücadelenin tüm hızıyla devam ettiği yıllarda dönemin basını ve edebiyatı da bütün bu olaylardan etkilenmiş ve çeşitli değişiklikler göstermiştir. Edebiyat, içinde yeşerdiği toplumun dinamiklerine göre şekillenmekte, toplumun duygu ve düşüncelerine göre yarattığı şeyler de edebiyatı oluşturmaktadır. Dönemin ruhu Millî Mücadele ruhu olduğu için haliyle dönemin edebiyatı ve edebi metinlerin konusu da Millî Mücadele olmuştur (Sağır, 2013: 95, 96).

Sonuç

Millî Mücadele her yönüyle hem savaşın yaşandığı dönemde hem de savaştan sonraki süreçleriyle sanata ve edebiyatın hemen bütün türlerine yansımıştır. Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen bütün kalem sahipleri söz, yazı ve davranışlarıyla hem

halkı bu mücadeleye hazırlamışlar hem de millî birlik içinde zafere ulaşılmasının ortamını zihin ve gönül planında sağlamışlardır.

Eserlerinde Kurtuluş Savaşı'nı konu alan sanat, bilim ve edebiyat öncüleri, zaferden sonra kaleme aldıkları eserlerle Millî Mücadele'yi genç kuşaklara aktararak ölümsüzleştirmişlerdir.

Tarihini bilmeyen genç nesiller başka ulusların avı olurlar, gerçeğinden hareketle günümüzde de bu çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir. Genç kuşaklarda tarih bilincinin ve vatan sevgisinin oluşması, ulusal birlik ve bağımsızlık duygusunun gelişmesinde edebiyat ve sanat etkili olmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nı anlatan eserlerin büyük çoğunluğu Millî Mücadele Dönemi'nden sonra yazılmış olsa da dönemin ruhunu yansıtmaktadırlar. Bu alanda önemli eserlerden biri "Küçük Ağa"dır. Tarık Buğra, bu romanında Anadolu insanının Millî Mücadele'ye bakışını ve halkın Millî Mücadele'ye katılımını sağlamak amacıyla yapılan çalışmaları anlatmaktadır.

Halide Edib, Millî Mücadele'yi konu aldığı roman ve hikâyelerinde gelen felaketle işgallerin Anadolu'ya verdiği zararın boyutlarının ne kadar korkunç olduğunu okurun gözünde de canlandırmaya çalışmıştır. Eserlerdeki insan manzaraları ise korkutucudur. İşgale uğramış yerlerde aklını kaçırmış pek çok kız, erkek, çocuk vardır. Kimileri işgal bitmesine kabuslar görmeye devam etmektedirler.

Falih Rıfkı Atay, Millî Mücadele'yi destekleyen gazetecilerin başında gelir. Her zaman Mustafa Kemal'in yakınında olan yazar, anılarını "Çankaya" adlı kitabında toplamıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in yazmış olduğu üç ciltlik "Tek Adam" dizisi, bu konuda yapılan çalışmaların başında gelmektedir.

Mustafa Kemal'in 15-20 Ekim 1927'de CHP'nin

kurultayında okumuş olduğu "Nutuk", Kurtuluş Savaşı'nı ilk ağızdan belgelerle ortaya koyan en önemli eserdir. "1919 senesi Mayıs'ının on dokuzuncu günü Samsun'a çıktım." cümlesiyle başlayıp "Gençliğe Hitabe" ile biten "Nutuk", 1919-1927 yılları arasını kapsamaktadır.

Şiir türünde; Kemalettin Kamu'nun Dumlupınar Önünde, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Üç Şehitler Destanı, Nâzım Hikmet'in Kuvayı Millîye Destanı ve Cahit Külebi'nin Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda adlı şiirleri önem arz etmektedir. Millî Mücadele; halk edebiyatına da konu olmuş, yerel halk kahramanlarının mücadelesini anlatan anonim şiirler yazılmış, türküler yakılmıştır.

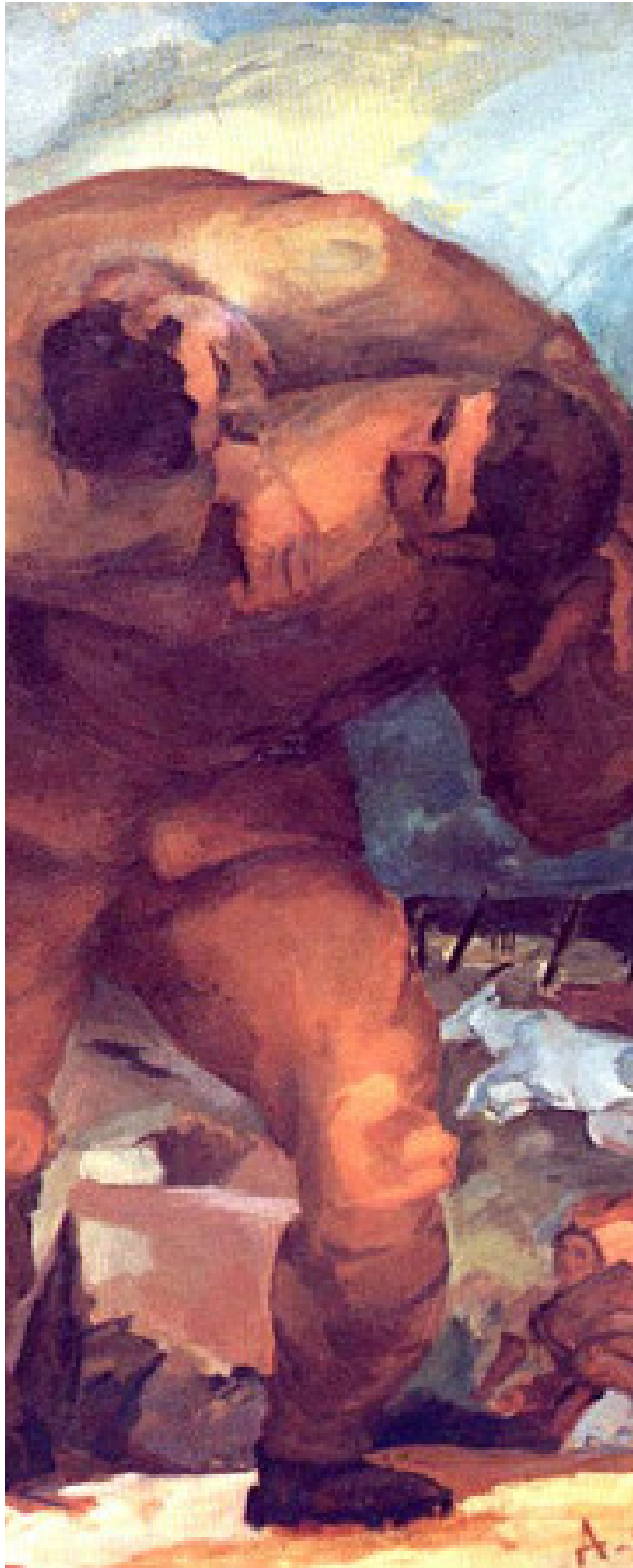
Muhsin Ertuğrul'un Senaryo yazarlığını ve yönetmenliğini yaptığı Millî Mücadele'yi konu alan ilk uzun metrajlı film, Halide Edip Adıvar'ın aynı adlı romanından uyarlanan Ateşten Gömlek adlı eseridir. Ankara Postası, Bir Millet Uyanıyor, İstiklal Madalyası, Kalpaklılar, Dağ Başını Duman Almış, Son Osmanlı Yandım Ali, Mustafa, Dersimiz Atatürk, Veda ve Taş Mektep millî mücadele konulu filmlerden bazılarıdır. Bu konuda dizi filmler de çekilmiştir. Yönetmenliğini Yücel (Çakmak)lı'nın yaptığı Küçük Ağa, Ziya Öztan'ın Kurtuluş ve Cafer Özgül'ün Esir Şehrin İnsanları bu eserlerden bazılarıdır.

Atatürk Dönemi olarak da adlandırılan 1923-1938 yılları arasında kaleme alınan Millî Mücadele romanları ile hikâye, tyatro, hatırat, hitabet vb. edebî eserler ile şiirlerin içerikleri genellikle Atatürk'ün söylemleri ile uyum içindedir. Özellikle Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin romanlarında Atatürk'ün vurguladığı noktalar ön plandadır. Bu eserlerde Türk halkının millî kurtuluşa ikna edilmesinden, zaferin kazanılmasına; devletin kurulmasından sistemin kök salmasına kadar her tür mücadelenin aklî, kalbî ve vicdanî muhasebeleri yapılmakta, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temellerinin sağlam atılmasına çalışılmaktadır.

Denebilir ki biraz da Türk edebiyatçılarının bu azmi ve fedakârca çabaları sayesinde Türk ordusunun hem morali güçlenmiş hem de Türk halkının başarıma becerisi birlik bilinciyle ortak hedefe yönelebilmiştir.

Kaynakça

- Baş, Selma (2010). Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Epik Şiirlerinde Millî Mücadele, Erdem. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/669957> (e.t: 14.07.2022).
- Çil, Hüseyin (2013). Roman Sosyolojisi Açısından Millî Mücadele Romanında Kurtuluş Söyleminin Farklı Yansımaları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Güldürmez, Sevim (2018). Savaş ve Edebiyat Araştırmaları, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 1, 217-227. DOI: 10.26650/TUDED431211 Literatür İncelemesi / Literature Review.
- Kayhan, Melek (2013). Millî Mücadele Ve Mehmet Akif Ersoy, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Kurt, Ali (2009). Tanzimat'tan Günümüze Türk Şiirinde Vatan Temi, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, 1, Ocak-Haziran. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ytea/issue/28268/300168>. (e.t: 19.07.2022).
- Öztürk, Deniz Sevinç (2007). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun metinleri çerçevesinde Millî Mücadele'nin Yorumlanması, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Sağır, Mustafa Tamer (2013). Gazetecilik Yönüyle Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sevinç, Canan (2009). Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk Romanında Millî Mücadele, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-II Winter.
- Şireci, Şenay (2013). Bekir Büyükarkın'ın Romanlarında Millî Mücadele, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, KKTC, Ağustos.
- Tansel, Fevziye A. (1988). Atatürk Hakkında Şiirler (1915- 1938) Bunların Tarih Ve Edebiyat Bakımından Değerlendirilmesi, Belleten CLII, Kasım, Cilt 52- Sayı 204. Sayfalar: 1169-1194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/64209/973646> (e.t: 14.07.2022).
- Zülfikar, Hayal (2022). Kurtuluş Savaşı Edebiyatı, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kurtulus-savasi-edebiyati/> e.t: 16.07.2022

Resim 1. Ali Avni Çelebi (1904 – 1993), *Silah Arkadaşları (Yaralı Asker)*

BÜYÜK TAARRUZ ve İSTİKLAL SAVAŞI'NIN TÜRK SANATINDAKİ YERİ

Ceyhun BERKOL

Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil
Tasarımı Bölümü, ceyhunberkol@arel.
edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8430-628X

Giriş

Büyük Taarruz ve İstiklal Savaşı'nın en önemli zaferi olan 30 Ağustos, Türk milletinin vatan sevgisinin, yıkılmaz azim ve iradesinin bir eseridir. Bu zaferle sadece vatan toprakları düşmandan kurtarılmamış, Büyük Önder Atatürk'ün liderliğinde, ulus iradesine ve egemenliğine dayanan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerinde kuruluş süreci başlatılmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Atatürk, ilk kez 1924 yılında Afyon'da "Başku- mandan Zaferi" adı altında kutlanmaya başla- nan bu önemli zaferin açılış konuşmasında: "... *hiç şüphe etmemelidir ki yeni Türk devletinin, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri burada atıldı. Ebedi hayatı burada taçlandırıldı...*" diyerek halka hitap etmiştir ([https://ata.msb.gov.tr/Genel/ice- rik/ Millî-mucadele-donemi](https://ata.msb.gov.tr/Genel/icerik/Millî-mucadele-donemi))¹

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefleri arasında önceliği tüm bilim dallarıyla birlikte Güzel Sanatlar yer almış, özellikle unutul- makta olan birçok sanat dalının tekrar gündeme getirilmesi olmuştur.

Atatürk başarılı bir komutan, çok yetenekli bir asker olmasının yanı sıra devrimci kişiliği ve li- derliği ile çağdaşlaşma yolunda önemli ve so- mut adımlarla ilerlemiştir. Ana söylemi; Türkiye Cumhuriyeti halkının medeni toplumlar arasında yer alabilmesinin, özgün sanatı ile varlığını kanıt- laması ve kendini kabul ettirmesi olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün, Güzel Sanatlara ver- diği önem ile hedeflediği Batı taklitçiliği olmayıp, özgün Türk sanatını öne çıkarmaktır. Bu bağlam- da bir söylevinde; "...*bir millet ki resim yapmaz, heykel yapmaz, bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yok- tur. Oysaki bizim ulusumuz gerçek nitelikleriyle uygarlığa erişmeye layıktır. Uygarlığa erişecektir ve ilerleyecektir...*" (Evcin, 2011: 524) 2 demiştir.

Böylece desteğini esirgemediği sanatçılar ile he- defe ulaşılmış, zengin altyapı sayesinde sanatçılar özgün Türk sanatını hayata geçirmişlerdir.

Osmanlı Dönemi'nde Güzel Sanatlar

Osmanlı Dönemi'nde birçok padişahın güzel sanatlara ilgisi vardı. Özellikle Tanzimat Döne- mi'nden itibaren Rönesans ile Reform sürecini yaşamış ve gerek bilimsel gerekse sanatsal anlam- da ilerlemiş Batı ülkeleri, gerileme döneminde Osmanlı padişahlarının dikkatini çekmiştir. Dine dayalı dünya görüşü Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'dan koparmış ve her alanda geriye götürmü- ştür. Bu batılılaşma ve modernleşme girişimleri sonucunda güzel sanatların gelişimi, halk kitlele- rine yaygınlaştırılamadığı için verimli olamamış, dolayısıyla kurumsallaşamamıştır.

Osmanlı klasik sanatı özellikle XV. ve XVI. yüz- yıllarda en parlak dönemine ulaşmış, Anadolu Selçukluları'ndan İstanbul'a kadar uzanan kültür gelişiminin, batıya yönelik evrensel anlatımı ola- rak nitelendirilebilen Osmanlı Klasik Üslubu'nun etkisi geniş bir alana yayılmıştır. Askeri ve teknik alanlarda batıya dönük reformlar Türk resminde çağdaşlaşma denemeleri Osmanlı İmparatorlu- ğu'nun Batı ile ilişkilerinin yoğunlaşması süreci ile başlamıştır. Bu bağlamda padişahların girişim- leri ile evrensel fuarlara katılmış, özellikle Fran- sa ile çok yoğun ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak bu dönemde Batı taklitçiliği başlamış; mimari tarz değişmiş özellikle bir Osmanlı klasiği olan min- yatürün yerini Batı tarzı resim almaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemin- de gelişen Klasik Osmanlı stili, özellikle Mimar Sinan ile en yüksek düzeyine erişmiş ve Lale Dev- ri Batılılaşma Dönemi'ne kadar önemini koru- muştur. Yine de mimari yapıda dine yaslı eserler çoğunluktadır.

Osmanlı klasik döneminde minyatür sanatında öncelikle yer alan İran ve Orta Asya etkileri Ka-

Resim 1. Halil Dikmen (1906 – 1964), *İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar*, 1933

nuni Sultan Süleyman Dönemi'nden sonra değişime uğramış ve günlük yaşamı yansıtmaya başlamıştır.

Padişahlar Batılı olma girişimlerinde bulunduklarında, halkın henüz bu olguya hazır olmadıklarından ötürü, yenilikleri benimseyememişler ve isyanlar çıkmıştır.

Tüm bu girişimler bilimsel, toplumsal altyapıyı barındırmadığından özenti halini almış, hatta bu ısrarlar Batılı devletlere bazı imtiyazlar vermeye kadar uzanmıştır. Bu durum Cumhuriyet Dönemi'ne geldikten sonra, Atamızın öngörülerine yashlı olarak yapacağı devrimlerin alt yapısını oluşturması ile başarılabacaktır.

III. Selim ve II. Mahmut, resim sanatını önemsemiş ve çoğunluğu yabancı olmak üzere az sayıda olan Müslüman ressamı portrelerini yaptırmışlardır. Ancak halk portre yapımına dini inançla-

rından ötürü mesafeli kalmış ve resim sanatı saray ve çevresi ile sınırlı kalmıştır.

Abdülaziz Dönemi sonlarında yabancı sanatçıların çoğunlukta kalması nedeniyle sanat eğitiminin, eğitim politikaları içinde ele alınması gündeme gelmiştir. Bu dönemde hukuk eğitimi almak üzere Paris'te bulunan Osman Hamdi Bey'in resim sanatına ilgi duyması ve bir resim atölyesinde çalışmaya başlaması 3 Mart 1883'te Sanâyi-i Nefise Mektebi Ali'sinin kurulmasına yol açmıştır. Eğitime başlanıldığı dönemde ilk öğrenciler azınlıklara mensup erkekler olmuştur.

Türk resminde II. Meşrutiyet Dönemi sonrası Sanâyi-i Nefise Mektebi Ali'sinin yanı sıra Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin resim sanatına katkıları çok büyük olmuştur.

1914 ressamı gurubunda Batı'nın empresyonist akımından etkilenmiş olan; İbrahim Çallı,

Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Namık İsmail, Avni Lifij ve Nazmi Ziya Güran gibi ünlü sanatçılar bulunmaktaydı. Bu sanatçılar, Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyit Bey gibi öncülerinden sonra; Türk resmine yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. Anadolu manzaraları ve Anadolu insanını konu alan resimler Türk resminde büyük değişimdir. Ancak bu değişim, anılan sanatçıların Cumhuriyet Dönemi'nde, Anadolu seyahatlerine çıkıp resim yapmaları ile gerçekleşmiştir (Özfırat; 1994:35-36).

Atatürk ve Sanat

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ağır koşulları, geri kalmışlık ve maddi imkânsızlıklarına rağmen; Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti sayesinde; var olan müzik ve resim sanatlarında az sayıdaki sanatçılara destek olunmuş, yeni sanatçılar yetiştirmek üzere büyük emek verilmiştir. Bu sanatçılar arasında Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kazım Akses, Namık İsmail, Cemal Tollu, Sedat Eldem, Seyfi Arkan, Zühtü Müridoğlu, Eşref Üren, Bedri Rahmi Eyüboğlu v.s. o dönemde Batı'ya eğitime gönderilen sanatçılar bulunmaktadır (Mutlu; 1984:76).

Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği önemi iki ayrı dönem olarak irdelemek gerekmektedir. Birincisi Cumhuriyet öncesi, yani onun henüz yetişme çağında olduğu dönemdir. Atatürk'ün sanata ve edebiyata karşı ilgisi genç yaşlarında başlamıştır. Öğrencilik döneminde Namık Kemal ile Tevfik Fikret'in özgürlükçü düşünce ürünü şiirlerinden etkilenmiş olduğu ve Ziya Gökalp'in eserlerini dikkatle okuduğu bilinmektedir. Bu ilginin henüz Manastır İdadisi'ne devam ederken yakın arkadaşlık yaptığı Ömer Naci döneminde geliştiği birçok biyografisinde yer almaktadır (Özgü, 1959:565-593).⁵ Harbiye Mektebi'nde iken arkadaşı Ali Fuat'a; "...eğer matematikte olduğu kadar şiir ve resim üzerinde de dursaydım, Harbiye'de dört duvar arasında kalmazdım..." dediği aktarılmaktadır (Kinross; 1990:34). İlk sanatçılarımız Harbiye Mektebi'nden yetişmişlerdir.

Atatürk kültüre çok önem vermiş, sadece kitap okumakla kalmamış, farklı ülke insanların davranışlarını da gözlemlemiştir. Örneğin tedavi için gittiği Karlsbatt'da halkın sosyal yaşam davranışlarını izlemiş, etkilenmiş ve bu konuda Türkiye'de devrimler yapılması gerektiğini, böylece kısa sürede sonuç alınacağına dair anı defterine notlar almıştır (İnan; 1983: 99-107).⁷

Kültür konusunda; "...kültür dediğimiz zaman, bir insan cemiyetinin devlet hayatında, fikir hayatında, iktisat hayatında yapabilecekleri şeylerin muhassalasını kastediyoruz ki, medeniyet de bundan başka bir şey değildir..." demiştir (Cezar, 1981: 20).

Atatürk, iyi bir asker olmanın yanı sıra, iyi bir devrimci ve halkını yönlendirebilecek yüksek dehaya sahip bir liderdi. Savaşın en zor dönemlerinde Ankara'da Millî Eğitim Kongresi'nde;

"...yüzyılların taşıdığı derin yönetsel ihmalin devlet yapısındaki yaralarını onarmayı, amaçların en büyüğünü hiç kuşkusuz kültür yolunda harcamamız gerekir..." söylemiyle vurgulamaktaydı. Behçet Kemal Çağlar'ın Büyük Atatürk için; "...Atatürk'ün en iradeli ve çelik zamanlarından bir iki dakika sonra, bir tablonun, bir bestenin, bir şiirin karşısında dolu dolu gözlerle, bir sanatçı duygusallığı ve ilgisi gösterdiğine tanık olmuşuzdur..." dediği aktarılmaktadır (Özfırat; 1994: 73-75).

Atatürk, cumhurbaşkanlığı sürecinde de, sanata ve sanatçıya verdiği önemi; denetlediği müzeler, gezdiği sergiler, katıldığı tiyatro ve opera gösterileri ile vurgulamıştır.

Atatürk'ün özümsemiği uygarlık anlayışı, içsel olarak ahlak ve bilgide yükselme; somut olarak ise, aklın ve bilimin yolundan ayrılmadan, çağın

teknolojik olanaklarından yararlanılarak uygarlığın en üst düzeyine ulaşmak olmuştur. Uygarlık sürekli devinim, değişim içermektedir. Türk ulusu Batılı ülkelerden geri kalmayacak; yapılacak devrimler ışığında emin ve tutarlı adımlarla ilerleyecektir. Uygarlık denildiğinde sanatı yadsımak olanaksızdır. Türk Milletinin çok zengin sanat ve zanaat geçmişi vardır. Ancak sanatı, akıl ve bilimin önderliğinde dogmalardan kurtarmak; özgür sanat anlayışını yerleştirmek ve zengin sanat mirasını çağdaşlaştırarak Batı medeniyetine katkıda bulunmak, onu diğer ülkeler nezdinde öne çıkaracaktır. Atamızın çok önemseddiği ve hemen her söylevinde kullandığı “muasır medeniyetler seviyesine çıkmak”; ancak böyle gerçekleşebilecektir (Evcin, 2011: 523).

Bir başka söylevinde; “...artık duramayız. Behemahal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet vazıhan bilmelidir. Medeniyet öyle bir ateştir ki, ona bigâne olanları yakar ve mahveder...” (Cezar, 1981:21) demiştir.

1881 yılında kurulan Sanâyi-i Nefise Mektebi Ali'si için Atatürk geçmiş dönemin parlamento binasını vermiştir ve kurum Güzel Sanatlar Akademisi adını almıştır. Bir grup mezun öğrenci yurt dışına gönderilmiş; Resim, Heykel ve Mimarlık bölümlerine Almanya, Avusturya ve Fransa'dan yabancı uzmanlar getirtmiştir. Endüstri ve Görüntü Sanatları Fakülteleri ise, Atatürk Dönemi'nde açılan Garp Süsleme Bölümü'nün devamıdır. Bu bölüm II. Meşrutiyet yıllarında Medresetül Hattatın (hattatlar mektebi) olarak açılan ve sonradan Şark Süsleme Sanatları Okulu adı ile Akademi'ye bağlanması Atatürk Devri'nde olmuştur. Bu bölüm halen Geleneksel Türk Sanatları olarak devam etmektedir (Silivri, 1981:39-40). Atatürk Dönemi'nde özel tiyatroların yanı sıra; Dar'ül Bedayi resmi tiyatro çalışmalarının merkezi idi ve yönetimine Muhsin Ertuğrul atandı (Silivri, 1981:39-42). Bu dönem Atamızın Türk kadın ti-

yatro sanatçılarının da sahneye çıkma haklarını teslim ettiği dönemdir. Daha önce sahneye çıkma olgusu sadece azınlık kadınlarına tanınan bir hak iken, Büyük Atatürk Türk kadını bu konuda da özgürleştirmiş, kadın sanatçıların sahneye çıkabilmesi konusunda yollarını açmıştır.

19 Kasım 1930 tarihinde Dar'ül Be-dayi'ye bağlı bir tiyatro meslek okulu açılarak yeni sanatçılar yetiştirilmeye başlandı. 1931 yılında Dar'ül Be-dayi'nin adı Şehir Tiyatroları olarak değiştirilerek İstanbul Belediyesi'ne bağlandı (Tan; 2011, e-kitap).⁹ İstanbul Belediyesi'ne bağlı Klasik Türk Musikisi konserleri veren Dar'ül Elhan bulunmaktaydı. Türk resim ve heykel sanatının ustalarının yapıtlarını bir araya toplayan Akademi'ye, Dolmabahçe Sarayı'nın bir bölümünü, Resim Heykel Müzesi adı altında tahsis ederek kurmuş ve müzeyi 20.09.1937 yılında şahsen açmıştır. (Silivri, 1981:39-42)

Cumhuriyetin 10. yıl nutuklarında;

“...Türk milletinin tarihi bir vasfı da Güzel Sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin Güzel Sanatlar'a sevgisini mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek Millî ülkümüzdür...” “...Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meş'ale, müsbet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, Millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle inkişaf ettirmek Millî ülkümüzdür...” demiştir.

Büyük Atatürk Ankara'da İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatçılarına hitap ederken, sanata verdiği önemi; “...Hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil ola-

Resim 1. Namık İsmail (1890 – 1935), *Topçular*, 1917

bilirsiniz, hatta Cumhurreisi olabilirsiniz, fakat sanatkâr olamazsınız,” demiştir. Bir diğer söylevinde ise, “...Sanatkâr cemiyette uzun cehit ve gayretlerden sonra alınanda ışığı ilk hisseden insandır...” (Silivri, 1981 41) sözleri ile de tüm güzel sanatlar dallarında sanatçının yaratısının nasıl güçlü bir duygu olduğunu ve toplum içinde diğer insanlardan sanatçıyı ayırtıran olgunun yaratı gücü olduğunu vurgulamıştır.

Tüm bu söylemlerin eylemsel karşılıklarına verilebilecek en iyi örnek şudur:

Çanakkale Savaşı’nda Büyük Önder siperleri ziyaret ederken siperde bulunan bir askerin ardındaki kayaya güzel bir kaligrafi ile yazı yazdığını fark eder, bunun ardından bu kaligrafiyi kimin yazdığını sorguladığında; asker “Ben yazdım kumandanım,” yanıtını verir. Atatürk bunun üzeri-

ne askerin derhal siperden çıkarak, savaşmaması gerektiğini bildirirken; “Senin sanatına bu ülkenin ihtiyacı var çocuk,” der ve askerin yaşaması gerektiği kanaati ile onu bu savaş atmosferinden uzaklaştırır.

Sanâyi-i Nefîse Mektebi Ali’sinin 1881 yılında kuruluşu ile Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün aynı yıl dünyaya gelmiş olması; Cumhuriyetimizin kurucu liderinin sanata vereceği ve verdiği değer ile ülkemizdeki sanatsal gelişimlerin arasındaki en belirgin nicel göstergelerden biridir. Lakin tüm bu nicel göstergelere gerek kalmaksızın Ata’mızın sanata ve sanatçıya verdiği değer tüm eylemlerinden ve söylemlerinden hiç zorlanmadan okunabilmektedir. Tıpkı; Ata’mızın şu sözünden de anlaşılacağı gibi: “„Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir...”

Sonuç

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Güzel Sanatlar ve sanatçıya göstermiş olduğu ilgi, sevgi, Türk Uluu için gerçekleştirdiği tüm devrimler kadar önemlidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne dek tespit edilmiş olan bu açmazı, yani çağdaş medeniyetler arasında yer alabilmenin ve bir ulusun varlığını kabul ettirmenin ve o ulustan olumlu anlamda söz ettirmenin yolunun, sanat konusundaki yeniliklerle olabileceğinden emin olan Büyük Ata'mızın yaptığı sanatsal devrimlerle Türk Uluu'nu dünya devletleri önünde hak ettiği noktaya getirmiştir.

Resimden müziğe, müzikten mimarlığa, tüm sanatçılar dogmalardan sıyrılmış, bilimsel bilgi ışığında özgürce sanatsal çalışmalarını gerçekleştirmektedirler. Atamızın "...Türk Uluu zekidir. Türk Uluu çalışkandır," söyleminden sanatçılar da payına düşeni almış ve dünya sanatına çok güzel eserler vermişlerdir. Kaldı ki başarılı sanatçılarımızın büyük bölümü devlet sanatçısı unvanı

almış, başarılarından ötürü Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından ödüllendirilmiştir. Bu ödüllendirilme sisteminde Büyük Ata'mızın açtığı yolda devam eden Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri kadın erkek ayrımı yapmadan sanatçıları ödüllendirmekte, sanatlarını taçlandırmaktadır.

Büyük önderimize sonsuz sevgi ve saygılarımızla. Ne mutlu biz sanatçılara...

Ne mutlu Türk'üm diyene!

Kaynakça

- Cezar, Mustafa. (1984). Atatürk Devri Başlarında Bir Türk Ressam Hanım. Atatürk ve Sanat Sempozyumu (26-28 Ekim 1981) İstanbul DGSA Yay. 1984
- Evcin, Erol. (2011). Atatürk'ün Güzel Sanatlara ve Sanatçılara Bakışı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 47 Bahar.
- <https://ata.msb.gov.tr/Genel/icerik/Millî-mucadele-donemi> (Erişim:21.08.2022)
- İnan, Afet. (1983). Atatürk ve Kültür. 50. Yıl armağanı . Ankara: TTK Yayınları.
- Lord, Kinross. (1990). Bir Milletin Yeniden Doğuşu. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Mutlu, Asım. (1984). Atatürk Devri Başlarında Bir Türk Ressam Hanım., Atatürk ve Sanat Sempozyumu (26-28 Ekim 1981) İstanbul DGSA Yay.
- Özfırat, Melahat. (1994). Atatürk'ün Sanat Anlayışı ve Türk Sanatçısından Bekledikleri. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı. YL Tezi. İstanbul.
- Özgü, Melahat. (1988). Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı. Belleten, XXVII (38).
- Silivri, Kerim. (1984). Atatürk ve Güzel Sanatlar. Atatürk ve Sanat Sempozyumu (26-28 Ekim 1981) İstanbul DGSA Yay. 1984
- Tan, Nail. (2001). Atatürk Dönemi Tiyatro ve Opera Çalışmalarında Türk Halk Kültüründen Nasıl Yararlanıldı?. I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

OTUZ AĞUSTOS

Ali TAŞTEKİN

26 Ağustos 2022/14.22 Maltepe

100 koca yıl
Bir asır önce bugün
Büyük Taarruz ile büyüdü büyüdü...
Onur timsali ömrümüzün.

Biti kanlı bir düşman
geldiğine bin pişman.
Göz çanağı kin çatlağı içinde
alnı leke, eli kir
Karaçalınmış kara
Kaderleri gibi yüzlerinde kin, kibir
Tunç kesilmiş ruhsuz
uçuşan her bir fikir...
Vicdanları kesilmiş
izanları, idrakten yoksun iğdiş...

Canlarımız, yaşlı çocuk demeden
çiğ çiğ
sakız gibi çiğnenmiş
lime lime şişlenmiş...

20 Temmuz gecesi
Kemal, Çakmak, İnönü ile Konyar
Baş başa,
Diplomatlara çay partisi veriyorlar-mış gibi
Son gecenin şafağını çadırda imzalıyorlar...

Yaklaşık yarım milyon can ile canavar
Boğaz boğaza gelecek,
gırtlak gırtlığa girişecek birazdan.
Hiç bunu beklemiyorlar...

Üstünlük, Çanakkale gibi
Nicelikten çok her açıdan
Nitelikli iman ile görülecek sonradan.

Zaferi, piyadenin süngüsü,
Süvarinin kargısı yazacak bu gün yine
Asırlardır
at, pusat, yurt ile murat birliği
kurmaktadır dirliği.
Atla, inatla
gönül bağı kuran Türk Ordusu
Kıvrak manevralarla
sarıp düşman ardını
Dolayacak bir kolunu
Kesecektir can damarı gibi
İzmir- Afyon yolunu.

26 Ağustos gecesi ağustosböcekleri kesmiş nefes-
lerini
Mustafa Kemal'i dinliyordu ki
Birden tufan koptu,
titriyordu yer yerinden
Göklerle bir
Parça parça sökülüyordu yıldızlar omuz siperle-
rinden
Mermi yağmurları sele çeviriyordu
Coşkun dereleler gibi Mehmetçikleri...

Nuh'un gemisi yelken açmak üzereydi engin
inanç denizlerinden
Malazgirt'ten Alparslan dikelmmişti
Fatih, talihin surlarını delmişti Çamlıca sırtların-
dan
Bugün aynı ruh şaha kalkmış yeniden
Kurtuluş cana geliyordu
çakmak çakmak
gözde neferlerimizin elinden, kutsal emellerin-
den,
pırıl pırıl gönüllerinden...

Nazım, manzarayı şöyle çizecekti yıllar sonra
gönül penceresinden:
“Dağlarda tek tek ateşler yanıyordu.
Ve yıldızlar öyle ışıltılı,
öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam nasıl ve
ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu ve
gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin ya-
nında,
birdenbire beş adım sağında onu gördü.
Paşalar onun arkasındaydılar.
O, saati sordu.
Paşalar: “Üç” dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar, eğildi, durdu.
Bıraksalar ince, uzun bacakları üstünde yaylana-
rak ve
karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlıyacaktı.”

• • •

Yoğun sis,
perde gerdi bir saat kadar
Topçu ateşimize
Şafak söktü nihayet
top seslerimizle
Yarım saat dövdük düşman mevzilerini uzaktan
Allah Allah nidalarıyla
Tınaztepe, Belentepe, Kalecik bir anda geçti ele
Süvarimiz sıkıyordu
geri bölgelerinden
Nefes borusunu düşmanın
İki ateş arasında çaresiz,
çil yavrusu gibi gafiller
İhanetin bedelini çok ama çok ağır ödediler...

27 Ağustos 1922 günü Afyon Ayyıldız'a büründü
Sokaklar bayram yerine döndü.
Kucaklaşmalar, gözyaşları,

sevinç çılgınlıklarıyla
Özgürlük meşalesi
kale burçlarından göründü...

Kaçtıkça kovaladık,
Kovdukça ovaladık
tene yapışmış kir gibi
Cana karışmış bu zehri
Kese kese
Anasından emdiği sütü burnundan
çeke çeke çıkardık.

30 Ağustos günü Kütahya'dan kaçtılar.
Dört koca gün,
dört uzun geceden sonra
Büyük Taarruz,
Dumlupınar Meydan Muharebesi
Başkomandan'ın kesin zaferiyle şahlandı.
Sekiz binden fazla kişi kayıpla düşman
Ebedî dersini, ezelî bir gafletten aldı.
General Nikolas Trikupis
Uşak'ta
Binlerce neferiyle esir kaldı.
O günden bu güne bir cümle emrini Ata'nın
Türk Gençliği
ölümsüz yarınlara armağan aldı:
“Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir. İleri!..”

Emir demiri keser ya bizde
Durur mu damarda kaynayan kanlar?..
O anda üç koldan coşan her nehir
Şehir şehir hayat götürmedeler:
1 Eylül Uşak, 2'si Eskişehir,
6 Eylül Bilecik, Balıkesir,
7 Eylül Aydın, gözümüz aydın
Manisa sekiz,
9 Eylül'de İzmir bir bir
İstiklal ile şereflenir...

Bunca kısa sürede, değil savaşılarak
Koşarak bile gidilemez bu yerlere.
Minnettarız, Atatürk'e, bütün neferlere...
Yerden göğe şükran dolu duygularımız ile

Şanlı bayrağımızı saldı göklere...

30 Ağustos bir zafer değil sadece
O, Türk Milletinin talih günüdür.
Yıllarca süren kurtuluş ümidinin en son düğümü
Bağımsızlık nişanının söz kesim günüdür...
Kutlu olsun 100. yılı şanımızın
Feda olsun bu uğurda her damlası kanımızın.

Dumlupınar- Çal Köy
İlk kez bu gün giydi gelinliğini
Başkumandan Zaferi adıyla geçti tarihe o gün
Atasını bağrına bastığı toy ile:
Gün 30 Ağustos, yıl 1924 yine
Meçhul Asker malum hale geliyor
“Millî ruhu canlı turalım” diye
Bir anıt yükseliyor göklere ölümsüz ve
onurlar kadar yüce...

O gün bugündür
Her zamankinden daha büyük şerefle,
Daha büyük özenle kutluyoruz zaferi
Tanklar toprakla, füzeler gemilerle gönül gönüle
El ele geleceğe
Daha büyük azimle yürüyoruz.

Yaşasın Türk Milleti
Var olsun Türk devleti...
Unutmasın hiçbir çakıl taş bile
Ölümüne yaşanan bunca anılar ile
Bize armağan kalan
eşsiz nice nimeti hem
Bu sağlık kadar kutsal
huzur veren devleti...
Unutmasın bir de
düşmanlarımız asla
tarih boyu
Yaşadığı zilleti...

